

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

III. évfolyam 2. szám 2004. június

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal kiadványa

Felelős kiadó

Morber Ferenc főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. ezredes

Tagok: Kis-Benedek József ezredes

Marton Csaba mk. alezredes

Sztyéhlik László mk. alezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond ezredes

Lektorálták: Prof. dr. Kőszegvári Tibor nyá. vőrgy.

Lakatos Zsolt őrnagy

Kis-Benedek József ezredes

Gál Csaba alezredes

Dr. Fenyves Péter mk. alezredes

Visky Károly nyá. mk. ezredes

Marton Csaba mk. alezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond ezredes

A kötetet összeállította: Kis-Benedek József ezredes

Olvasószerkesztő: Vass Jenő alezredes

Tördelőszerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő alezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

- DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND EZREDES
A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI,
E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA,
S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA..... 5
- BACSÓ GÁBOR
AZ ISZLÁM VALLÁS LEGFONTOSABB JEGYEI
AZ ERŐSZAK, A HÁBORÚ ÉS A BÉKE TÜKRÉBEN..... 38
- TÓTH SÁNDOR MK. ŐRNAGY
GEOPOLITIKA – TILTOTT TUDOMÁNY ROMÁNIÁBAN?..... 51

ORSZÁGISMERTETŐ

- DR. SANDRA SÁNDOR – DR. SZAKÁCS ZOLTÁN –
SANDRA MARKIJÁN – GYEBROVSZKI TAMÁS
HONVÉDELEM ÉS KATONASÁG
HORVÁTORSZÁGBAN ÉS SZLOVÉNIÁBAN..... 56

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

- KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES
AZ ÖNGYILKOS-TERRORIZMUS
MINT STRATÉGIAI FEGYVER..... 74
- PÁSZKA TIBOR MK. EZREDES
SZÜKSÉG VAN-E A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉSRE?. 84

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

SVIGRUHA GYULA MK. ALEZREDES

**A RÁDIÓTECHNIKAI FELDERÍTŐ ESZKÖZÖK
KUTATÁSÁNAK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK JELENE,
A TOVÁBBLÉPÉS LEHETSÉGES IRÁNYAI..... 91**

LÁSZLÓ ATTILA MK. ÖRNAGY

**TECHNIKAI KIHÍVÁSOK A RÖVIDHULLÁMÚ
RENDSZEREK LEHALLGATÁSÁBAN..... 101**

FÓRUM

DR. VÁRHEGYI ISTVÁN NYÁ. EZREDES CSC

**A MAGYAR RÁDIÓFELDERÍTÉS MŰKÖDÉSE
A HIDEGHÁBORÚ ÉVEIBEN, 1945–1990 KÖZÖTT 126**

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

**A MAGYAR TÖRZSSZÖVETSÉG HÁBORÚJA
A DUNAI BOLGÁROK ELLEN 895/896-BAN..... 154**

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND EZREDES

**A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI,
E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA,
S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA***

**3. FORDULÓPONT A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATÁBAN:
A NATO – OROSZORSZÁG KÖZÖS ÁLLANDÓ TANÁCS
LÉTREHOZÁSA**

3.1. A kapcsolatok hivatalos szintre emelése, a NATO és Oroszország közötti új stratégiai kapcsolat alapjainak lerakása: „A NATO és Oroszország közötti Kölcsönös Kapcsolatokról, az Együttműködésről és a Biztonságról szóló Alapokmány” aláírása és a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulása. Jelentős előrelépés a katonai kapcsolatok területén: az orosz katonai képviselő kijelölése, illetve döntés a katonai képviselők kölcsönös felállításáról.

„Oroszország és a NATO között párbeszéd folyik, és a Szövetséggel, valamint az egyes tagországokkal az egyre bővülő államközi kapcsolatok elképzelhetetlenné teszik a hidegháború újraéledését, vagy háborús konfliktushelyzet kialakulását. Ez azonban ma már kevés: szisztematikus és intézményesített kapcsolatra van szükség Oroszország és a NATO között annak érdekében, hogy ez az állapot tartós maradjon!”¹

Oroszország részéről a kapcsolatok létesítésének formai feltétele kezdetben az volt, hogy a NATO – belső átalakulás révén – zárt, katonai–politikai struktúrából mindenki, így Oroszország számára is nyitott szervezetté váljon, amely más regionális biztonsági struktúrákkal, mindenekelőtt az EBESZ-szel együttműködve egy jövőendő európai kollektív biztonsági architektúra fontos pillérét képezhetné.

Az orosz politikai vezetés filozófiája a későbbi időszakban (1995–1997) már **a következő volt:** nem szabad megengedni, hogy a NATO bővítése körüli vita határozza meg az európai biztonsági rendszer kialakításáról folytatott párbeszédet; néhány új tag felvétele nem a legfontosabb esemény az európai biztonság kérdéskörében. Amennyiben a bővítés felé fordul a figyelem, az magában hordozza a NATO és Oroszország közötti viszony jelentős romlását, erre azonban nincs semmi szükség, mert Oroszország és a Nyugat között nincs lényeges elvi érdekkülönbség az európai biztonság kérdéskörében.

* Ez a tanulmány a szerző 2003. szeptember 20-án, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén „*Summa cum laude*” minősítéssel elfogadott doktori (PhD) értekezésének szerkesztett változata. – Második rész. Az első rész a 2004/1. számban jelent meg.

¹ Alekszander Nyikityin: *Rosszija i NATO*. Előadás a Politikai és Nemzetközi Kutatások Központja által szervezett bővítési konferencián. Moszkva, 1996. december.

A hivatalos orosz politika a bővítés témakörében az 1995 végére kialakult zsákutcából egyetlen kivezető utat látott lehetségesnek: a NATO és Oroszország közötti intézményesített („strukturális”) kapcsolatrendszer kiépítését. E kapcsolatrendszer nyújtotta lehetőségeket kívánta ugyanis kihasználni kezdetben a bővítés megakadályozására, később annak késleltetésére, illetve ettől remélt egyfajta fórumot az orosz biztonsági érdekek érvényesítésére.

E gondolat elméleti megalapozását egy 1996 októberében a moszkvai Carnegie Központban tartott konferencián végezték el, amelyen az orosz biztonságpolitika legismertebb szaktekintélyei vettek részt. **A konferencia célja az volt, hogy az orosz biztonságpolitikai felfogás szerint nagy jelentőségű, decemberben Lisszabonban sorra kerülő EBESZ-csúcsértekezlet előtt megpróbálja megfogalmazni a európai biztonsági intézményrendszerrel vallott orosz felfogást, jellemezze Oroszország és a NATO kapcsolatait, és a küszöbön álló bővítés helyett más alternatívát ajánljon mind a NATO-nak, mind pedig a belépni szándékozó közép- és kelet-európai országoknak, s egyben megpróbálja megfogalmazni a kérdéskörrel kapcsolatos orosz álláspontot és felvázolni a koncepció megvalósításához szükséges lépéseket.**

A konferencián először ismerte el a Külügyminisztérium képviselője, hogy *„Az orosz gyakorlati politika szintjén rosszul állapították meg a prioritásokat. Oroszország részéről nem volt reális lépés az EBESZ-t kikiáltani az európai biztonsági rendszer alapvető struktúrájának. Sok ország nem (köztük feltehetően egyetlen nagyobb sem) egyezett volna bele, hogy biztonságát egy ilyen bizonytalan struktúrájú(!) szervezetre bizza. Ezzel együtt az EBESZ fontos és páratlan szerepet tölt be, s bizonyos tekintetben pótolhatatlan! Ugyanakkor nincs lehetőség – és szükség sem – arra, hogy az EBESZ egyfajta Európai Egyesült Nemzetek kicsinyített verziójaként egy hierarchikus struktúra élére kerüljön.”*²

A Nyugat részéről pedig (az orosz megítélés szerint tévesen!) a NATO bővítése és a Szövetség szerepének növelése kapott prioritást az Oroszországgal kialakítandó életképes kapcsolatokkal szemben. Éppen ezért erős szervezeti (intézményi) háttér nélkül a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokban visszalépés következhet be.

Maga az Észak-atlanti Szerződés Szervezete – a konferencián kialakított orosz felfogás szerint – *„nem lehet egy európai biztonsági rendszer alternatívája, mert az plurálisabb jellegű lesz, mint a jelenleg 16 tagú, vagy a közeljövőben 19 tagra kibővülő NATO”.* Tehát az orosz vezetés 1996 végén már lényegében de facto számolt a bővítéssel!

A NATO bővítésének problémája a hidegháborút követően Oroszország és a Nyugat kapcsolataiban az első komoly válságot jelentette. Mindez egy egész sor tényező következménye volt:

- mindkét félben még jó adag „gyanakvás” élt (és él jelenleg is) a másikkal szemben;

² *Vosztok / Zapad. Regionalnije podszisztyémi i regionalnije problemi mezdunarodnih odnosenij. Moskva, ROSzSzPEN, 2002. 402. o.*

- az Oroszországban elterjedt „nullamegoldással” való eljátszogatás (mármint hogy sikerül megakadályozni a bővítést) nem felelt meg a kor realitásainak;
- ugyanakkor Nyugaton sem voltak igazán tisztában az orosz pszichológiai trauma mélységével! (Végül is egy szemmel láthatóan nem azonos súlycsoportba tartozó partnerek közötti szoros együttműködés mechanizmusának és formuláinak kialakítása nem lehet egy egyszerű döntés.)

Mindebből az következik, hogy a Szövetség bővítésétől függetlenül a NATO-val való kapcsolat fontos prioritás Oroszország számára. A NATO és Oroszország közötti partnerkapcsolatok kialakítása és fejlesztése önmagában érték! Éppen ezért nem szabad azt egy sor ország NATO-ba való belépése fejében kapott „fizetségként” tekinteni, hanem világosan el kell különíteni a NATO bővítéséről folytatott vitáktól.

A konferencia megkísérelt választ adni az „Oroszország és a NATO: hogyan tovább?” kérdésre is.

„Közeledik a kulcsfontosságú döntések ideje: a NATO bővítése végbemegy. Abban reménykedni, hogy arra mégsem kerül sor, vagy hogy elhalasztják, annyit jelent, mint összekeverni az óhajt a valósággal! Az Oroszország részéről megnyilvánuló erős ellenzés még a megalapozott érveket is (például pénzügyi gondok) sebezhetővé teszi, mert egyetlen szervezet sem engedi meg, hogy döntéseiben egy kívülállónak vétőjoga legyen. Ugyanakkor a »kúszó körülzárással« kapcsolatos katasztrófális forgatókönyvek nyilvánvalóan eltűntek. A NATO bővítése minden bizonnyal korlátozott lesz. Miután az első körben csatlakozók listáját nyilvánosságra hozták, a második és harmadik lépcsőben sorra kerülő országokat illetően kétségek merülnek fel.

Az oroszországi elnökválasztást, valamint a NATO és Oroszország között megkötendő speciális Chartával kapcsolatos amerikai javaslatot követően úgy tűnhetett, hogy minden rendben van, a fő problémán már túl vagyunk. Néhányan abban is bíztak, hogy az új tagok felvételét követően Moszkva engedékeny lesz és sehogyan sem reagál. Bár a kíméletlen ellenlépésekről készült forgatókönyveknek aligha van reális értelme, a bővítéssel okozott kár jelentős lesz.”³

A hozzászólók hangsúlyozták: az Oroszország biztonsági érdekeinek figyelembe vétele nélkül végrehajtott NATO-bővítés minimálisan a kiszámíthatatlanság növekedéséhez vezet az orosz hadászati tervezésben. A konvencionális gyengeségről vallott elképzelés ahhoz vezet majd, hogy az orosz katonai doktrínában a fő hangsúlyt a nukleáris fegyverekre helyezik. Ezen túlmenően az orosz vezetés az olyan belpolitikai erők nyomása alatt lesz kénytelen cselekedni, amelyek egy pillanatra sem hagytak fel korábbi, NATO-ellenes retorikájukkal. Az Állami Dumában a szenvedő fél a ratifikálásra váró START–2 lesz.

³ Dmitrij Trenyin: *A NATO bővítése és Oroszország érdekei*. Előadás a Carnegie Központban tartott konferencián. Moszkva, 1996. október 21.

Bár az „adekvát katonai reakció” feltehetően csak a harcászati atomfegyverek területére korlátozódik majd, a politikai következmények komoly károkat okozhatnak Moszkva Nyugattal kialakítandó kapcsolatainak.

A Nyugat közvetlen érdeke úgy megoldani a NATO bővítését, hogy elkerülje az Oroszországgal való nyílt szakítást. Lehetséges-e egy ilyen kibővítés? Igen, de akkor le kell mondani a „nulla-megoldásos elképzelésről”. Egy ideig a NATO-val való komoly párbeszédéről történő lemondás fő oka Oroszország azon meggyőződése volt, hogy egy ilyen dialógus megkönnyítené a Szövetség bővítését. Valójában pedig a NATO-val meglévő szilárd kapcsolat a bővítés Oroszország szempontjából negatív aspektusainak többségét, esetleg valamennyit kiegyenlítené. Annak a felismerése, hogy az erőviszonyok belátható időn belül nem Oroszország javára változnak, olyan új konszenzus kialakításához vezethet, amely elősegítené a NATO-val való kölcsönös megértést, Oroszország törvényes biztonsági érdekeinek figyelembevételével.

A Nyugat ma azzal számol, hogy Oroszország az egyik fő autonóm „játékos” lesz Európában és annak határain túl (vagyis az iszlám a Közel- és Közép-Keleten, de a Távol-Keleten is, ahol egyébként szemmel látható Kína erősödése). Oroszország előbb-utóbb kijut a jelenlegi mély válságából, és erőt tud gyűjteni. Éppen ezért Oroszországot be kell vonni az együttműködésbe és nem szabad a sors kénye-kedvére hagyni. A NATO még kibővített állapotában sem lesz képes helyettesíteni egy európai biztonsági rendszert, mivel ennek a rendszernek nem lesz tagja Oroszország.

Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok tartós, kölcsönös érdekeken kell, hogy alapuljanak. Oroszország számára ez annak a megelőzését jelenti, hogy ismét izolálódjon a Nyugattól, a Nyugat számára pedig Oroszország bevonását az együttműködésbe és önzórációjának megakadályozását. Egy ilyen pragmatikus megközelítés jobb alapot biztosíthat az együttműködéshez, mint a kilencvenes évek elejének idealizmusa.

A konferencia javaslatokat fogalmazott meg az Oroszország és a NATO közötti párbeszéd alapelveire is.

Az Oroszország és a NATO közötti kapcsolatok prioritás értékűek. Éppen ezekre a kapcsolatokra épül majd mindennemű biztonsági rendszer Európában. Ennél fogva nem szabad a Moszkva és Brüsszel közötti párbeszédet a Szövetség kibővítése fejében a Nyugat részéről biztosított kompenzációnak tekinteni. Ugyanakkor az Oroszország és a NATO közötti párbeszédet nem szabad felhasználni arra, hogy bizonytalan időre elhalasszák a közép-európai országok szövetségbe történő felvételét.

Teljes jogú partnerség. Ahhoz, hogy Oroszország és a NATO közötti kapcsolatok szilárdak és tartósak legyenek, e kapcsolatoknak a felek kölcsönös érdekeltségére kell épülniük és reális gyakorlati projektek formájában kell, hogy testet öltsenek.

Átláthatóság. A biztonság területén a Nyugattal történő új kapcsolatok építése Oroszország önmeghatározási folyamatának részét kell, hogy képezze (nincs többé „Nyugati Front”). Az Oroszországgal való állandó kapcsolatok létesítése (nincs többé szükség arra, hogy az „oroszkokat kívül tartsuk”) a Szövetség belső átalakulási folyamatának része lesz. E folyamatok egyike sem fog gyorsan és könnyen végbemenni. Annak a függvényében azonban, amilyen mértékben Oroszország képes előrehaladni a haderőreform útján, szabályozni a katonai erő alkalmazását, s demokratikus ellenőrzést teremteni a fegyveres erők fölött, olyan mértékben teremtődik meg a határaitól nyugatra egy új „bizalmi zóna”. A NATO-ról alkotott orosz elképzelés pedig a szövetség belső átalakulásának mértéke szerint javul majd.

A vezetési struktúrák, a fegyveres erők reformja, elhelyezésük modelljének változásai, valamint erős békefenntartó infrastruktúrák létrehozása Oroszország aktív részvételével a Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelekekben – idővel megváltoztatják a NATO képét. A szervezet tevékenysége kevésbé lesz Európa-centrikus, és inkább a déli és délkeleti irányokra orientálódik majd. Ily módon mindkét fél nyitott lesz az együttműködésre és annyira lesz kész együttműködni, amennyire Oroszország felismeri hosszú távú prioritásait a biztonság területén, a NATO pedig képes lesz elmozdulni a „hidegháború” éveiben kialakult belső struktúráinak reformálásában.

A kapcsolatok jellegét illetően a konferencián megfogalmazott javaslatok az alábbiakat tartották fontosnak hangsúlyozni:

Jogi státusz. Oroszországban meg vannak győződve arról, hogy a NATO-val kialakítandó kapcsolatok mindkét félre nemcsak politikai, hanem jogi kötelezettségeket is rónak. Egy Oroszország és a NATO között megkötendő egyezményt azonban nem szabad megterhelni megoldhatatlan problémákkal, mert az veszélyeztetheti annak ratifikálását. A legfontosabb e téren az, hogy a felek kölcsönös kötelezettségeit reális tartalommal töltsék meg, és azok ne csupán deklaratív jellegűek legyenek.

A javasolt megállapodás struktúrája. Az alapidokumentum – a Politikai Charta – rögzíti a kapcsolatok alapelveit és megfelelő nemzetközi fórumon történt formális jóváhagyását követően lép életbe. A Chartát azonban egy átfogó, jogi érvénnyel bíró egyezményi struktúra kell, hogy kiegészítse, amely egy sor bizalomerősítő lépést és intézményesített mechanizmusokat tartalmaz a széleskörű és sokoldalú kapcsolatok fejlesztése érdekében. Bizonyos esetekben felvetődhet új megállapodások megkötése, más esetekben meg kell változtatni a már aláírt megállapodásokat, egy harmadik esetben pedig csupán meg kell változtatni a belső szabályzókat. Ezeknek az egységes „csomagot” képező dokumentumoknak kell pontosan meghatározniuk és körülírniuk a felek kötelezettségeit.

A konzultációs mechanizmus jellege. E téren fontos alapelv a konzultációs készség, hogy el lehessen kerülni a meglepetéseket, és az ideálishoz közeli szinten lehessen biztosítani a felek együttműködését. A konzultációk rendszeresek legyenek – s nem esetiek, mint jelenleg –, és miniszteri, nagyköveti, vagy szakértői szintű találkozók formájában kell hogy lebonyolításra kerüljenek a NATO Tanács + Oroszország formulán belül.

A konzultációk kereteit fokozatosan lehetne bővíteni. A konzultációk tárgyát elsősorban a pontosan meghatározandó körű európai problémák kell hogy képezzék. Bár e konzultációk nem kötelező jellegűek lennének, elutasításukat minden esetben meg kellene indokolni. A konzultációs témák körét a későbbiek során ki lehetne bővíteni, például a Közel-Kelet, a Perzsa-öböl és Közép-Ázsia problémakörével.

A rendszeres konzultációs mechanizmust ki kell egészíteni egy állandóan funkcionáló kommunikációs rendszerrel, amely a vezetés különböző szintjeinek megfelelő alrendszerekből állna (a NATO Európai Főparancsnoksága, a NATO Atlanti Főparancsnoksága, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői Vezérkara a közvetlen alárendeltségébe tartozó parancsnokságokkal).

A konzultációs és híradó rendszer létrejöttén túl ezek a mechanizmusok az együttműködési kultúrát is erősítenék és „szoktatnák” a feleket az együttműködéshez. E folyamat fokozatos kibővítése elősegíti a partnerkapcsolatok kialakítását a biztonsági szférában, amely végső soron egy tartós, egységes „biztonsági közösségben” egyesíti Észak-Amerikát és Európát, beleértve Oroszországot is.

A konzultációk tartalmát olyan alapvető kérdések megvitatása képezné, mint például a védelmi doktrínák, a tervezés és a politika fejlődése és harmonizációja, valamint az európai biztonság szempontjából létező és potenciális veszélyforrások. A konzultációk sajátos témája, illetve az együttműködés fontos iránya lehetne például a válságkezelés, beleértve az orosz alakulatok részvételét a NATO békefenntartó műveleteiben. Egy másik fontos terület lehet például az atomfegyverek elterjedésének megakadályozása, a nukleáris hulladékok biztonságos tárolásának kérdésköre, valamint a terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem elleni harc.

Fontos eleme az együttműködésnek a közös tevékenység. A kölcsönös bizalom erősítése, a NATO és Oroszország Fegyveres Erői közötti együttműködés színvonalának növelése érdekében egy sor közös tevékenységre kerülne sor: a harcászati légvédelmi rendszer közös fejlesztésétől az egységes aerokozmikus ellenőrzési rendszer létrehozásáig, amely egyesítené a NATO és Oroszország (FÁK) légvédelmi rendszereit; a fegyverzetek közös fejlesztését és gyártását, beleértve az ún. „kettős rendeltetésű” eszközöket és technológiákat is. A volt Varsói Szerződés országai fegyverzetének korszerűsítését is például a Nyugat és Oroszország együttes erőfeszítésével lehetne megoldani (ez is az egyik fájó pont Oroszország számára a NATO bővítését illetően!).

A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok legnagyobb jelentősége éppen abban rejlik, hogy megnyitja az utat a felek együttműködéséhez.

A konferencia a NATO kibővítésével kapcsolatban is megfogalmazta a probléma – általa kívánatosnak tartott – megoldásának útjait:

Oroszországnak és a NATO-nak sem lehetősége, sem pedig szüksége nincs arra, hogy megvitassa új jelöltek felvételét a Szövetségbe, vagy belépésük feltételeit. Sokkal fontosabb ennél az, hogy figyelembe vegyék Oroszország jogos biztonsági érdekeit és megállapodjanak egy sor sajátos bizalomerosztó intézkedésről.

Ezek a lépések kiegészítő garanciákat jelentenének egy új nagy európai háború kirobbantásának megakadályozására, és kizárnák egy váratlan támadás lehetőségét a kontinens belsejében.

E célt szolgálhatná a CFE-szerződés felülvizsgálatáról szóló megállapodás mielőbbi aláírása. Ebben a kérdéskörben fel kell számolni az elavult „tömbszemléletet” a korlátozások meghatározásánál, és a nemzeti korlátozások elvét kell bevezetni. E lépés eredményeként tovább csökkenhetne a fegyveres erők koncentrációja Közép-Európában. Egy speciális döntéssel meg kell tiltani idegen fegyveres alakulatok elhelyezését azon országok területén békeidőben, amelyek egy meghatározott földrajzi zónában terülnek el. (Ez itt egyértelműen a csatlakozni kívánó közép-európai országokra vonatkozik!) Ez bizonyos mértékig csökkenti Oroszország aggodalmait, mert jelenleg a NATO harcászati légiereje lengyelországi repülőterekről képes „elérni” az orosz hadászati mélységig. A jelenleg nem CFE-tag balti államoknak is „be kell lépni a szerződésbe”(!), s különösen fontos lesz a „teljes átláthatóságot” biztosító szigorú ellenőrzési rendszer. Reális lehetőség van arra, hogy a közép- és kelet-európai országok NATO-ba történő belépésének értelmetlen korlátozása helyett a CFE-szerződés felülvizsgálatával figyelembe vegyék Oroszország biztonsági érdekeit. A Szerződés felülvizsgálata pedig nem jelentene új szerződést, és nem kellene azt ismételtén ratifikálni.

A harcászati atomeszközök problémájával kapcsolatos orosz aggodalmakat meg lehetne szüntetni annak az 1991-es orosz–amerikai kezdeményezésnek az „újraélesztésével”, amely ezen eszközök Közép-Európából történő kivonását indítványozta, beleértve az ún. „kettős rendeltetésű” infrastrukturális elemeket is (köztük a repülőtereket). Az előzőhöz hasonlóan ez sem új fegyverzetellenőrzési mechanizmus lenne, és ezt sem kellene ratifikálni.

A konferencia a fentiek megvalósításához az alábbi lépéseket ajánlotta az orosz külügyi vezetésnek:

Mindenekelőtt szükség van egy, mintegy húsz országot érintő nemzetközi együttműködésre, valamint egy bizonyos szintű belpolitikai konszenzusra ezen országokon belül (vagyis a jelenlegi NATO-tagok és a három közép-európai jelölt országban!). A siker kulcsa abban rejlik, hogy miként képes a külügyi vezetés harmonikusan összekapcsolni és egyesíteni teljesen ellentétes érdekkomplexumokat, valamint helyes sorrendben megtenni jól átgondolt lépéseket, egészen a legcélravezetőbb diplomáciai manőverezésig.

A lisszaboni EBESZ-csúcs (1996. december) előtt egyetértésre kell jutni, és ki kell alakítani egy közös felfogást a fenti kérdésekben, valamint össze kell állítani egy cselekvési tervet. A lisszaboni találkozó „háttérében” Oroszország és a NATO-tagországok magas beosztású képviselői formálisan is megkezdhetnék egy „NATO – Oroszország terv” kialakítását, nyilatkozhatnának a közös célokról, megoldási módokról és eljárásokról. Alapul a Keretdokumentumot (1995. szeptember) lehetne venni. Ezen első lépés során a fő figyelmet a CFE-szerződés speciális problémáira és a harcászati atomeszközökkel kapcsolatos kezdeményezésre kell fordítani.

A lisszaboni csúcsot követően közvetlenül meg kell kezdeni a CFE-szerződés felülvizsgálatával kapcsolatos munkát, és 1997 tavaszának végére már bizonyos eredményeket kell felmutatni.

A fenti lépésekkel párhuzamosan Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok között meg kell kezdeni a harcászati atomeszközökkel kapcsolatos 1991-es kezdeményezés „újraélesztését”, és meg kell kísérelni annak kiterjesztését a harcászati rakétaelhárító és a nagy pontosságú fegyverrendszerekre is.

Az Európai Unió, az Egyesült Államok és Oroszország külön-külön, de összehangoltan kezdeményezze a balti országok konfrontációmentes bevonását egy létrehozandó biztonsági struktúrába.

A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok megkoronázását a „NATO – Oroszország Charta” aláírása jelentené.

Dmitrij Trenyin, a moszkvai Carnegie Intézet igazgatóhelyettese szerint az Oroszország és a Nyugat közötti vita – az Oroszország és a Közép-Európa közöttihez hasonlóan –, a NATO problémakörének megvitatásán túl kell hogy lépjen. Sőt, az Oroszország és a NATO közötti kapcsolat sem maradhat az európai biztonság egyetlen témája. Akármilyen fontosak is ezek a kapcsolatok, az Oroszország és a Nyugat közötti kapcsolatrendszer térképének egy szeletét képezik csupán. Nem minden európai kérdés függ össze a biztonsággal, különösen nem annak hagyományos értelmezésében. Ennél sokkal szélesebb, alapvetőbb probléma az, hogy miként kapcsolható be Oroszország az európai fejlődés folyamatába, különösen a gazdaság, a telekommunikáció és az infrastruktúra területén.

Az orosz elit elszigetelődéstől való félelmét a legjobban éppen e folyamatba való bevonásával lehet eloszlatni. Oroszországnak fel kell ismernie és deklarálnia kell alapvető érdekeit Európában, és az együttműködés szellemében kell megvitatni azokat partnereivel. Oroszország belátható időn belül aligha lesz a NATO, vagy az Európai Unió tagja. Irreális és Oroszország érdekeit nélkülöző gondolkodásra vall, ha valaki ennek az ellenkezőjét képzei. A Nyugat egészen Oroszország határáig történő kibővítése azonban jelentős lehetőségeket teremt, amelyeket Oroszországnak ki kell használnia!⁴

Ami az Oroszország és a NATO közötti kapcsolatokat illeti, azok egy Észak-Amerikát, egész Európát és Közép-Ázsiát magában foglaló transzkontinentális „biztonsági közösség” alapját képezik majd. Ez egy hosszú út, amelyen nem kevés nehézséggel kell megküzdeni, s amelyet csak a célok azonossága és elegendő politikai akarat mellett lehet csak megtenni.

A konferencián elhangzottak minden korábbinál jobban összefoglalják és bemutatják az orosz biztonságpolitikával foglalkozó, illetve a külpolitikát formáló szakértők körében megfogalmazódott kételyeket és elképzeléseket egy jövőendő európai biztonsági architektúra milyenségével, benne a NATO és Oroszország helyével, szerepével és kapcsolataival, illetve az orosz politikai elit biztonsággal kapcsolatos jövőképével összefüggésben.

⁴ Dmitrij Trenyin: *A NATO bővítése és Oroszország érdekei*. Előadás a Carnegie Központban tartott konferencián. Moszkva, 1996. október 21.

A konferencia megítélésem szerint igen jól adta vissza azt az elkerülhetetlennek látszó NATO-bővítés miatti orosz „kompromisszum-készséget”, amely óvatos hátrálással, a lehető legkisebb veszteséggel, sőt ha lehet, némi politikai „hozadékkal” próbál meg kihátrálni a számára egyre kellemetlenebbé váló helyzetből. A vitaindító előadás elkészítéséhez amerikai biztonságpolitikai szakértők is segítséget nyújtottak. Ennek egyik bizonyítéka az 1991-es közös kezdeményezés „megtalálása”, amiről az orosz biztonságpolitikai szakértők eddig elfeledkeztek. Az anyag egyes részeiben igen logikus, a korábbi állásponthez képest lényegesen emészthetőbb változatot kínál a NATO bővítésével kapcsolatban, és **megkísérli megfogalmazni a NATO-val való kapcsolatok alakításának orosz modelljét, az orosz „NATO-stratégia” főbb elemeit.**

Ilyen előzményeket követően jutott el az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció addig a fordulópontig, hogy a hidegháború befejezését követően először foglalták írásba együttműködésük főbb tartalmi kérdéseit és kereteit. A kezdeményező fél a NATO volt: s a Szövetség külügyminiszterének 1996. december 10-i brüsszeli ülésén felkérték Javier Solana főtájt, hogy vizsgálja meg az orosz féllel egy olyan megállapodás megkötésének lehetőségét, amely alkalmas a kapcsolatok intézményes kereteinek megfogalmazására és lehetőségét biztosít a jövőbeni együttműködés fejlesztésére.

Az előkészítés öt hónapot vett igénybe és **1997. május 27-én a Párizsban megtartott NATO – Oroszország csúcstalálkozón a legfelsőbb szinten is aláírásra került az „Alapokmány a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kölcsönös kapcsolatokról, az együttműködésről és a biztonságról” címet viselő dokumentum.**

A hosszú vívódás eredményeként megszületett dokumentum egy bevezető részből és négy fejezetből áll. **A bevezető részben** az aláíró felek megerősítik azon elkötelezettségüket, hogy nem tekintik egymást ellenségnek, és hangsúlyozzák: mindkettőjük fő célja a múltbeli konfrontáció és szembenállás maradványainak felszámolása, a kölcsönös bizalom és együttműködés erősítése.

Az Alapokmány funkcióját a bevezető azoknak a céloknak és mechanizmusoknak a meghatározásában látja, amelyek alapján a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok alapját képező konzultációkat, együttműködést, a közös döntéshozatalt és a közös cselekvést realizálni kell.

A preambulum számba veszi és elismeri mindazokat az eredményeket, amelyeket a két fél a hidegháború befejezését követően külön-külön elért.

Az **első fejezetben** a felek meghatározzák azokat a legfontosabb alapelveket, amelyek alapján az együttműködést folytatják:

Az Alapokmányban rögzített célok elérése érdekében a NATO és Oroszország kapcsolataikat az alábbi alapelvektől vezéreltetve fogják építeni:

- az átláthatóságra épülő szilárd, stabil, tartós és egyenjogú partnerség és együttműködés fejlesztése az euro-atlanti térség biztonságának és stabilitásának erősítése céljából;

- az olyan tényezők létfontosságú szerepének elismerése a fejlődés és a mindent átfogó biztonság fejlesztésében, mint a demokrácia, a politikai pluralizmus, a törvény hegemóniája, az emberi és állampolgári szabadságjogok tiszteletben tartása, valamint a piacgazdaság fejlesztése;
- az egymással, illetve bármely más állammal, annak szuverenitásával, területi integritásával, vagy politikai függetlenségével szembeni olyan erő alkalmazásáról vagy az erővel való fenyegetésről történő lemondás, ami ellentmond az ENSZ Alapokmányában, a Helsinki Zárónyilatkozatban foglalt mindazon elveknek, amelyeket ezen szervezetek tagállamai kapcsolataik alapelveiként fogadnak el;
- valamennyi állam szuverenitásának és területi integritásának, illetve azon jogának tiszteletben tartása, hogy maga válassza meg a saját biztonsága, határainak sérthetatlensége és a népek önrendelkezési joga biztosításának útját, a Helsinki Záródokumentumban és az EBESZ más dokumentumaiban rögzítetteknek megfelelően;
- kölcsönös átláthatóság a védelmi politika és a katonai doktrínák kidolgozása és megvalósítása során;
- a konfliktusok elkerülése és a viták békés eszközökkel történő rendezése, az ENSZ és az EBESZ alapelveinek megfelelően;
- az ENSZ Biztonsági Tanácsa és az EBESZ vezetésével megvalósításra kerülő békefenntartó műveletek támogatása – minden egyes konkrét esetben.⁵

A **második fejezetben** a felek jelzik, hogy az Alapokmányban rögzített célok elérése érdekében egy konzultációs és együttműködési mechanizmust hoznak létre, a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanácsot (PJC):

„A Közös Állandó Tanács biztosítja a mechanizmust a konzultációk, a koordináció, illetve szükség esetén, a maximálisan lehetséges mértékben, a kölcsönös aggodalomra okot adó, biztonsággal kapcsolatos kérdésekben szükséges közös döntések meghozatalára és a közös tevékenység lefolytatására. Ezek a konzultációk nem terjednek ki a NATO és Oroszország, illetve a tagállamok belső kérdéseire.”⁶

A fejezet rögzíti a Közös Állandó Tanács működési rendjét is, mely szerint a Tanács az állam- és kormányfők szintjén szükség szerint, a külügyminiszterek és a védelmi miniszterek szintjén évente két alkalommal, míg a nagykövetek (az állandó képviselők) szintjén havi rendszerességgel ülésezik.

⁵ *Osznovopolagajuscij Akt o Vzaimnih Otnosenyijah, Szotrudnyicseszive, i Bezopasznosztyi mézsdu Organyizacijej Szévero-atlanyicseszokogo Dogovora i Rosszjiszkoj Federacijej.* NATO–Russia Summit, Párizs, 1997. május 27. 4-5. o.

⁶ Ugyanott, 5. o.

A Tanács égisze alatt ugyancsak évente legalább kétszer találkoznak a vezérkari főnökök, havonta a katonai képviselők, és szükség szerint a katonai szakértők. Egyes konkrét kérdések vagy problémák megvitatására a Tanács szükség szerint, állandó vagy ideiglenes jelleggel bizottságokat vagy munkacsoportokat hozhat létre.

Nagyon fontos megállapítása e fejezetnek, hogy a felek nem korlátozhatják egymás önálló döntéshozatali, vagy cselekvési szabadságát és nincs vétőjoguk egymás tevékenységét illetően!

Az Alapokmányban a felek három konkrét tevékenységgel bízzák meg a Közös Állandó Tanácsot:

- rendszeres konzultációk lefolytatása az Alapokmány harmadik fejezetében felsorolt témákban, illetve más, politikai, vagy a biztonsággal összefüggő, kölcsönösen meghatározott kérdésekben;
- a fenti konzultációk alapján közös kezdeményezések kidolgozása, amelyekről mind a NATO, mind pedig Oroszország egyformán nyilatkozik, illetve ezek alapján egyformán cselekszik;
- amennyiben a konzultációk során konszenzusra jutnak, minden egyes esetben közös döntést hoznak, és közösen cselekszenek, beleértve a közös műveletek– így az ENSZ BT, vagy az EBESZ felelősségi körébe tartozó békefenntartó tevékenység – tervezésében és előkészítésében való egyenjogú részvételt is.⁷

Az Alapokmány **harmadik fejezete** azokat a témaköröket sorolja fel, amelyekben már az okmány aláírásakor is fontosnak tartották a felek a konzultációkat, illetve az együttműködést (összesen 19 témakör), de a dokumentum lehetőséget hagy más, mindkét felet kölcsönösen érdeklő témák megvitatására is. A teljesség igénye nélkül, csak a legérdekesebb témakörök közül válogatva többek között az alábbiakat rögzíti az Alapokmány:

- konfliktusok megelőzése, beleértve a preventív diplomáciát, a válságkezelést és a konfliktusok megoldását, figyelembe véve az ENSZ és az EBESZ szerepét és felelősségét, illetve e szervezetek fenti területeken végzett tevékenységét;
- közös műveletek, beleértve az ENSZ Biztonsági Tanácsa irányítása alatt végzett, és az EBESZ felelősségi körébe tartozó békefenntartó műveleteket – minden egyes konkrét esetet vizsgálva –, vagy a többnemzetiségű összhaderőnemi alkalmi kötelekkel végrehajtandó műveleteket, azok korai szakaszaiban;
- a nukleáris biztonság teljes spektruma;

⁷ Ugyanott, 6. o.

- az atom-, vegyi és biológiai fegyverek és hordozóeszközök elterjedésének megakadályozása, a nukleáris eszközök jogellenes forgalmával szembeni harc, és a fegyverzetellenőrzés különböző területein megvalósuló együttműködés;
- az átláthatóság, a kiszámíthatóság és a kölcsönös bizalom erősítése a NATO-tagállamok és Oroszország hagyományos fegyveres erőinek méreteivel és funkcióival kapcsolatosan;
- egy esetleges együttműködés fejlesztése a fegyverzetek területén, Oroszországnak a NATO nemzeti fegyverzeti igazgatóinak konferenciáján történő részvétele útján;
- a terrorizmussal és a jogellenes kábítószer-kereskedelemmel szembeni harc.⁸

Az Alapokmány **negyedik fejezete** a felek által legfontosabbnak ítélt katonapolitikai kérdésekkel foglalkozik. A NATO-tagállamok megerősítik, hogy nem áll szándékukban atomfegyvereket elhelyezni a leendő új tagállamok területén, sőt a meglévő nukleáris arzenál egyetlen komponensét sem szándékoznak megváltoztatni.

A dokumentum igen nagy teret szentel a CFE-szerződés adaptációjával kapcsolatos problémakörnek. A felek fontosnak tartották megerősíteni: Oroszország és a NATO tagállamai közösen azt kívánják elérni, hogy a bécsi tárgyalásokon – a változó európai biztonsági környezetből adódó lehetőségek figyelembevételével –, fokozzák a CFE-szerződés megvalósíthatóságát és hatékonyságát. Ugyancsak jelezték:

„A NATO tagállamok és Oroszország ismételten megerősítik, hogy a CFE-szerződésben részt vevő államok külön-külön és együttesen csak olyan katonai potenciált tartanak fenn, amely – nemzetközi kötelezettségeiket is figyelembe véve – összemérhető az egyéni vagy kollektív törvényes biztonsági szükségleteikkel, beleértve a CFE-szerződést is.”⁹

Az Alapokmány negyedik fejezete kiemelt figyelmet fordít a NATO-tagállamok és Oroszország fegyveres erői közötti katonapolitikai kapcsolatok, illetve a különböző szintű katonai szervezetek közötti folyamatos dialógus fenntartására. Beleértendők ebbe a katonai doktrínákkal, a stratégiával és a fegyveres erők állományával kapcsolatos kölcsönös tájékoztatók, a közös gyakorlatok, valamint az is, hogy a fokozott párbeszéd és a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács katonai komponenseinek támogatása érdekében, kölcsönösségi alapon, később pontosított megállapodások alapján, különböző szinteken katonai missziókat hoznak létre.

⁸ Ugyanott, 7. o.

⁹ Ugyanott, 9. o.

Az Alapokmány jelentősége megítélésem szerint mindenekelőtt **abban áll, hogy írásos formában is kimondta: a NATO nem fenyegeti Oroszországot, s a felek nem tekintik egymást ellenségnek.** Kölcsönös kötelezettségvállalásokkal ugyan, de végső soron számos féloldalas gesztusértékű lehetőség felkínálásával (például az oroszok bekapcsolódási lehetősége a hadiipari együttműködésbe, ami nagy lehetőséget jelenthet az orosz hadiipar számára), valamint a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács létrehozásával mintegy kodifikálta Moszkva kvázi nagyhatalmi szerepét, ami jelentős mértékben tompította az egyéb területeken elszenvedett presztízsveszteség – maga a bővítés megakadályozásának sikertelensége, a NATO boszniai szerepvállalásának kényszerű elviselése stb.) – okozta elkeseredését. Mindezek mellett – és talán ez a legfontosabb –, **lehetőséget és fórumot teremtett a folyamatos párbeszéd fenntartására minden, az európai, de az egész euro-atlanti térségen belüli biztonság szempontjából fontos kérdés közvetlen és intézményes megvitatására Oroszország és a NATO tagállamok között,** sőt sok, korábban elképzelhetetlen (például a katonai) területen **megnyitotta a közvetlen kapcsolatok kialakításának és az együttműködés megteremtésének a lehetőségét is.** Természetesen mindez nem jelentett Oroszország számára vétőjogot egyetlen NATO döntéssel szemben sem:

„Ugyanakkor a dokumentum nem ad lehetőséget egyik félnek sem a vétőjogra a másik fél döntéseivel kapcsolatban. Az Alapokmány nem rendeli alá a NATO-t egyetlen más szervezetnek sem, semmilyen módon nem gyengíti a Szövetség politikai, vagy katonai hatékonyságát, beleértve azt a képességét, hogy teljesítse a jelenlegi és jövőbeni tagjaival szembeni biztonsági kötelezettségeit.”¹⁰

Jelentős konkrét eredménye volt e folyamatnak a katonai képviselők kölcsönös felállításáról hozott döntés, illetve az orosz katonai képviselő kijelölése. Erre 1997. október 23-án került sor, amikor Anatolij Kvasnyin vezérezredes, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek vezérkari főnöke NATO-nál tett látogatása alkalmával bejelentette, hogy Viktor Zavarzin altábornagyot nevezték ki Oroszország első katonai képviselőjévé a Szövetségnél, aki novemberben már el is foglalta új állomáshelyét, és 1997. november 25-én megtartotta első hivatalos megbeszélését Klaus Naumann tábornokkal, a NATO Katonai Bizottságának (MC) elnökével. Az orosz képviselő, egészen a NATO jugoszláviai légicsapásai miatt 1999 tavaszán hozott moszkvai döntésig – a katonai területeket érintő együttműködés szüneteltetése, Zavarzin tábornok hazarendelése – fontos szerepet játszott a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok alakításában, különösen a PfP-ben, illetve a békefenntartó tevékenységben való orosz részvétel koordinálásában.

A NATO a fenti Alapokmány aláírását megelőzően még 1996-ban Moszkvában nyitott egy Információs Irodát, előbb a francia nagykövetség, majd később a német nagykövetség épületében. (E két nagykövetség volt a kapcsolattartásra kijelölt diplomáciai képviselő, az ún. „*Contact Point Embassy*”).

¹⁰ Javier Solana: *Új kapcsolatok a NATO és Oroszország között. Igazi partneri viszony.* Magyar Nemzet, 1997. május 27.

Ez utóbbi alkalommal az Iroda helyettes vezetőjévé Manfred Diehl ezredest, Németország korábbi moszkvai légügyi attaséját nevezték ki. Már az Alapokmány szellemében, 1998 januárjában Moszkvában egy önálló NATO Dokumentációs Központot nyitottak meg, amely az Oroszországi Társadalomtudományi Tudományos Információs Intézet épületében nyert elhelyezést.

3.2. A Közös Állandó Tanács megalakulásának fogadtatása Oroszországban és a FÁK-tagállamokban, illetve hatásuk a NATO és a szovjet utódállamok, valamint a NATO és a közép-európai országok közötti kapcsolatokra

A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatoknak a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács (PJC) létrehozásával lényegében intézményesített szintre történő emelése a politikai elit, különösen annak a végrehajtó hatalmi ághoz tartozó képviselői körében pozitív visszhangot váltott ki, de az ellenzéki politikusok és a törvényhozás körében is általában támogatást élvezett.

A PJC létrehozása sokak szemében ugyanis egyfelől a NATO-bővítésről folytatott hosszadalmas és sokszor értelmetlennek tűnő viták lezárását, másfelől pedig az orosz–amerikai, és általában az Oroszország és a Nyugat közötti kapcsolatok jelentős javulásának lehetőségét jelentette.

A NATO és Oroszország közötti kapcsolatokról szóló Alapokmány aláírását, illetve a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakítását az orosz politikai elit igyekezett úgy kommunikálni, hogy azok nem egyfajta kompenzációt jelentettek a Szövetség keleti irányú kibővítéséért, hanem Moszkva szerepének felértékelődését a primakovói „több erőközpontos” külpolitikai koncepció szerinti világrendben.

A NATO-val való kapcsolatok alakulásának fenti kommunikálása azonban esetenként a politikaformálók realitásérzékének elvesztéséhez is vezetett. Egyesek ugyanis hajlamosak lettek a kialakult helyzetet úgy értelmezni, hogy a Nyugat ezzel elismerte: Közép- és Kelet-Európa még most is az orosz érdekszféra részét képezi, s Moszkva a PJC keretein belül nagyobb beleszólási lehetőséget kapott az európai biztonság formálásával kapcsolatos főbb folyamatokba, különösen e folyamatoknak a NATO döntéshozatali rendszerében történő befolyásolására.

Voltak olyan politikusok is (Podberjozkin, Lobov), akik a 16+1 formulát úgy fogták fel, hogy Oroszország a PJC megalakításával kvázi vétőjogot kapott a NATO európai biztonsággal kapcsolatos döntéseinek meghozatala során, s ezt a jogát ki is kell használnia a bővítésből származó hátrányok csökkentése érdekében. Ugyanakkor valójában Oroszország szempontjából a helyzet csak annyival lett kedvezőbb, hogy a PJC keretein belül hivatalos fórumon fogalmazhatta és vitathatta meg a fontosabb biztonsági kérdésekkel kapcsolatos orosz álláspontot, és lényegesen nagyobb esélye nyílt arra, hogy véleményét a NATO figyelembe vegye. Véleménykülönbség esetén pedig mindkét fél belátása szerint cselekedhet – szó sem volt tehát vétőjogról!

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulásával kapcsolatosan még az orosz hivatalos politika legfelsőbb szintjén sem rejtették véka alá, hogy – ha már Moszkvának nem sikerül megakadályozni a bővítést –, akkor legalább a kapott intézményes lehetőségek kihasználása révén igyekezni fog annak folyamatát lassítani, késleltetni, különböző biztonsági garanciákat kialakítani. Ilyen garanciák közé sorolták például a következőket:

- a NATO ne telepítsen nukleáris eszközöket a majdani új tagállamok területén;
- a nagyobb, közös gyakorlatok kivételével ne állomásoztasson ezen országok területén tartósan nagyobb hagyományos erőket sem;
- ne kerüljön sor olyan infrastruktúra telepítésére, amely lehetővé tenné a későbbiekben nagyobb NATO-kontingensek fogadását, s ezáltal közelebb hozná a Szövetség infrastruktúráját Oroszország határaihoz.

Mindezekkel együtt a PJC megalakulásával és működésének megkezdésével lezáródó szakaszába került a NATO bővítésével kapcsolatos vita első, érthetően élesebb szakasza, s az Egyesült Államokkal történő kiegyezéssel együtt lényegében felszálló ágba kerültek az Oroszország és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, illetve általában az Oroszországi Föderáció és a Nyugat közötti kapcsolatok.

Az Oroszország és a Nyugat, illetve Moszkva és a NATO kapcsolatában bekövetkezett kedvező irányú változások hatásai jól nyomon követhetők voltak az 1997 decemberére elkészült Nemzeti Biztonsági Koncepcióban is. Maga a dokumentum az új Oroszország első hivatalos Nemzeti Biztonsági Koncepciója volt, amelynek alapjait még Jelcin elnök 1996-os választásokra kiadott „elnöki üzenete” teremtette meg, majd a Biztonsági Tanács dolgozta ki és tárgyalta meg 1997 tavaszán, de az elnök betegsége miatt csak decemberben került jóváhagyásra.

Maga a Nemzeti Biztonsági Koncepció négy részből állt:

- Oroszország a nemzetközi közösségben;
- Oroszország nemzeti érdekei;
- az Oroszország biztonságát veszélyeztető fenyegetések;
- Oroszország nemzeti biztonságának védelme.

Ennek a Koncepciónak a **legfontosabb megállapítása az volt, hogy az Oroszországi Föderáció biztonságát érintő fenyegetések alapvetően belső tényezőkből és folyamatokból erednek és Oroszországot gyakorlatilag nem fenyegeti külső agresszió.** A dokumentum ugyanakkor meglehetősen nagy teret szentelt a már jól ismert – Primakovnak tulajdonított – „többpólusú világ” kialakulásával, illetve Oroszország e világrendben elfoglalt helyével kapcsolatos kérdéseknek.

A Nemzeti Biztonsági Koncepció **Oroszország számára potenciális veszélyforrásként értékeli a NATO keleti irányú kibővítését:**

„Továbbra is veszélyt jelent a védelmi szférában Oroszország nemzeti biztonságára nézve a nagyhatalmak (vagy koalíciók) által létrehozott nagy erejű fegyveres csoportosítások megjelenése a területével határos térségekben. Még agresszív szándékok hiánya esetén is az ilyen csoportosítások potenciális katonai veszélyt jelentenek Oroszország számára.

A NATO keleti irányú kibővítése és egyidejűleg domináló katonai-politikai erővé válása Európában a kontinens új kettéosztásának kockázatát hordozza magában, amely azért különösen veszélyes, mert Európában megmaradtak a mozgékony csapásmérő csoportosítások, a nukleáris fegyverek, miközben nem eléggé hatékonyak a béke fenntartásának sokoldalú mechanizmusai.”¹¹

A Koncepció ugyanakkor jól érzékelhetően pótolni kívánta egy új katonai doktrína hiányát is – hiszen ekkor még az 1993-as, az ún. „Gracsov-doktrína” volt érvényben –, éppen ezért meglehetősen sok volt benne a katonai elem.

Összességében mindkét dokumentum azt tükrözte, hogy egy pozitív irányú elmozdulás következett be az orosz külpolitikai gondolkodásban, s a fenyegetések többségének forrását nem a külső körülményekben, hanem alapvetően a belső instabilitásból és a terrorizmusból próbálta meg levezetni.

A Nyugattal és a NATO-val való viszonylagos „megbékélés” pozitívan érezte hatását az akkor még tagjelölt Lengyelországgal, Csehországgal és Magyarországgal meglévő kapcsolatok vonatkozásában is.

A három csatlakozásra váró közép- és kelet-európai országgal – különböző történelmi vagy politikai okok miatt – nem azonos szintű volt az együttműködés.

A magyar–oroszl kapcsolatok ebben az időszakban stabilak, kiegyensúlyozottak, az élet számos területére kiterjedők voltak, azokat különösebb politikai feszültség nem terheltte. A megoldásra váró, illetve függőben lévő kérdések között olyanok szerepeltek, mint a jelentős magyar külkereskedelmi deficit problémája, a Szovjetunióba elhurcolt műkincsek visszaszolgáltatása, valamint a volt Szovjetunió időszakából megörökölt adósság törlesztése. Számos szakminiszteri látogatásra is sor került, de az időszak valóban említésre méltó eseménye Gál Zoltánnak, az Országgyűlés elnökének moszkvai látogatása volt.

A lengyel–oroszl kapcsolatok a történelmi feszültségek és az új biztonságpolitikai kérdések miatt is ennél hűvösebbek voltak, azok érdemi javulásáról nem beszélhattünk, hiszen Moszkva Lengyelország leendő NATO-tagságát vette a legnehezebben tudomásul.

A cseh–oroszl kapcsolatok kiegyensúlyozottaknak tűntek, sőt az 1997–98 közötti időszakban az együttműködés fejlesztésére irányuló cseh szándék is erősödni látszott.

¹¹ Tömösváry Zsigmond – Dr. Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999. 89. o.

A térség országai közül jól érzékelhetően Szlovákia volt az orosz Közép-Kelet-Európa politika favoritja. A gazdasági együttműködésen belül különösen figyelemre méltó szintre emelkedett a két ország közötti haditechnikai együttműködés. A jelek szerint Oroszország Szlovákiát tekintette olyan hidfőállásnak a közép- és kelet-európai térségben, ahonnan perspektívában eredményes expanziót folytathatna regionális pozícióinak megerősítése érdekében. A Moszkva által nyíltan támogatott Meciar-kormány választási vereségét követően azonban a szlovák–orosz kétoldalú kapcsolatok átmenetileg visszaestek.

3.3. Fordulat a NATO-val kialakított kapcsolatok kezelésében: a „szervezetben belülség” előnyeinek kihasználására irányuló orosz törekvések megjelenése, illetve a NATO és Oroszország közötti egyéb kapcsolatok erősödése

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulása alapvető fordulatot jelentett az Oroszországi Föderáció és az Észak-atlanti Szövetség közötti kapcsolatokban. Egyfelől véget vetett egy olyan időszaknak, amikor Moszkva részéről a Szövetség szinte minden felvetésére legalábbis a gyanakvás, vagy éppen a kemény elutasítás volt a jellemző. Különösen jellemző volt ez a NATO keleti irányú bővítésével kapcsolatos kérdéskörben, amelyben az orosz fél alapvetően saját biztonsági érdekeire való hivatkozással egészen a madridi értekezletig abban bízott – s ennek érdekében igyekezett is mindent elkövetni –, hogy a bővítést sikerül megakadályoznia. Másfelől ezt az időszakot szinte végigkísérte Moszkvának – és bizonyos mértékig a NATO-nak is –, az a félelme, hogy az állandó ellenkezés hozadékként izolálódik, s ennek következtében magára marad, amit pedig belpolitikai téren is komoly presztízsvesztéséget jelentő külpolitikai kudarcként élt volna meg.

Egyes orosz biztonságpolitikai szakértők szerint egy ilyen változat magában hordozta egy esetleges belpolitikai visszarendeződés veszélyét, amitől a hatalmon lévő elit még a NATO-nál is jobban félt. Madrid után azonban már világossá vált, hogy a bővítés elkerülhetetlen, az időközben előállott új lehetőség az izolációtól való félelmet is hosszú időre megszüntette.

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulásával lehetőség nyílt arra, hogy Oroszország az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén belül, ezen a konzultációs fórumon fejthesse ki véleményét mindazokban a fontos biztonságpolitikai kérdésekben, amelyet az 1997. május 27-én Párizsban aláírt Alapokmányban rögzítettek.

A szervezetben belülséget Moszkva természetesen igyekezett maximálisan kihasználni, és rendszeresen részt vett mind a vezérkari főnökök, mind pedig a védelmi miniszterek szintjén tartott tanácskozásokon is. Esetenként Moszkva el is számította magát, mert sokáig abban a tévhitben volt, hogy a Tanács munkájában a 16+1-es formula szerint való részvétel fontos biztonságpolitikai kérdésekben vétőjogot is jelenthet számára, de a félreértések – különösen a boszniai békefenntartó kontingens tevékenységét érintő kérdésekben – hamar tisztázódtak.

Ezenkívül a „szervezetten belülség” egyéb olyan előnyeinek a kihasználását is célul tűzték ki, amely Oroszország meglehetősen megtépzott tekintélyének helyreállítását segítheti elő. Ilyenek közé sorolták az ENSZ felhatalmazás alapján NATO-irányítással végrehajtásra kerülő békefenntartó vagy béketeremtő műveletekben való kedvezőbb pozíciók elérését, illetve a NATO-tagországokkal tudományos-műszaki, esetleg haditechnikai téren történő együttműködés lehetőségeinek felkutatását és hatékonyabb kihasználását.

Tudományos-műszaki területen az együttműködés lehetőségét a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács 1998. május 28-án Luxemburgban tartott miniszteri szintű ülésén teremtették meg, ahol Egyetértési Nyilatkozatot írtak alá a NATO és az Oroszországi Föderáció Tudományos és Műszaki-politikai Minisztériuma (jelenleg Tudományos, Ipari és Technológiai Minisztérium) közötti tudományos és technológiai együttműködésről.

A Nyilatkozatban a Felek az alábbiakban határozták meg az együttműködés fő irányait:

- ösztönzik és elősegítik a tudományos és technológiai együttműködést a NATO és az Oroszországi Föderáció között, a kölcsönös együttműködésre számot tartó területeken;
- támogatják a tudomány és technika fejlődését szolgáló tudományos kutatási és fejlesztési tevékenységeket.

Az Egyetértési Nyilatkozatban előirányozottak szerint létrehozták a NATO – Oroszország Közös Tudományos és Technológiai Együttműködési Bizottságot, amely munkáját a Közös Állandó Tanács (PJC) irányítása alatt végzi. A Bizottság évente egy ülést tart, felváltva Brüsszelben, illetve Moszkvában. A Bizottság a 2000 októberében Moszkvában tartott első ülésén megjelölte azokat a legfontosabb területeket, amelyeken a közös program szerinti kutatásokat végzik:

- plazmafizika;
- a növények biotechnológiája;
- az ipari és természeti katasztrófák prognosztizálása és elkerülésük lehetőségei.

A fenti program lehetőséget és garanciákat biztosít a NATO-országok és Oroszország tudósainak a megjelölt témákban a kapcsolatteremtésre, a jövő kutatási céljait szolgáló szakértői szintű találkozók, tanácskozások és szemináriumok szervezésére, illetve közös kutatási programok végrehajtására és saját állami (kormányzati) költségvetésből történő finanszírozásukra.¹²

¹² A tudományos technológiai együttműködés legfontosabb dokumentumaival, valamint az egyes programokba történő bekapcsolódási lehetőségekkel a NATO tudományos weboldalon (<http://www.nato.int/science>) angol nyelven, illetve a <http://www.vto.stankin.ru/nato.html> weboldalon orosz nyelven lehet megismerkedni.

A NATO és Oroszország közötti tudományos és technológiai együttműködés keretein belül, csak 2001-ben összesen 177 tudományos ösztöndíjat kaptak orosz tudományos kutatók a NATO valamelyik országában, 6-12 hónap közötti időtartamban, tudományos képzésben vagy kutatásokban való részvétel céljából. Közülük a legtöbben Németországban, Nagy-Britanniában, Görögországban, Portugáliában és Törökországban kaptak ilyen lehetőséget. Ezen kívül csaknem 600 orosz tudós vett részt különböző kutató intézetek által szervezett tudományos konferenciákon, szemináriumokon.

A tudományos–műszaki és technológiai együttműködésnek is új impulzust adott a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően nagy lendületet vett NATO és Oroszország közötti együttműködés. 2002. március 25-27. között Oroszország – NATO tudományos szemináriumra került sor a brüsszeli központban „*A vegyi, biológiai és radiológiai terrorizmus társadalmi és pszichológiai következményei*” címmel. Az Oroszország – NATO, terrorizmus ellen létrehozott Tudományos Munkacsoport 2002. április 29-i ülésén meghatározták a témakörrel kapcsolatos együttműködés fő irányait:

- a vegyi, biológiai és radiológiai anyagok felderítése és ellenőrzése meghatározott területeken, a fenti anyagok hatástalanításának és megsemmisítésének módszerei;
- a károsodásokat szenvedett katonai csoportok és a lakosság egészségügyi ellátásának feladatai;
- a terrorista támadások következtében várható veszteségek és károk prognosztizálása, modellezésük módszerei.

A fentiekén kívül az Oroszországi Föderáció részéről az ország 32 különböző tudományos kutatóintézetének, egyetemének 48 szakértője vesz részt a NATO „*Tudomány a Békéért*” elnevezésű programjának 36, jelenleg is futó projektjében. 2002. júniusában a „*Tudomány a Békéért*” NATO-program igazgatója és munkatársai 24 olyan intézetet látogattak meg, ahol a program által biztosított anyagi eszközök felhasználásával folyik a kutatómunka Oroszországban.¹³

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulását követően a Szövetség és az Oroszországi Föderáció között megélénkült kapcsolatok merőben újszerű területét képezték az Észak-atlanti Közgyűlés és az Oroszországi Föderáció Szövetségi Gyűlése közötti parlamenti kapcsolatok. Bár az Észak-atlanti Közgyűlés teljes mértékben független a NATO-tól, de fontos összekötő kapocs a nemzeti parlamentek és a kormányok között. E kapcsolatok igen jó lehetőséget nyújtanak a törvényhozók részére, hogy megismerjék azt a politikai háttértámogatást, amelyet akár a NATO-tagországok, akár pedig az Oroszországi Föderáció parlamentjei nyújtanak kormányaiknak.

¹³ A jelenleg futó projektek teljes listája a NATO tudományos weblapján tekinthető meg: <http://www.nato.int/science/e/sfp-funded>.

A NATO – Oroszország Alapokmány is elismerte az Észak-atlanti Közgyűlés pozitív szerepét a közép- és kelet-európai országok parlamentjei részére nyújtott támogatásokban, és felhívta a törvényhozókat a párbeszéd és együttműködés szélesítésére. Oroszország részéről, 1997-től kezdődően több alkalommal tettek látogatást parlamenti képviselőcsoportok az Észak-atlanti Közgyűlésnél, és társult tagként is részt vesznek a Közgyűlés munkájában.

3.4. A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok erősödésének hatása az orosz bel-, illetve külpolitikára, valamint Moszkva biztonságpolitikai retorikájára

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács tevékenységének első éve alatt az volt tapasztalható, hogy Moszkva a korábnál lényegesen konstruktívabban állt hozzá az euro-atlanti együttműködéshez. A PJC nyújtotta lehetőségeket kihasználva hasznos és tartalmas vitákat folytatott partnereivel, s ameddig anyagi lehetőségei engedték, igyekezett részt venni a békepartnerséggel kapcsolatos rendezvényeken is.

Ugyanakkor az orosz belpolitikában bekövetkezett kedvezőtlen változások meglehetősen ingatag hátteret jelentettek a kedvezőnek induló külpolitikai folyamatok folytatásához.

Az 1995 és 1997 közötti elhibázott gazdaságpolitikai irányvonal és hibás döntései következtében Oroszország pénzügyi-gazdasági helyzetében drámai összeomlás következett be. A megnövekedett társadalmi feszültség előrevetítette olyan zavargások kitörésének a lehetőségét, amelyek kiszámíthatatlan belső és nemzetközi következményekhez vezethetnek. Az így kialakult helyzetben Jelcin válaszut elé került: vagy ismét egy olyan konfrontációba kerül a parlamenttel, mint amilyenre 1993-ban már volt példa, vagy kinevezi a kormány élére – a baloldali-hazafias és a liberális ellenzék által egyaránt támogatott – Primakovot. Jelcin az utóbbi megoldást választotta és Jevgenyij Primakov miniszterelnökké történt kinevezésével megteremtődtek a konszolidáció feltételei. A kormány, amelynek felállításában a miniszterelnök – néhány stratégiai tárca kivételével –, szabad kezet kapott, tükrözte az új kormányfő arra irányuló eltökéltségét, hogy a válságkezelés érdekében biztosítsa minden politikai erő összefogását.

A Primakov által bejelentett válságkezelő intézkedések közül kiemelkedtek a társadalmi feszültségek enyhítését szolgáló döntések (elmaradt bérek és nyugdíjak kifizetése). Ugyanakkor a kormányfő meghatározó jelentőséget tulajdonított a reálgazdasági folyamatok beindításának is. Ez utóbbi érdekében Primakov az alábbi feladatok megoldását tekintette meghatározónak:

- az 1998 augusztusában összeomlott pénzügyi-banki szféra felélesztése;
- a költségvetési–vállalati körbetartozások problémájának megoldása;
- a termelést ösztönző adórendszer megteremtése;
- az egész bankrendszer átalakítása;
- a „fekete” és a „szürke” gazdaság felszámolása.

A bajok egyik főbb forrása az volt, hogy a gazdaságot nem sikerült növekedési pályára állítani. A politikai szempontok alapján megvalósított privatizáció elérte ugyan a vagyon 70 százalékát, azonban – éppen a gazdasági megfontolások mellőzése miatt – nem a gazdaság talpraállítását szolgálta, hanem egy új tulajdonosi réteg mindenáron való megteremtését. Az új tulajdonosok a modernizáció helyett a vagyon felélésére, kimenekítésére, illetve politikai befolyás megszerzésére törekedtek. Erős összefonódás jött létre a politikai és a gazdasági-pénzügyi döntéshozatali szférák között.

A kitermelő ágazatok exportbevételeire építő gazdasági modell késleltette a szerkezetváltást, és a feldolgozóipar általános visszaeséséhez vezetett, ami a nyersanyagárak csökkenése mellett lényegében zsákutcába vitte az egész orosz nemzetgazdaságot.

A gazdaság erős kriminalizáltsága, a fizetési fegyelem gyengesége, a költségvetési előirányzatok alacsony volta, a gyenge adófizetési fegyelem oda vezetett, hogy a tíz alapágazatban 1998. augusztus 1-jén kb. 13 Mrd USD értékű bérelmaradás volt, amelynek 20%-a a költségvetési intézményeknél halmozódott fel. A reálbérek 1998 első nyolc hónapjában 11,1%-kal csökkentek.

1998. augusztusában, az előző év azonos időszakával összehasonlítva, a GDP 8,2%-kal, az ipari termelés 11,5%-kal csökkent. A folyó fizetési mérleg 1998 első felében 8,7 Mrd USD hiányt mutatott, szemben az 1997-es 0,7 Mrd USD többlettel. 1998. augusztus-szeptemberében a Központi Bank tartalékai 19,2 Mrd USD-ről 11 Mrd USD-re apadtak. A bankrendszer sújtó likviditási válság összeomlással fenyegetett.

A nyugati befektetők erősen visszafogták magukat. A tőkebeáramlás kezdeti erősödő dinamikája 1998-ban megtört. 1998 első felében az egész közép-kelet-európai régióba beáramlott kb. 18 Mrd USD értékű működőtőkének kb. 20%-a irányult Oroszországba .

A külkereskedelmi aktívum, szemben az 1997-es 20 Mrd USD-vel, 1998-ban már csak 8 Mrd USD körül alakult, a 160 Mrd USD-re becsült bruttó külső adósság törlesztése 1998-ban összesen kb. 10 Mrd USD-t, 1999-ben pedig 16,8 Mrd USD-t követelt. Nyugati és orosz becslések szerint kb. 100–200 Mrd USD volt a lakosságnál, ugyanakkor 1991 után csaknem 400 Mrd USD került nyugati bankok számláira. Oroszországból évente 20–25 Mrd USD-t helyeztek el külföldi bankokban.

Az adott időszak belpolitikai fejleményei nyomán Jelcin pozíciója megrendült, elkezdődött a hatalmi jogkörök újrafelosztása, amit – Jelcin felerősödő betegsége miatt – az elnöki poszton esetleg bekövetkező váratlan személycsere lehetősége felgyorsított. Az utódlási folyamat következtében előállott instabilitásnak még a kockázata is lassíthatta volna a demokratikus átalakítást, növelhette volna a kül- és biztonságpolitikai kockázatokat a posztszovjet térségben és a közép-kelet-európai régióban egyaránt.

Az ugyancsak közeledő parlamenti, illetve az azt követő elnökválasztás esélyeit tekintve az eddigi irányvonal összeomlása után az elnöki poszt reális várományosainak a köre is módosulni látszott. Jelcinnek ebben a helyzetben már nem volt esélye az újraindulásra. Gyakorlatilag esélytelennek volt tekinthető Csernomirgyin is. Nagy valószínűséggel Primakov, Lebegy és Luzskov között látszott eldőlni a hatalomért folytatott küzdelem. A kommunista Zjuganov győzelmének továbbra sem voltak meg sem a belső, sem a külső feltételei.

Külpolitikai téren ugyanakkor Oroszország az elmúlt években stratégiai partneri viszony kialakítására törekedett a Nyugattal, ami főként Moszkvának az európai integrációs szervezetekkel folytatott együttműködésében nyilvánult meg, továbbá a NATO – Oroszország Alapokmányban és a NATO-val kialakított párbeszédben is tükröződött. Elvi jelentőségűnek számított Oroszország együttműködése a NATO-val a boszniai rendezésben.

A közép- és kelet-európai térség országaival kapcsolatos orosz külpolitika kedvező irányú változásairól az előző fejezetben már szó esett. Erre az időszakra tehető Oroszország érdeklődésének megélnkülése a térségünkben szerveződő együttműködési formák iránt (CEFTA, SECI, KEK stb.), amelynek háttérében részben az európai integrációs folyamatokhoz való kapcsolódás, részben pedig Oroszország regionális pozíciói erősítésének szándéka volt felfedezhető.

Ugyanakkor a Koszovóval kapcsolatos fejlemények nyomán 1998 végére már érzékelhető volt a NATO – orosz együttműködés bizonyos mértékű megtorpanása.

A balkáni térséggel kapcsolatos orosz külpolitika középpontjában Szerbia állt. A koszovói kérdésben Moszkva elutasította a NATO-beavatkozást, rendezési terve szerint a jugoszláv kormány képviselői és a koszovói albán vezetők közötti tárgyalások alapja a Koszovónak az 1974-es jugoszláv alkotmányban rögzített – Szerbián belüli széleskörű, a szövetségi szervek szintjére is kijutást biztosító – autonómiája lehet. Az akkori orosz álláspont szerint a megbeszéléseken a feleknek először a szövetségi és az autonóm területi szintek hatalmi jogosítványainak a megosztásáról kellett volna megállapodniuk, és csak ezt követően kerülhetett volna napirendre Koszovó jogi státuszának a meghatározása. Moszkva addigi szerbpárti orientációjának módosulását jelentették az 1998. szeptember 23-án (1199. sz.), majd október 24-én (1203. sz.) elfogadott ENSZ BT határozatok. Az már azonban ekkor is jól érzékelhető volt, hogy Oroszország nagy valószínűséggel egyáltalán nem, vagy csak a helyzet rendkívüli kiéleződése esetén fog hozzájárulni a NATO szerbiai fellépéséhez.

1998 augusztusát követően Oroszország külpolitikája alapvetően a belső válságkezelésnek alárendelt módon alakult, és meghatározó feladatává vált, hogy biztosítsa a belpolitikai (alapvetően gazdasági) válság rövid, illetve hosszú távú kezeléséhez szükséges külföldi erőforrásokat. Oroszországnak ezzel a függő helyzetével is magyarázható – tekintettel a nemzetközi politikai jogosítványai (ENSZ BT, PJC stb.) és anyagi-pénzügyi lehetőségei közötti szakadékra –,

az a külpolitikai irányvonal, amely mindazon nemzetközi akciók blokkolását célozta meg, amelyekben Moszkva nem tudott részt venni, illetve az orosz hozzájárulást olyan támogatásokhoz kötötte, amelyekre belső problémáinak megoldásához és geopolitikai pozícióinak megőrzéséhez volt szüksége.

Ennek, a lényegében egyfajta zsarolásra épülő külpolitikának a kockázatát feltehetően azért merete felvállalni Moszkva, mert szinte biztosra vette, hogy a nukleáris leszerelési és a non-proliferációs kérdések rendkívüli fontossága miatt számíthat a Nyugat jóindulatára.

Mindezekkel együtt az Oroszország és a Szövetség között a NATO – Oroszország Alapokmány aláírását és a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakulását követően pozitívan induló kapcsolatok a koszovói válság kapcsán megkezdett légitapások miatt zátonyra futottak és kedvezőtlen irányt vettek.

3.5. Következtetések

- **Az Oroszország és a NATO közötti hivatalos, intézményes kapcsolatok létesítésére feltétlenül gyorsítón hatott a bővítés szándékának deklarálása.**
- **A NATO és Oroszország közötti kapcsolatokról, az együttműködésről és a biztonságról aláírt Alapokmány megfelelő módon tükrözte azokat a változásokat, amelyek a biztonsági környezetben Európában bekövetkeztek. Korrekt módon mutatta be mind a NATO, mind pedig az Oroszország részéről tett, a párbeszéd, a kapcsolatépítés és az együttműködés erősítésére irányuló erőfeszítéseket, és meghatározta a további együttműködés kereteit.**
- **A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács (PJC) a fontos biztonságpolitikai kérdésekről folytatott rendszeres konzultációk, illetve a koordináció, az együttműködés és a konszenzusteremtés meghatározó színterévé, a bizalomépítés fontos eszközévé vált.**
- **A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok javulásával egyidejűleg – de különösen 1998-ban – a belpolitikai (főként gazdasági) téren bekövetkezett kedvezőtlen változások fokozatosan negatív irányba befolyásolták Moszkva külpolitikáját és biztonságpolitikai retorikáját. A koszovói válság kapcsán kirobbant viták egy időre ismét zátonyra futtatták a NATO és Oroszország kapcsolatában megindult pozitív folyamatokat.**

4. TÖRÉS A NATO ÉS OROSZORSZÁG KÖZÖTTI KAPCSOLATOKBAN: AZ ÉSZAK-ATLANTI SZÖVETSÉG FEGYVERES BEAVATKOZÁSA A KOSZOVÓI VÁLSÁG IDŐSZAKÁBAN

4.1. A koszovói válság miatti beavatkozást megelőző diplomáciai és katonai lépések, valamint az azokra történő orosz reagálás

Európa úgy lépett be a harmadik évezredbe, hogy lényegében mindmáig nem sikerült megnyugtató megoldást találni a II. világháború utáni időszak legtöbb véráldozattal járó regionális konfliktusára, a délszláv válságra. A válság többé-kevésbé lezárt boszniai szakaszában sem vizsgáztak jól az annak kezelésére hivatott, illetve azzal megpróbálkozó szervezetek, így mindenekelőtt az ENSZ, az akkori EBEÉ, az EK és a NATO.

Ehhez hasonlóan sikerült az 1998-ban kezdődött és 1999-ben kiteljesedett koszovói válság kezelése is. Túl azon, hogy a válsággal kapcsolatban valamennyi érdekelt fél részéről megtett politikai, diplomáciai és humanitárius lépések, illetve akciók nem jártak eredménnyel, és az események törvényszerűen a fegyveres megoldás irányába sodródtak, **a koszovói válság az 1997 májusát követően határozott fejlődésnek indult NATO – orosz kapcsolatokat a hidegháború utáni időszak legnagyobb megpróbáltatásának tette ki.**

A NATO és Oroszország kapcsolatában valójában problémát jelentő, 1999. március 24-én megkezdett NATO légi hadműveletet széles körű diplomáciai tevékenység előzte meg.

A konfliktus közvetlen kirobbanását előidéző 1998. januári véres eseményeket követő összecsapások során mintegy 1500 albánt öltek meg, és csaknem 400 ezer menekült volt kénytelen elhagyni Koszovót. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa az 1160. számú határozatában (1998.03.31.) felszólította a feleket az ellenségeskedések beszüntetésére. Az ENSZ BT következő, 1199. számú határozata (1998.09.23.) azonnali tűzszünetre szólított fel, és a jugoszláv kormány feladatává tette a menekültek visszatéréséhez, valamint az EU Megfigyelő Missziójának tevékenységéhez szükséges feltételek megteremtését. A határozat hangsúlyozta Jugoszlávia területi integritását és Koszovó önrendelkezéséhez való jogát.

Az eddigi rendezési kísérletek eredménytelenségét látva a NATO és az EBESZ határozottabb lépésekre szánta el magát. Az ENSZ BT soron következő, 1203. számú határozata (1998. 10. 24.) támogatta az EBESZ és a NATO ellenőrző misszióinak felállítását, és az ENSZ különmegbízottjával folytatott tárgyalásokon hozott döntések végrehajtására, illetve az EBESZ-misszió tevékenységének támogatására szólította fel a feleket.

1998 őszén a Milosevics–Hoolbroke találkozón megállapodás született arról, hogy a csapatkivonás és a tűzszünet betartásának ellenőrzésében, illetve a választások előkészítésében és lebonyolításában az EBESZ nagyobb szerepet kap.

1998. október 16-án írta alá a jugoszláv külügyminiszter és az EBESZ soros elnöki tisztét betöltő lengyel külügyminiszter az EBESZ Koszovói Ellenőrző missziójának felállításáról szóló jegyzőkönyvet. Ez a Misszió volt az EBESZ történetének eddigi legnagyobb létszámú szervezete, és decembertől egészen 1999. március 20-ig a helyszínen tevékenykedett. A NATO – látva a helyzet romlását határozottabb lépésekre szánta el magát. Létrehozta a Koszovói Légi Megfigyelő Missziót, Wesley Clark tábornok és Perisics vezérezredes, jugoszláv vezérkari főnök írta alá az ennek a működését szabályozó okmányt.

Ezt követően a NATO Belgrádba küldte tárgyalni Klaus Naumann tábornokot, a Katonai Bizottság elnökét és Wesley Clark tábornokot, a NATO Szövetséges Fegyveres Erőinek főparancsnokát. A két tábornok október 25-én tárgyalásokat folytatott Milutinovics szerb elnökkel, Sajnovics szövetségi miniszterelnök helyettesével, Perisics jugoszláv vezérkari főnökkel és Dordeviccel, a szerb belügyminisztérium biztonsági főnökével az ENSZ 1199. számú határozata betartásának helyzetéről. A találkozóról készített nyolc pontos Emlékeztetőben a jugoszláv fél konkrét vállalásokat tett, amelyeket azonban egyáltalán nem tartott be.

Az Észak-atlanti Tanács – a koszovói események menetét figyelemmel kísérve – már 1998. szeptember 24-i ülésén egy készülségi tervet hagyott jóvá egy korlátozott légi csapásra, majd az október 13-ai ülésén – megállapítva, hogy Jugoszlávia nem tesz eleget az ENSZ BT 1199. számú határozatában foglaltaknak – 96 óra elteltével légi csapást rendelt el. Ezt a határidőt azonban – tekintettel a közben folyamatban lévő diplomáciai egyeztetésekre – október 27-ig meghosszabbították. Ezen a napon (10.27.) Javier Solana, a NATO főtitkára nyilatkozatot adott ki, amelyben megállapította, hogy az aktív diplomáciai tevékenység eredményeként javult a biztonsági és a humanitárius helyzet Koszovóban, ismételten felhívta a feleket az ENSZ BT 1199. és 1203. számú határozatainak betartására és közölte, hogy a NATO fenntartja a légitámadásokra vonatkozó készülségi döntését.

A helyzet ezt követően a tél és a nagyszámú megfigyelő jelenléte miatt viszonylag nyugodt volt. 1999 elején azonban súlyosbodott, és a január 16-án végrehajtott racaki vérengzést követően a NATO vezetése úgy értékelte, hogy Jugoszlávia a békés rendezés lehetőségeiről lemondott. Walker EBESZ-misszióvezető kiutasításával, a Hágai Nemzetközi Bíróság képviselője beutazásának megtagadásával Belgrád lényegében minden együttműködést megtagadott a nemzetközi közösséggel.

Ekkor a NATO még egy utolsó esélyt adott Belgrádnak: ismételten elküldte tárgyalni Clark és Naumann tábornokokat Miloseviccsel, hogy megpróbálják rábírní a nemzetközi közösséggel való együttműködésre, a vonatkozó ENSZ BT határozatok betartására, és ezzel együtt a válság politikai rendezésére.

A NATO-delegáció a Miloseviccsel folytatott tárgyalásokon az alábbi kérdéseket vetette fel:

- nemzetközi részvétel lehetőségének biztosítása a racaki esemény kivizsgálásában;
- az EBESZ-misszió kiutasításának visszavonása, a misszió munkavégzéséhez szükséges feltételek biztosítása;
- az előző megbeszélésen (november 25.) vállalt kötelezettségek teljesítése;
- a rendőri túlkapások megakadályozása.

Milosevics elnök azonban elzárkózott bármilyen engedménytől vagy intézkedéstől és kijelentette, hogy a koszovói kérdésben a NATO-t nem ismeri el tárgyalópartnernek.

Egy nappal később Belgrádban tárgyalt Vollabeak norvég külügyminiszter, az EBESZ soros elnöke, akinek sikerült elérnie Walker EBESZ-misszióvezető korábbi kiutasításának felfüggesztését.

Ekkor a nemzetközi közösség valóban utolsó, a politikai megoldás elérésére irányuló kezdeményezésként a Kontakt Csoport külügyminisztereinek január 29-i londoni találkozásán állt elő újabb rendezési javaslattal, hogy az eddig kidolgozott alapelveket figyelembe véve megpróbálja a megkezdett párbeszéd folytatására ösztönözni a feleket. A csoport erőfeszítései azért is ígértek több sikert, mert tagjai között tudhatta Oroszországot is.

Ennek érdekében február 6-ra meghívták a jugoszláv és a szerb kormány, valamint a koszovói albánok képviselőit a franciaországi Rambouillet-ba, hogy a Kontakt Csoport felügyeletével kezdjenek tárgyalásokat a válság megoldását célzó átfogó megállapodás kidolgozása érdekében.

A koszovóiak által hosszas viták után Rambouillet-ban aláírt szerződés azonban nem hozott megbékélést a konfliktusban részt vevő feleknek. A szerbek számára ugyanis még átmenetileg sem bizonyult elfogadhatónak a NATO erők jelenléte. Milosevics e tárgyalásokat csupán időhúzásra és a haderő Koszovó körüli összevonására használta fel. Belgrád vélhetően abban bízott, hogy a NATO az ENSZ BT felhatalmazása nélkül nem indít támadást, a BT-ben pedig biztos volt Oroszország vétőjában.

Oroszország – amelynek korábban a Balkán hagyományos befolyási övezete volt –, igyekezett minden tőle telhető módon rábírnai a feleket a konfliktus békés rendezésére. E törekvéseinek az ENSZ-en kívül olyan fontos fórumai voltak, mint az EBESZ, a Kontakt Csoport és a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács. A hivatalos fórumokon túl, informális és hivatalos kétoldalú találkozók is megpróbált közvetíteni (például Gajdar és Baburin látogatása), de sikertelenül.

Az orosz fél megállapodást kereső, illetve a NATO fegyveres beavatkozását megakadályozni próbáló fórumként használta fel a számára kiemelten jó lehetőségeket nyújtó NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács különböző szintű üléseit. Első ízben 1998. május 28-án, a PJC Luxemburgban tartott ülésén a külügyminiszterek aggodalmuknak adtak hangot a koszovói helyzet miatt és támogatták az Észak-atlanti Tanács által a békés rendezés érdekében megfogalmazott javaslatokat. Ezt követően a védelmi miniszterek június 12-i brüsszeli ülésén megállapodtak arról, hogy folytatják az SFOR-ban megkezdett együttműködésüket, és egyhangúan elítélték a jugoszláv fél által Koszovóban alkalmazott erőszakot és a koszovói szélsőséges erők fegyveres támadásait.

1998. június 18-án a PJC nagyköveti szintű ülésén mind a NATO, mind pedig az Oroszországi Föderáció ismételten megerősítette, hogy kész hozzájárulni a koszovói válság békés megoldását célzó nemzetközi erőfeszítésekhez. Szeptember 30-án a Közös Állandó Tanács védelmi miniszteri szintű ülésén Oroszország és a NATO ismételten áttekintette az SFOR-ban megvalósított együttműködés helyzetét és aktuális feladatait, valamint aggodalmuknak adtak hangot a Koszovóban kialakult humanitárius helyzet miatt.

A PJC külügyminiszterek 1998. október 9-i ülésén Oroszország és a NATO teljes támogatásáról biztosította a koszovói válság politikai megoldása érdekében tett diplomáciai erőfeszítéseket. Nyilatkozatban jelentették ki, hogy szükségesnek tartják az ENSZ BT 1160. és 1199. számú határozatainak maradéktalan betartását. Ugyanezt az álláspontot ismételték meg a felek a PJC október 21-i nagyköveti szintű ülésén is.

1998. november 19-én a NATO és Oroszország közötti tudományos-technikai együttműködéssel foglalkozó Közös Tanács ülésének résztvevői aggodalmuknak adtak hangot a koszovói helyzet romlása miatt, és felhívták valamennyi érintett fél figyelmét a vonatkozó ENSZ BT határozatok betartására.

1998. november 30-án a PJC nagyköveti szintű ülésén a felek támogatásukról biztosították a nemzetközi ellenőrző missziók koszovói tevékenységét. Ezt követően a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács 1999. január 20-i ülésén áttekintették a rohamosan romló koszovói helyzetet, teljes támogatásukról biztosították az EBESZ Ellenőrző Missziójának tevékenységét és felhívták a konfliktus résztvevőit a fegyveres akciók haladéktalan beszüntetésére, a békés rendezést szolgáló tárgyalások folytatására.

Az orosz fél következő fórumai a PJC február 17-i, illetve március 17-i ülései voltak, amelyeken nagyköveti szinten hangsúlyozták a Rambouillet-ban folyamatban lévő tárgyalások fontosságát és felhívták a konfliktusban részt vevő felek figyelmét az ideiglenes politikai megállapodás fontosságára. Miután azonban Milosevics nem írta alá a megállapodást, március 23-án a NATO főtitkára utasítást adott Wesley Clark tábornoknak a Jugoszlávia elleni légi hadművelet megkezdésére. Oroszország pedig – miután a fentiekben felsorolt fórumokon nem tudta érvényesíteni Koszovóval kapcsolatos érdekeit és törekvéseit – az ENSZ BT határozata nélkül megkezdett NATO fegyveres akció miatt ettől az időponttól ideiglenesen felfüggesztette tevékenységét a Közös Állandó Tanácsban.

4.2. A katonai akció kezdete, a közép-európai régió és Magyarország szerepének felértékelődése a háború időszakában

1999. március 24-én Wesley Clark tábornok, a NATO Fegyveres Erőinek főparancsnoka – a főtitkártól kapott utasításnak megfelelően – elkezdte a jugoszláv haderő kijelölt objektumai és csoportosításai elleni légi hadműveletet.

A hadműveletek megindításához a NATO nem rendelkezett az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazásával. Ez több szempontból is nehezítette Brüsszel helyzetét. Mindenekelőtt a nemzetközi jogban eddig teljesen szokatlan helyzet alakult ki, hiszen bizonyos kérdésekben – például a menekültek helyzetének kezelésével összefüggésben az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával –, együtt kellett működnie a világszervezettel, még a légicsapások időszakában is. Ez pedig veszélyeztethette a Főbiztosság Belgráddal való együttműködését a teljes menekült-probléma kezelése során. Ugyanakkor az alapkérdés változatlanul az maradt, hogy felvállalja-e a NATO a fegyveres beavatkozást az erre jogosult nemzetközi szervezet, az ENSZ BT felhatalmazása nélkül is, precedenst teremtve ezzel a jövőre nézve.

A másik ilyen probléma a fegyveres akció elfogadtatása volt a világ közvéleményével. Ebben jelentős mértékben a NATO kezére játszottak a Milosevic-rezsim katonai gépezete által végrehajtott kegyetlenkedések és népirtás, amely csökkentette a közvélemény ellenállását, illetve még jobban összekovácsolta a hadműveletben részt vevő országokat. (Az is igaz viszont, hogy a bombázások jelentős pszichológiai támaszt jelentettek Milosevicnek is, aki nem kis mértékben a NATO-val szembeni ellenállásának köszönhette, hogy a légi hadművelet befejezését követően a választásokig „túlélte” a háborút).

A hadművelet megkezdésével összefüggésben felvetődő harmadik problémakör Oroszország kezelése, előzetes „puhítása”, várható reakciójának prognosztizálása (ezt az előző fejezetben felsorolt közös fórumokon sikerült megfelelően elvégezni!), és az esetleges orosz ellenlépések kivédése volt. Összességében ezt a problémát a vártnál eredményesebben tudta kezelni a NATO. Közrejátszottak ebben Oroszország belső, súlyos gazdasági helyzete és az ezzel járó belpolitikai problémái, valamint az ebből a háttérből adódóan meggyengült külpolitikai érdekérvényesítő képessége.

Maga a légi hadművelet 1999. március 24-én 14.00-kor kezdődött és abban összesen 13 ország harcászati légierijének képviselői vettek részt.¹⁴ Az Egyesült Államok biztosította a légierő nagy részét, Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Kanada, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Törökország pedig különböző típusú és mennyiségű repülőgéppel járult hozzá a közös NATO-hadművelethez. A légicsapások összesen 78 napig tartottak, s a légi hadművelet során a NATO-légierő több mint 37 ezer bevetést hajtott végre.

¹⁴ Csécsi Sándor: *A NATO jugoszláviai hadműveletének tömeglélektani hatása a lakosság körében.* Új Honvédségi Szemle, 2001/9. szám, 106. o.

A légi hadművelet célját a legvilágosabban a NATO állam- és kormányfőinek 1999. április 23-i csúcsertekezlete által kiadott Nyilatkozat fogalmazta meg.

A dokumentum szerint rá kell kényszeríteni Milosevicset arra, hogy:

- ellenőrizhetően biztosítsa a harccselekmények haladéktalan befejezését, az erőszak és a lakosság elűldözésének megszüntetését;
- kivonja Koszovóból a hadsereg, a rendőrség és egyéb fegyveres szervezetek erőit;
- beleegyezzen nemzetközi katonai erők Koszovóban történő elhelyezésére;
- biztosítsa valamennyi menekült feltétel nélküli és biztonságos visszatérését Koszovóba, valamint a humanitárius szervezetek akadálytalan kapcsolatfelvételét e menekültekkel;
- megbízható garanciákat nyújtson egy, a Rambouillet-ban kidolgozott megállapodásra épülő egyezmény politikai alapjainak megteremtéséhez.¹⁵

A NATO végül is elérte célját, Milosevic meghátrált és a légi hadművelet június 10-én befejeződött.

A légi hadművelet során jelentősen felértékelődött a közép-európai térség szerepe, hiszen a hadművelet sikeres végrehajtásához igénybe kellett venni ezen országok légtérét, esetenként pedig az infrastruktúráját is. Ez utóbbit illetően feltétlenül említést érdemel Magyarország különleges szerepe, hiszen a taszári bázis, illetve a Ferihegy-I repülőtér, amelyeket a NATO légi hadműveletében, illetve a békefenntartó tevékenységben részt vevő amerikai egységek kiszolgálása céljából vettek igénybe, fontos szerepet kapott (és kap ma is) a békétámogató műveletekben.

Ugyanakkor ez a magyar hozzájárulás nem jelentett lényeges zavart a fokozatosan javulásnak indult magyar–orosz kétoldalú kapcsolatokban sem. Felix Bogdanov budapesti orosz nagykövetség több ízben is megerősítette, hogy nincs orosz politikai szándék a magyar–orosz kétoldalú kapcsolatok visszafogására, illetve arra sem, hogy Moszkva a nagyhatalmi szinten elszenvedett megaláztatást valamely kis országgal szemben kompenzálja. E tekintetben jelzésértékű volt, és mindenképpen hazánk helyzetének orosz részről történt felértékeléseként fogható fel, hogy az orosz elnök támogatásával – közvetítőként – Jugoszláviába látogató Jegor Gajdar konstruktív megbeszélést folytatott Martonyi János külügyminiszterrel, illetve az is, hogy – még a NATO akcióját megelőző héten Baburin, a Duma alelnöke, az orosz alsóház Anti-NATO csoportjának vezetője, szintén balkáni látogatás kapcsán – találkozott a magyar Országgyűlés vezető képviselőjével.

¹⁵ *Zajavljénije o Koszovo. Putyevogyityel po matyerialam szammíta NATO v Vasingtonye.* NATO Office of Information and Press, Brussels, 1999. 29. o.

Mindezekben nyilván az is szerepet játszott, hogy **Moszkva hosszabb távon érdekelt a közép- és kelet-európai pozícióinak megőrzésében**, és az elmúlt évek tapasztalatai egyértelműen azt jelzik, hogy orosz részről is komoly érdekek fűződnek a Magyarországgal fennálló kapcsolatok javításához.

4.3. A katonai beavatkozás fogadtatása Oroszországban, Moszkva válaszlépései, sajátos „ellensúlykeresési” kísérletek. A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok normalizálása a légi hadművelet befejezését követően

Oroszország rövid időn belül második alkalommal volt kénytelen szembenézni a szigorú realitásokkal: először az Irakra mért csapások, később pedig a Jugoszlávia elleni NATO-akció során látványosan figyelmen kívül hagyták Oroszország nagyhatalmi státuszát. Az Amerikai Egyesült Államok, illetve a NATO de facto az ENSZ Biztonsági Tanácsát megkerülve hozta meg döntését, tudva, hogy a BT-ben nem lett volna esély a szükséges határozatok meghozatalára. **Ezzel lényegében megkezdődött az áttérés egy olyan nemzetközi döntéshozatali rendre, amelyben Oroszország csak tényleges felelősségvállalási képességének megfelelően szólhat bele a döntésekbe.** Az új helyzet, amelynek nemzetközi jogi keretekbe foglalása még bizonyára évekig eltarthat, kifejezi a nemzetközi erőviszonyokban az 1991 után végbement változásokat, az Egyesült Államok és szövetségesei primátusát.

Oroszország mozgásterére már több éve meglehetősen beszűkült, gazdasági teljesítőképessége csak igen korlátozott felelősségvállalást tett lehetővé számára. Ezt világosan megmutatta fokozatos háttérbe szorulása minden komolyabb nemzetközi konfliktus kezelése terén. Érzékelhető volt ez a palesztin–izraeli megbékélési folyamat során, a boszniai rendezésben, sőt még a FAK-térség egyes konfliktusai esetében is. A jugoszlávai NATO-fellépéssel azonban új minőségi fázisba lépett ez a folyamat. Moszkvát az egész világ előtt – meglehetősen megalázó módon – szembesítették azzal, hogy nem korlátozhatja, illetve nem képes korlátozni az Egyesült Államokat, illetve a NATO-t.

Oroszország mozgásterének beszűkülése összefüggött azzal is, hogy ellenintézkedések tekintetében is csak igen korlátozott lehetőségekkel rendelkezett. Az Egyesült Államokat, illetve a NATO-t elrettenteni képes katonai lépésekhez, valamiféle nukleáris szembenállás újraélesztéséhez sem gazdasági, sem belpolitikai helyzeténél fogva nem rendelkezett elegendő tartalékkal, non-proliferációs kötelezettségeinek felrúgása pedig igen súlyos kockázatokkal járt volna, illetve olyan kétélű fegyvernek bizonyulhatna, amely középtávon komoly biztonsági problémákat vethetne fel Oroszország déli határain. A Nyugattal, és különösen a NATO-val 1997. után kialakított kapcsolatok „felfüggesztése” pedig már rövid távon is súlyos gazdasági nehézségeket okozna: megszűnne a humanitárius segítségnyújtás, leállnának a hitelek, ellehetetlenülne az elmúlt években megkezdett modernizációs folyamat.

Bár az orosz politikai elitet igen érzékenyen érintette, hogy a NATO a jugoszláviai légi hadművelettel kapcsolatos döntésének meghozatalából Moszkvát kihagyták, a Kreml által megszólított válaszlepipések közül a legkomolyabbnak, a harcászati atomfegyverek Belaruszban történő „újraelhelyezésének” igen kicsi volt a valószínűsége, hiszen ennek költségvetési kihatásai tovább rontották volna az orosz gazdaság talpon maradásának az esélyeit. Az orosz katonai és politikai vezetés nyilván tisztában volt azzal, hogy egy ilyen döntésnek, túl annak propagandisztikus hatásán, nincs értelme, hiszen a jugoszláviai akció nem veszélyeztette Oroszország biztonságát. Egy ilyen döntés azonban elvezethetett volna egy olyan Oroszország és a Nyugat közötti katonai szembenállás kiújulásához, amiben senki, így Moszkva sem volt érdekelt.

Ugyanakkor a hadiipari lobbikörében felvetődött annak a lehetősége, hogy Oroszország esetleg figyelmen kívül hagyva a Belgrád ellen érvényben lévő embargót, fegyvereket szállítson Jugoszláviának. Szerencsére ehhez – Primakov miniszterelnök nyomására – Jelcin elnök nem járult hozzá. Moszkva később látványos humanitárius segélyakciókkal demonstrálta együttérzését.

Moszkva viszonylagos visszafogottságának az egyik komoly oka az volt, hogy éppen ekkor volt folyamatban az IMF-fel megkezdett tárgyalássorozat a Moszkva számára létfontosságú, összesen 4,8 Mrd USD összegű hitel-megállapodás megkötéséről.

A látványos orosz reakciók között említhető az orosz NATO-képviselő ideiglenes hazarendelése, a pristinai repülőter meglepetésszerű elfoglalása, a katonai területeket érintő együttműködés felfüggesztése, a START-2 ratifikációjának lekerülése a napirendről, a CFE tárgyalásokon az orosz álláspont keményedése, valamint az USA és az EU közötti, továbbá a NATO-n belüli valós érdekellentétek differenciált megközelítésére és kihasználására irányuló orosz törekvés erősödése.

A légi hadművelet időszakában – főként az Állami Duma kommunista többségű képviselőcsoportjának nyomására –, felerősödött az Orosz–Fehérorosz Államszövetség fejlődési folyamatának felgyorsításához szükséges adminisztratív, jogi, gazdasági és pénzügyi feltételek lendületesebb megteremtésének igénye. Ezt a törekvést – az Állami Dumával addig minden kérdésben ellentétes álláspontot képviselő – Jelcin elnök is támogatta.

Ugyanakkor, szerencsére, nem karolta fel sem az elnök, sem pedig a végrehajtó hatalom egyetlen ága sem azt a szerb parlamenti kezdeményezést – amely talált ugyan támogatókra az orosz alsóház szélsőségei között (Zsirinovszki) –, hogy egy sebtiben összetákolta orosz–fehérorosz–szerb államszövetség létrehozásával retentsék el a Nyugatot és a NATO-t a Milosevics-rezsim elleni háborútól. Ez ugyanis olyan kalandba kényszerítette volna Moszkvát, amelynek beláthatatlan következményei lehettek volna (és nem csak) az európai biztonság szempontjából!

A NATO jugoszláviai akciójának ellensúlyozására egyes politikai erők körében felvetődött egy, a FÁK-ra épülő szövetségi rendszer létrehozásának ötlete is, amely Kínával, Indiával, esetleg Iránnal kiegészülve gyakorolható volna nyomást mindenekelőtt az Egyesült Államokra és a NATO-ra. Egy ilyen szövetségnek azonban ekkor már nem voltak meg a reális feltételei, és az orosz politikai vezetés le is tett róla.

Végül is 1999. június 10-én Javier Solana főtitkár utasítást adott Wesley Clark tábornoknak, a NATO Fegyveres Erői főparancsnokának a légi hadművelet leállítására. Erre a döntésre azt követően került sor, hogy a főparancsnok jelentette a főtitkárnak: megkezdődött a jugoszláv haderő tömeges kivonása Koszovóból, majd ő az Észak-atlanti Tanáccsal történt konzultációt követően leállította a NATO légi hadműveletét.

Ugyancsak június 10-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa elfogadta az 1244. számú határozatot, amely üdvözölte, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elfogadta a koszovói válság politikai rendezésének alapelveit. A csaknem egyhangúlag elfogadott határozatban (egyedül Kína tartózkodott a szavazásnál) a BT döntött arról is, hogy ENSZ égisze alatt polgári és katonai képviselőket is küld a térségbe.

A BT határozat utalt arra is, hogy a koszovói politikai rendezésre a G-7 és Oroszország (G-8-ak) külügyminisztereinek május 6-i találkozásán elfogadott elvek alapján kerül sor. (Ez egyúttal Oroszország részére is „szavazati jogot” jelentett a háború befejezését követő politikai rendezésben).

Az ENSZ BT 1244. számú határozatában kapott mandátumnak megfelelően a NATO haladéktalanul megkezdte a koszovói békefenntartó kontingens betelepítését a térségbe. Ez a kontingens a tervek szerint 50 ezer főt számlált, amelyben részt vesznek a NATO mind a 19 tagállamának, illetve 20 nem NATO-tag állam képviselői. Ez utóbbiak sorában 16 békepartnerségben részt vevő ország képviselői – köztük 3200 fő az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőitől – vesznek részt. Ez utóbbi tény már azt is jelezte, hogy **Oroszország folytatja a légi hadművelet megkezdésekor felfüggesztett katonai együttműködését a Szövetséggel. A további sértődöttség a politikai rendezés fontos folyamataiból való végleges kimaradást jelentette volna Moszkva számára!**

A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács 1999. július 23-án megtartotta a légi hadműveletek befejezését követő időszak első ülését, ahol a felek áttekintették a Koszovó biztonságával kapcsolatos kérdéskört, és megerősítették elkötelezettségüket az ENSZ BT 1244. számú határozatának maradéktalan végrehajtásában. Ezt követően már ismét rendszeressé válnak a PJC ülései, és az új NATO főtitkár, Lord Robertson 2000. február 16-i látogatását követően végérvényesen rendeződnek a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok.

4.4. Következtetések

- A légi hadműveletek megkezdéséről hozott döntést sokrétű, alapos és körültekintő politikai és diplomáciai tevékenység előzte meg, valamennyi lehetséges fórumon mind a NATO, mind pedig az Oroszországi Föderáció részéről, melynek célja azonos volt: lehetőség szerint politikai eszközökkel kell biztosítani a koszovói válság megoldását.
- A NATO-szövetségesek légi hadművelete megteremtette a koszovói válság rendezésének alapvető feltételeit. Hozzájárult a fegyveres összecsapások befejezéséhez, az elűzött lakosság visszatéréséhez szükséges háttér biztosításához, és végső soron a Milosevics-rezsim bukásához.
- Moszkva mozgásterének csökkenéseként élte meg azt, hogy a NATO az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyása nélkül is kész volt katonai lépések megtételére, hiszen az utóbbi időben főként ez az intézmény biztosította számára a világ eseményeibe történő beleszólás (talán) egyetlen hivatalos fórumát.
- Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének jugoszláviai légitámaszpontjai következtében előállott kényelmetlen helyzet ellenére az orosz külpolitikában továbbra is meghatározó maradt az az irányvonal, amely pragmatikus alapon a nemzetközi együttműködés fenntartása és erősítése mellett lépett fel. A Nyugattal, s benne a NATO-val való kapcsolatok – annak ellenére, hogy a jugoszláviai NATO-akció szembesítette Oroszországot azzal a ténnyel, hogy nemzetközi felelősségvállalását korlátozza gazdasági teljesítőképessége – Moszkva számára továbbra is prioritás értékűek maradtak.
- A légitámaszpontok közvetett támogatása miatt nem szenvedtek érzékelhető károkat az Oroszországi Föderáció és a közép- és kelet-európai országok közötti kapcsolatok, s Moszkva nem tett olyan politikai, gazdasági, katonai, vagy diplomáciai lépéseket, amelyek veszélyt jelentettek volna a térség biztonságára.
- A NATO számára is fontos tanulságot jelentett a koszovói válság: megfontolandónak tartotta azt, hogy célszerűbb lenne a válság rendezésében részt vevő nemzetközi szervezeteknek egy egységes, komplex rendezési tervet készíteni a teljes Balkán-régió gazdasági, politikai, katonai, jogi etnikai és vallási problémáinak rendezésére. Ugyanakkor sokkal hatékonyabban lehetett volna támaszkodni Oroszország esetleges közvetítő szerepére, ami a hagyományos szláv kapcsolatokból adódóan eredményesebb lehetett volna, és Oroszország sem érezte volna „mellőzöttnek” magát.

BACSÓ GÁBOR

**AZ ISZLÁM VALLÁS LEGFONTOSABB JEGYEI
AZ ERŐSZAK, A HÁBORÚ ÉS A BÉKE TÜKRÉBEN**

A nemzetközi politika színterén az iszlám fundamentalizmus növekvő szerepe és destabilizáló tevékenysége veszélyes kihívás a fejlett nyugati világ számára. Az iszlám reneszánsz dinamizmusára támaszkodó fundamentalista és más szélsőséges, militáns erők fegyveres és politikai akciói ma már nem korlátozódnak a közel-keleti térségre, ezért globális biztonsági kockázatként kell azokat figyelembe venni.

A 20. században bekövetkezett események nemcsak a nemzetközi politika arculatát változtatták meg, hanem jelentős változásokkal jártak az egyén szintjén is. Ezzel egyidejűleg megfigyelhető többek között a vallás, illetve a vallást öngazolásként felhasználó ideológiák gyors terjedése is. E tendencia része az a jelenség, hogy a bizonytalanra vált, gyorsan változó új társadalmi keretek között, a hit és erkölcsi normák nélküli életben a különböző problémák hatványozottabban jelentkeznek. A bizonytalanság nemcsak a társadalmon, hanem a civilizációkon belül is megfigyelhető, így nem meglepő, hogy a vallás szerepének erősödése a fejlődő és elmaradottabb világ országaiban a legszembetűnőbb.

„Az iszlám mint közeli és kiszámíthatatlan ellenség” képzete, amely a szovjet fenyegetés miatt a hidegháború időszakában háttérbe szorult, fokozatosan visszanyerte korábbi aktualitását. Az iszlám fundamentalizmus fokozatos erősödésére hivatkozva Malaysiától a Maghrebig, a témával foglalkozó kutatók¹ azt hangoztatják, hogy a 21. századra a kultúrák elkerülhetetlen összezapása nyomja majd rá a bélyegét: élethalálharc a terrorizmus, intolerancia, az iszlám fundamentalisták és a demokratikus, békés, kapitalista és laikus nyugati világ között.

A közel-keleti térség országaiban uralkodó rezsimek egyrészt képtelenek voltak megoldani társadalmuk problémáit, másrészt pedig lejáratták magukat népeik előtt a vezetésben eluralkodott önkénnyel és korrupcióval. Mindezek együttesen könnyítették meg az iszlám fundamentalizmus széles körű elterjedését. Ezzel párhuzamosan olyan elnyugatiasodott elit alakult ki, amely azelőtt többé-kevésbé együttműködött ugyan a korábbi rezsimekkel, de most választás elé került: vagy védelmére kelnek a bukott rendszereknek, vagy olyan társadalmi modellt fogadnak el, amely határozottan szemben áll a Nyugattól átvett kulturális és politikai értékekkel.

¹ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összezapása és a világrend kialakulása*. Európa, 1998.

Napjaink újszerű iszlám fundamentalizmusa – amelynek egyes pólusai Iránban, Szudánban és Algériában található –, eltérő árnyalatokkal és hangsúlyokkal kapcsolja össze a vallási szigor a társadalmi küldetéssel, és azoknak a muzulmánoknak a hatalmas tömegeihez fordul, akiket a dekolonializáció nyomán kialakult rezsimek marginalizáltak, kirekesztettek, és identitást adó vonatkoztatási rendszerüktől megfosztottak.

Az iszlám elsődleges feladatának kellene lennie, hogy megfogalmazza önmaga számára a modernitás és a modernizáció közti különbségeket, ugyanis csak akkor van esélye az iszlám világnak a 21. században, ha maga is képes a megújulásra, a modernizálódásra. Ezáltal lehetősége lenne többek között a nemzetközi rendszerbe való beilleszkedésre és az országok belső problémáinak rendezésére is.

Az iszlám képviselői

A Próféta halálát követően az utódlás körüli ellentétek a valláson belül a síita és a szunnita irányzat megjelenéséhez vezettek. Az egyik csoportba tartoznak a *szunniták* [szunnához (arab) = szokáshoz, rendelkezéshez, hagyományhoz ragaszkodók]. (Ahl al-szunna val-dzsamáa = a szunna és a közösség emberei). A szunna Mohamed kijelentéseivel, tevékenységével és életével kapcsolatos hagyományait jelenti, melyeket a hadítok tartalmazznak. A Koránnal együtt a szunna szolgál a muszlim számára cselekedetei zsinórmértékéül), akik a kalifa cím örökítése kapcsán elvetik a vér szerinti utódlást. A szunniták a muszlimok kb. 83%-át alkotják napjainkban. A szunnita irányzatban belül különböző iskolák különíthetők el: a hanafiták, a sáfiiták, a malikiták és a hanbaliták iskolája.

Síitáknak a Sia [(arab) = Ali pártja] követőit nevezik. A síiták csak Mohamed vér szerinti leszármazottait tekintik alkalmasnak a kalifa tisztség betöltésére. Vér szerinti utódai imámnak, azaz a titkos tudás letéteményesének számítanak. Ezáltal az iszlám öt oszlopához hatodiknak hozzáteszik az imámátust, melynek lényege, hogy az imámok tévedhetetlenek. Ma a síiták az muszlimoknak kb. 15%-át teszik ki.²

Az iszlám politikai rendszere

Mint a szociális és gazdasági élet, az iszlám politikai élete is szigorú vallási és erkölcsi alapokon nyugszik, irányadója az isteni utasítás. Az iszlám politikai rendszere egyedülálló a felépítésében, működésében és szándékában, céljaiban. Az iszlám bizonyos alapszabályokkal rendelkezik, ami segít megérteni a politikai nézőpontját.

Az iszlám állam célja igazságosan igazgatni, megteremteni a biztonságot és védeni az összes állampolgárt, a bürokráciától függetlenül, összhangban Isten rendelkezéseivel, a Korán utasításaival. A vallási és nemzeti kisebbségek problémája még fel sem vetődött, amikor a Korán már megjelent.

² <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/ISZLAM/arabok/html>.

Összeegyeztethetetlen az iszlámmal, hogy valaki nem-izlám államformát, politikai pártot vagy kormányt támogasson. „Allah nem ad majd utat a győzelemre a hitetleneknek a hívők ellen.” (Korán 4:141) „Bizony győzni fogok, én és a küldötteim! Nem találsz olyan népet, amely – ha hisz Allahban és a Végző Napban – szeretettel viseltetne olyanok iránt, akik szembeszegülnek Allahhal és a küldöttével, még ahhoz sem, ha azok atyáik, fiaik, fivérek vagy a nemzetségük tagjai lennének. Allah beleírta a hitet a szívükbe és az Ő szellemével erősítette meg őket.” (Korán 58:21-22)³

Az iszlám a három nagy egyistenhívő vallás közül a legkésőbb, a 7. század első harmadában indult hódító útjára, s az egyik legnépesebb világvallássá vált.

Az iszlám befogadó jellege már a kezdetekben megmutatkozott, hiszen Mohamed nem hirdetett alapvetően új eszméket. A Próféta ígéhirdetése különféle vallási képzetek eklektikusan összeválogatott alkotása volt, amelyek a zsidókkal, keresztényekkel és másokkal való érintkezések közben ébredtek benne.

Az iszlám dimenziói között első és egyben meghatározó helyet foglal el a vallás, de emellett az iszlámot mint átfogó eszmerendszert, filozófiai áramlatot, gazdasági és társadalmi doktrínát, etikai normarendszert, a történelmet tisztelő és magában hordozó civilizációt és kultúrát, politikai-ideológiai mozgalmat, életmódot lehet és kell vizsgálni.⁴ Ezen dimenziók együttes értelmezésével kaphatjuk meg azt a végső valóságot, amit az iszlám jelent.

Az iszlám öt alappillére

Mohamed próféta az „Ábrahám-vallás” megteremtésével formailag is önállósította az iszlámot a zsidó és keresztény vallástól. A Próféta fellépett az arabiai törzsek körében népszerű többistenhit, bálványimádás ellen, s az áttértek első kötelezettségévé tette annak elismerését, hogy egyetlen isten van: Allah, s Mohamed az Ő prófétája.

Mohamed megalkotta az iszlám öt oszlopát, mely azóta is tartópillére a vallásnak:

A tanúságtétel (sahádatayn)

Nincs más isten (aki méltó az imádatra), csak az egy igaz Isten és Mohammed, az Ő küldötte.

Az ima (szalát)

Szalát a neve a kötelező imáknak, melyeket naponta ötször kell elvégezni. Ekkor közvetlen kapcsolat van az imádkozó és az Isten között. Nincs hierarchikus hatalmi rendszer az iszlámban és nincsenek papok, az imákat tanult ember vezeti.

³ www.iszlam.net.

⁴ Rostoványi Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, 1998. 283. o.

Az imák: hajnali, déli, délutáni, naplementei és esti, amelyek meghatározzák az egész nap ütemét. Bár kívánatosabb, ha az ember a mecsetben imádkozik, egy muszlim majdnem mindenhol imádkozhat, akár a mezőn, az irodában, gyárban és egyetemen is.

Az alamizsna (zakát)

A legfontosabb elvek egyike az iszlámban az, hogy minden dolog Alláhtól származik, és a vagyon az emberekre van bízva. A zakát szó „tisztítást” és „gyarapodást” jelent. A saját tulajdonunk megtisztul azáltal, hogy egy részét félretesszük a nélkülözők számára, és ez a lefaragás – akár a növények metszése – egyensúlyba hoz, és új növekedést okoz.

A böjt (szijám)

Minden év Ramadán havában a muszlimok hajnalhasadtától napnyugtáig böjtölnek, tartózkodva az ételtől, italtól és szexuális érintkezéstől. Azok, akik betegek, öregek, vagy átutazóban vannak, és az asszonyok, akik várandósak vagy szoptatnak, engedélyt kapnak, hogy megtörjék a böjtöt és azonos számú napot böjtöljenek az év egy későbbi pontján. Ha fizikailag képtelenek erre, akkor egy nélkülöző embert kell etetniük minden egyes elmulasztott napért. A gyerekeknek serdülőkoruktól kötelező a böjt (és az imádkozás), bár sokan korábban elkezdik.

A zarándoklat (háddzs)

Az éves megrendezésű zarándoklat – a Háddzs – csak azokra nézve kötelező, akik ezt mind fizikailag, mind anyagilag megtenni képesek. Mindazonáltal körülbelül 2 millió ember látogat el Mekkába minden évben a világ minden tájáról, páratlan alkalmat biztosítva a különböző nemzetek embereinek a találkozásra. Igaz Mekka mindig tele van látogatókkal, az évenkénti Háddzs csak az Iszlám év tizenkettedik hónapján kezdődik (amit a Hold pályája alapján számolnak, így a Háddzs és a Ramadán van, amikor nyárra esik, és van, amikor télre). A zarándokok speciális öltözetet viselnek: egyszerű ruhát, ami mentes minden osztályra vagy kultúrára jellemző megkülönböztetéstől, így mindannyian egyenlőként állnak Isten színe előtt.⁵

Napjainkban új, erőteljes tendencia kerül előtérbe, amelyet „az iszlám reneszánsza”, „az iszlám felelevenítése”, „az iszlám fundamentalizmus” jelzőkkel szoktak illetni. Eredete a 18. századra nyúlik vissza. Akkoriban az egész iszlám világban vallási–politikai megújulási mozgalmak jöttek létre, s e mozgalmak a politikai, társadalmi és erkölcsi széthullás elleni küzdelemből táplálkoztak. A megújulási mozgalmak (fulbéké Nigériában, Mahdi követői Szudánban, szanussziké Líbiában, vahhabitáké Szaúd-Arábiában és a padriké Indonéziában), egytől egyig azt a meggyőződést hirdették, hogy az iszlám egyistenhit az isteni akarat és törvény egységét és teljességét jelenti az élet minden területén.

⁵ www.iszlam.net.

Ezek a mozgalmak vetették meg az alapját a szudáni, líbiai, nigériai, szaúd-arábiai, pakisztáni és indonéziai iszlám államoknak.

Az iszlám reneszánsz nem jelent újjászületést, sokkal inkább magának a vallásnak és az azt hirdető iszlám mozgalmaknak a térnyeréséről, továbbá az iszlámon belüli dimenziók közötti hangsúlyváltásról beszélhetünk. Ennek legjellegzetesebb megjelenési formája az iszlám politikai–ideológiai dimenziójának megerősödése, a politika iszlamizálódása. Az iszlám reneszánsz sokkal inkább a második világháború után az iszlám világ országaira jellemző, szekuláris indíttatású „modernizációs” modellkísérletek sikertelenségére adott válasznak tekinthető.⁶

Az iszlám politikai élet változása

Az elmúlt időszakban bekövetkezett erőszakos cselekmények kapcsán különösen gyakran merül fel a kérdés, hogy vajon az iszlám a háború vagy a béke vallása-e? Az ilyen cselekmények hátterében egyre többen vélik felismerni az iszlám fundamentalizmus ideológiáját, a megdöbbentő eseményeket pedig a keresztények ellen meghirdetett *szent háború* újabb fejleményeként értékelik.⁷

Az iszlám „útkeresései” között az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb jelentőséget kaptak szélsőséges fundamentalista csoportok, sőt államok, amelyek meghirdették a keresztények ellen folytatandó *szent háborút*, amelynek megvívásához – egyes terroristavezérek és ideológusok szerint – *minden eszköz megengedett*. Kérdés azonban, hogy a *szent könyvben*, a Koránban lehet-e megfelelő *igazolásokot találni* ezekre az „eszközökre”, azaz a terrorizmus különféle formáira?⁸

A béke kérdése az iszlámban

Az iszlám alapvetően nem tolerálja az agressziót a saját oldaláról sem és más oldalról sem, ellenzi az agresszív háborúkat. A muszlimoknak a Korán azt írja elő, hogy ne kezdeményezzenek ellenségeskedést, ne kezdjenek agressziót, és ne sértsék meg mások jogait.

„Előíratott nektek a harc, holott az ellenetekre van. Lehet, hogy valami ellenetekre van, noha az jó nektek, és lehet, hogy szerettek valamit, noha az rossz nektek. Allahnak tudása van, ti azonban nem tudtok.” (Korán 2:216) *„Ha Allah nem tartotta volna vissza az embereket, egyeseket mások által, akkor bizony a Földet elborította volna a romlás. Allah azonban kegyes az Ő teremtményei iránt.”* (Korán 2:251) *„És ha Allah nem tartotta volna vissza az embereket – egyeseket mások által –, akkor áldozatul estek volna a rombolásnak szerzetescellák, templomok, zsinagógák és kultuszhelyek, amelyekben Allah neve gyakorta elhangzik.”* (Korán 22:40)

⁶ Rostoványi Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, 1998. 280. o.

⁷ Imam Sirazi: *Az iszlám alapelvei*. www.geocities.com/iamnoora2002/Iszlam.html.

⁸ Benjamin Barber: *Dzsihá kontra Mc World*. (ford.: Bogdán László) Ballantine Books, New York, 1996.

A háború nem célja az iszlámnak. Ez csak a legvégső megoldás, és csakis különleges körülmények között lehetséges. Nincs olyan vallási háború, amely az iszlámot ráerőszakolná a nem muszlimokra, mert ha az iszlám nem mély meggyőződésből fakad, ha nem belülről jön, akkor Isten nem fogadja el, és nem segíti azt, aki muszlimnak állítja magát. „Nincs kényszer a vallásban! Immár látván látszik az igaz út különbsége a tévelygéstől. Aki megtagadja a bálványokat és hisz Allahban, az szilárd fogantyúban kapaszkodik, amely nem szakad el. Allah mindent hall és mindent tud.” (Korán 2:256)⁹

Sokak számára csak az Egyesült Államok elleni terrortámadás nyomán vált nyilvánvalóvá, hogy nincs béke az országok között, ha nincs béke a vallások között, ez utóbbi pedig nem lehetséges a vallások közti párbeszéd nélkül. Párbeszéd híján nem marad más hátra, mint az erőszak. Nemcsak az iszlám, hanem a keresztény, a zsidó és a keleti vallások esetében is fennáll a veszély, hogy politikai célokra használják fel a vallást, aminek következtében vallás és politika robbanásveszélyes keveréke állhat elő. 2001. szeptember 11-e után azok körében is megnövekedett a vallásközi párbeszéd és a világethosz iránti érdeklődés, akik korábban elutasító és tartózkodó magatartást tanúsítottak.

1993-ban muzulmán képviselők is aláírták a Világvallások Parlamentjének a világethoszról elfogadott chicagói nyilatkozatát. Az etikai normák közös voltát olyan kiemelkedő személyiségek is hangoztatták, mint a jordániai Hasszán herceg, vagy Hatami iráni államelnök, aki az ENSZ közgyűlésén már 1998-ban javasolta a civilizációk párbeszédének napirendre tűzését.¹⁰

A harc, a háború kérdése az iszlámban

Az iszlám fundamentalizmus egyrészt a visszatérést jelenti a vallás legtisztább formáihoz, másrészt mozgalmat, melynek célja az iszlám megtisztítása a történelem során ráakódott „szennyeződéstől”. A fundamentalizmus kifejezés először a nem muszlim irodalomban terjedt el, majd fokozatosan a muszlim teoretikusok is átvették.

A fundamentalizmust leginkább két szempont alapján lehet meghatározni: egyrészt mint ideológia, intellektuális szellemi mozgalom, eszmeáramlat; másrészt pedig mint cselekvő, aktív vallási–politikai–társadalmi mozgalom.¹¹

A harc, küzdelem jelölésére a Korán két kifejezést (pontosabban azok különböző alakjait) használ. Egyik a *dzsihad*, másik a *gital*. A *dzsihad* a *dzsah* szótóból származik, amelynek pontos jelentése erőfeszítés, törekvés, jelentése: valaki erőfeszítést tesz, legjobb képességei szerint cselekszik. Aki mindezeket véghezviszi, az a mudzsáhid.¹²

⁹ Terebess Ázsia E-tár. www.tar.hu/izslam/text/islam/islam.htm.

¹⁰ Küng, Hans: *Tizenkét tézis a béke lehetőségéről*. Mérleg, 2001/4. Chrismon (München), 2001/11. (ford.: Endreffy Zoltán). www.szepi.hu/irodalom/kedvenc/kc_29.html.

¹¹ Rostoványi Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, 1998. 349. o.

¹² Rostoványi Zsolt: *Háború és béke az iszlámban*. www.iszlam.net.

A dzsihad „szent háború”-ként való értelmezése a muszlimok szerint pontatlan, mert nem adja vissza hűen annak eredeti jelentését, ami nem más, mint valamiért a legvégsőkig fáradozni; azaz minden erőfeszítés a mindennapi életben, mely az Isteni parancsolatok teljesítésére vonatkozik, dzsihadnak tekinthető.

A dzsihadnak azonban további két fajtáját különböztetjük meg. *Az első csoportba* tartozik a dzsihad, amely a muszlimok elleni támadás kivédése, elhárítása. Ez többféleképpen történhet, például ha az iszlám birodalom valamelyik területe felett gyakorolt felségjogát egy ország fenyegeti. Ebben az esetben a muszlimok az összes rendelkezésre álló eszközt felhasználhatják törvényes, területi felségjoguk védelme érdekében, mivel a felségjog gyakorlása az ország joga, és ezt minden törvénykezés és jogalkotás elismeri.

Ezen túlmenően, ha valamelyik ország a muszlimok földterületeinek biztonságát fenyegeti, akkor az iszlám birodalomnak jogában áll – ha szükségét látja és nem jártak eredménnyel a békés eszközök –, biztonságukat erőszakkal kikényszeríteni.¹³

A második csoportba az a fajta dzsihad tartozik, amely az iszlám felségjog más térségek és országok fölötti kiterjesztésére törekszik. Ez nem a muszlimok uralmát jelenti a nem muszlimok fölött, mint ami a gyarmatosítás nézete, hanem az iszlám vallás felségjogát. Ez a fajta dzsihad szoros összefüggésben áll azzal, hogy az iszlám az igaz vallás.¹⁴

A gitál eredete a qatl szótól, jelentése: gyilkosság; a gatala igéé megölni, meggyilkolni valakit, egyik továbbképzett alakjáé (qattala) pedig harcolni, csatát vívni valakivel vagy valaki ellen. Sokan (elsősorban a nem muszlimok, de számos muszlim teoretikus is) szinonimnak tekintik a kettőt. Ez az egyik lényegi pontja a háború- (illetve a dzsihad-) értelmezések eltéréseinek.

Nemcsak a harc fogalmára szerepelnek azonban a Koránban különböző kifejezések, hanem azok jelölésére is, akik elleni harcról van szó. Egyik ilyen szó a *musrik*, amely tulajdonképpen többistenhívőt, politeistát, bálványimádót jelent. Ilyen volt az iszlám előtti arab törzsek többsége, s Mohamed velük vívta harcait. Az iszlám szerint — mivel alapelve a *tauhid*, monoteizmus — a többistenhit, a „társítás” (sirk, ebből ered a musrik) az egyik legnagyobb bűn. Másik szó a *kifár*, amelynek pontos jelentése: nem hívő, hitetlen, ateista.¹⁵

A kereszténység és az iszlám viszonya a globalizáció tükrében

Az új évezreddel előbb beköszöntött, majd „kiéleződött” a globalizáció korszaka. A pénz, a tőke, a technika, az információ, a kultúra, a munkaerő leküzdötte az országok határait, a nemzetközi együttműködés intenzitása pedig soha nem tapasztalt méreteket öltött. A globalizáció melléktermékeként megjelent a határokon átívelő szervezett bűnözés, valamint a nemzetközi terrorista szervezetek.

¹³ www.geocities.com/iamnoora2002/Az_iszlám_dzsihad.html.

¹⁴ www.iszlam.net.

¹⁵ Rostoványi Zsolt: *Háború és béke az iszlámban*. www.iszlam.net.

A „határtalan” szabadság a nyugati civilizációban értékválságot is előidézett, mely a hagyományos erkölcsi értékek fellazulásához vezetett. Így a globalizációval nem csak azon – elsősorban elmaradott, illetve fejlődő – földrészek szálltak szembe, akik a „globális versenyfutásban” alulmaradtak, hanem a „győztes” országok azon polgárai is, akik az integráció negatív hatásaiból többet érzékeltek, mint annak áldásaiból. Ezen folyamatok tehát nem csak a világot osztották két részre (szegények és gazdagok), hanem adott – egyébként gazdag – társadalmakban is szakadékok keletkeztek.

Az iszlámmal kapcsolatos, jelenleg is élő nyugati közvélekedés kétségkívül az, hogy az iszlám nem „nyugatkonform”. Arról nem is szólva, hogy – ha más-más mértékben is – a két civilizáció alapvetően ellenségesen szemléli a másikat. Ennek eredete csaknem egyidős a mohamedán időszámítással, amelyet Mohamed Mekkából Medinába való futásától, a hidzsrától számitanak.

A globalizálódó világ központi szereplője és egyik legnagyobb győztese vitathatatlanul az Amerikai Egyesült Államok, amely a hidegháború „megnyerése” után hegemón szereplője lett a nemzetközi rendszernek. Ez a szuperhatalmi státusz azonban az Egyesült Államoknak a hidegháború lezárulása óta legalább annyi ellenséget szerzett, mint amennyi barátot hozott. Ennek ellenére jelenleg az Egyesült Államok az egyetlen olyan szuperhatalom, amely képes érdekeit – akár a világ több pontján egy időben is – érvényesíteni, legyen ez az érdekérvényesítés akár katonai, akár politikai, akár gazdasági jellegű.¹⁶

A muszlim hódítás a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, az Ibériai-félszigeten kezdődött, majd később az oszmán török birodalom hadjáratai a Közel-Keleten és a Balkánon folytatódtak. A keresztények az elvesztett területeket természetesen vissza kívánták hódítani. Ilyen visszahódítás volt a spanyolországi reconquista, később a törökök kiűzése előbb Magyarországról, majd a Balkánról.

Samuel P. Huntington szerint a szent háború, a dzsihád – vagyis a muzulmánoknak az a kötelessége, hogy növelniük kell az iszlám fennhatósága alá tartozó területet –, valamint a kereszties hadjárat hasonló fogalmak, melyek nemcsak e két térítő vallás közötti hasonlóságra mutatnak rá, de megkülönböztetik őket a világ más nagy vallásaitól is. Huntington ezzel rámutat arra a tényre is, hogy a kereszténység egy adott történelmi korszakban az iszlámhoz hasonlóan ott és akkor terjeszkedett, ahol és amikor csak tudott. Huntington szerint az 1820 és 1929 közötti háborúk fele muzulmánok és keresztények között zajlott. Nyilván a hagyományos ellenségeskedéssel lehet magyarázni azt a korántsem iszlámbarát „nyugati” nézetet, amely szerint az iszlám története ma ott tart, ahol a keresztény történelem tartott csaknem hatszáz évvel ezelőtt, a Krisztus utáni 15. század elején.¹⁷

¹⁶ Szarka Gábor: 2001. szeptember 11. USA – Civilizációk közötti konfliktus újraéledése? Biztonságpolitika és terrorizmus II. évf. 1. szám. 2002. január.

¹⁷ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása*. Európa, 1998.

Bernard Lewis a muszlimok Nyugattal való szembenállásának okait keresve arra a következtetésre jutott, hogy ez a történelemben gyökerezik és nem a napi politika eredménye. Az iszlám világ és a Nyugat szembenállása azt feltételezi, hogy már az iszlám keletkezése óta ellentét van a két civilizáció, a kereszténység és az iszlám között, pedig ezek csupán alapjaikban különböző civilizációk, egymással rivalizáló világvallások.¹⁸

Elfogulatlan elemzők ugyanakkor nem győzik hangsúlyozni, hogy az úgynevezett muszlim fundamentalisták – Afganisztántól és Irántól Szudánig és Algériáig – korántsem a muszlimokat képviselik, s hogy az Egyiptomban, Törökországban, olykor még a nyugati muszlim közösségekben is egyre markánsabban megnyilvánuló szélsőségesek nem feltétlenül fenyegetnek közvetlen összeütközéssel.

Az iszlám háborúk

Huntington szerint¹⁹ a jelenlegi világpolitika az iszlám háborúk korát éli. A muszlimok ma egyéb kultúráknál gyakrabban kerülnek konfliktusba egymással vagy más népekkel. A hidegháború helyét elfoglalták az iszlám háborúk s az ezek részét képező terrorizmus, gerillaharcok, polgárháborúk és államok közötti feszültségek. Az erószak ezen megnyilvánulásai a jövőben összekapcsolódhatnak, hatalmas méretű összecsapáshoz vezetve az iszlám és a Nyugat, vagy az iszlám és az őt övező világ között. Ez azonban nem feltétlenül lesz így, és valószínűbb, hogy a muszlimokhoz kapcsolható erószak ezentúl is gyakran, de változatos és egymástól elszigetelt formákban jelentkezik.

Az iszlám háborúk kora az 1980-as évek elején vette kezdetét. 1980-ban Irak megtámadta Iránt, és a konfliktusnak félmillió áldozata volt. Egyidejűleg Afganisztán szovjet megszállása is heves ellenállást váltott ki, amely 1989-ben végül meghátrálásra kényszerítette a Szovjetuniót. E fegyvertényben döntő szerepe volt az amerikai technikának, az amerikai és szaúdi pénzeknek, az ellenállók kiképzéséhez nyújtott pakisztáni támogatásnak, és a főként arab országokból érkező sok ezer muszlim harcosnak. 1990-ben Szaddám Huszein megszállta Kuvaitot, mire az ENSZ felhatalmazásával az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi koalíciót szervezett, több muzulmán állam részvételével. Az 1990-es években Boszniában, Koszovóban, Csecsenföldön, Azerbajdzsánban, Tádzsikisztánban, Kasmírban, Indiában, a Fülöp-szigeteken, Szudánban és Indonéziában robbantak ki konfliktusok a muszlim lakosság és más vallási csoportok között. A *The Economist* elemzése alapján az iszlám szervezeteknek tulajdonítható az 1983 és 2000 között elkövetett 16 legnagyobb nemzetközi terrorista akcióból 11-12. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának elemzése szerint a terroristákat támogató hét állam közül öt muzulmán, mint ahogy a terrorista szervezetek többsége is az. A londoni Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Intézetének kiadványa szerint a 2000-ben zajlott 32 fegyveres konfliktus több mint kétharmada kapcsolódott valami módon a muszlimokhoz, miközben a bolygó összlakosságának alig egyötödét alkotják.²⁰

¹⁸ Lewis, Bernard: *The Roots of Muslim Rage*. Atlantic Monthly 1990. szeptember.

¹⁹ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk harca megkezdődött*. Élet és Irodalom 46. évf. 2. szám.

²⁰ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk harca megkezdődött*. Élet és Irodalom 46. évf. 2. szám.

Az „új háború” tehát, ahogy azt 2001. szeptember 11-e óta sokan nevezik, nem is annyira új, csak a muszlimok által elkövetett korábbi erőszak eszkalációja. Kezdetben azonban a terrorista tevékenység viszonylag korlátozott volt. A szeptember 11-i agresszió azonban rávilágított egy jól szervezett globális terroristahálózatra, amelyik először volt képes az Egyesült Államok ellen, annak saját területén, súlyos következményekkel járó támadásra. Sőt, a bakteriológiai, vegyi és nukleáris fegyverek használata is kézzelfogható veszéllyé vált. Az iszlám háborúk kora átlépte Amerika határait.

Az elmúlt évtizedek jelentős társadalmi, kulturális és politikai eseményeinek egyike az iszlám népek öntudatának és mozgalmainak feléledése. Nagyrészt a modernizációra és globalizációra adott válaszal állunk szemben. Az iszlám szervezetek szociális, egészségügyi, és oktatásügyi szolgáltatásokkal is támogatják az urbanizálódó és gyakran munkanélküli tömegeket, amit a muzulmán országok kormányai gyakran nem tesznek meg. Sok országban az iszlám csoportok jelentik az elnyomó kormányok egyetlen ellenzékét. De az iszlám feléledés a szélsőséges kisebbségnek is helyet adott, akik a máshitűek elleni harc és a terrorizmus bázisát alkotják.²¹

Az iszlám világban és különösen az arabok között erős keserűség, irigység és ellenségeség él a Nyugat gazdagságával, hatalmával és kultúrájával szemben. Ez részben a nyugati imperializmus, a muzulmán világ feletti 20. századi uralom terméke. Szélesebb értelemben véve a muszlim népek haragja részben saját elnyomó, korrupt és rossz hatékonyságú kormányaiknak és az azokat nyíltan támogató nyugati politikának szól.

Az iszlám világ belső törzsi, etnikai és kulturális megosztottsága a nem muzulmán külvilág felé is erőszakot táplál. A legkülönbözőbb csoportok és államok – köztük Szaúd-Arábia és Irán – versengenek az iszlám általuk elfogadott változatának terjesztésében, Boszniában, a Fülöp-szigeteken és másutt is a hozzájuk közelebb álló muzulmán frakciókat támogatva. Ha az iszlám világot egy vagy két állam uralná – amire az Ottomán Birodalom bukása óta nem volt példa -, az erőszak is csökkenne mind befelé, mind a külvilág irányába.

Az iszlám megújulás a muszlim társadalmak többségében egybeesett a népszaporulat növekedésével. A demográfiai robbanás következtében a lakosságon belül többségbe került a 16 és 30 év közötti fiatal népesség, amelynek férfi tagjai ma, esetleges középiskolai vagy felsőfokú végzettsége ellenére is, munkanélküli. Megoldásként a nyugati kivándorlást választják, ahol gyakran fundamentalista szervezetekhez csatlakoznak, kisebb részük pedig kapcsolatba kerülhet terrorista csoportokkal. Az erőszakos cselekmények döntő része a világon mindenütt a fiatal férfi lakosság számlájára írható. A muzulmán társadalmakban éppen ez a réteg a többség.

²¹ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása*. Európa, 1998.

A kereszténység és az iszlám konfrontációja

Ha visszatérünk a vallások eredetéhez, ha hittételeiket és hagyományait vesszük szemügyre, megállapíthatjuk, hogy nincs közöttük igazi különbség, egyik sem modern vagy primitív, rugalmas vagy merev, demokratikus vagy tekintélyelvű. Még az oly szelíd buddhizmus sem kivétel, hiába mentes mindenféle megcsontosodott hiedelemtől. Minden vallás dogmatikus, és mindegyik azt hangoztatja, hogy ő az abszolút igazság egyedüli birtokosa, és csak neki áll jogában a vitathatatlan erkölcsi tekintély nevében törvényt szabni másoknak, még akkor is, ha ez mindent elborító vérfürdőhöz vezet.

A tradicionális és modern társadalmakat nem lehet kizárólag a külső jegyek alapján összehasonlítani, hiszen ezek a társadalmak gyökeresen eltérő fejlődésen mentek keresztül. Európában a belső indíttatásból eredeztethető kapitalizálódás révén alakult át a tradicionális szerkezet, így az új típusú társadalmakat már a gazdaság működtette, tehát ez szolgál a tanulmányozás alapjául.

Az iszlám kultúra központi értéke és meghatározó normája a tradicionalizmus, ami magában hordozza az évszázados hagyományokat és a változatlan állapotra való törekvést. Ezzel szemben áll az európai kultúra az állandó változásra és a mind nagyobb teljesítményre való törekvés. Az iszlám–arab kultúra azonban a tradicionalizmus jelentősége ellenére sem tagadja meg alapjaiban a változások bizonyos mértékű szükségességét. Az iszlám értékrendjében azonban a hagyományok megelőzik az újítást. Ehhez még hozzá járul, hogy a változások egy része szintén tradíció-orientált.

A muszlim teoretikusok elismerik a Nyugatnak a tudomány, technika és gazdaság terén elért eredményeit, de véleményük szerint nem az európai materiális gondolkodás, hanem a lelki tényezők, erkölcsi és morális szempontok meghatározó szerepe lehet az, ami az emberiséget és ezen belül magát a közösséget is előbbre viszi.

A civilizációk közötti általános összetűzés feltételei továbbra is megvannak. A 2001. szeptember 11-re adott reakciók és az amerikai válaszok legalábbis ebbe az irányba mutatnak. A nyugati országok népei és kormányai egyértelműen kifejezték az Egyesült Államoknak támogatásukat és elkötelezettségüket a terrorizmus elleni harcra. A muzulmán országok többségében nagyon sokan felszólaltak a terrorista akciók ellen, és csak nagyon kevesen üdvözölték azokat nyíltan. A döntő többség azonban megbélyegezte az amerikai válaszlépéseket.

A fentiekből kiderül, hogy az iszlám rendkívül összetett vallás, ahol egymás mellett van jelen a békére való törekvés és a harciasság. A legnagyobb veszélyt az jelenti, hogy az esetek többségében irracionális, fanatikus, vallási ideológiai töltetű erővel és támadásokkal kell szembenézni. Ezek sorában a nemzetközi stabilitást leginkább fenyegető tényezők közül az iszlám fundamentalizmus meglehetősen előkelő helyet foglal el. Ennek ellenére nem szabad az iszlámot úgy feltüntetni, mintha ez lenne a nyugati civilizációt leginkább veszélyeztető jelenség.

Amikor egyesek megpróbálják ezt elhíttetni, akkor gyakran ez újabb bizonyíték arra, hogy a Nyugat képtelen egy eredendően más civilizációt a maga sajátos értékrendjével és törvényeivel megérteni. A Nyugat továbbá nem akarja, vagy eredendően alkalmatlan arra, hogy elfogadja az iszlám világ kettősségét: a régió országainak egy részében működő „játékszabályok” megfelelnek a nemzetközi jognak és a nemzetközileg elfogadott normáknak; a másoké viszont nem, ez utóbbiakban alkalmazott szabályok pedig általában idomulnak az adott civilizáció és kultúra hagyományos értékrendjéhez.²²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Geertz, Clifford:
Az ethosz, a világkép és a szent szimbólumok elemzése.
1994.
- Helmuth von Glasenapp:
Az öt világvallás.
Gondolat, 1975.
- Huntington, Samuel P.:
A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása.
Európa, 1998.
- Huntington, Samuel P.:
A Nyugat nem egyetemes. (1996) In: Geopolitikai szöveggyűjtemény.
(szerk.: Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt)
SVKI, 1999.
- Ulfat Aziz al-Samad: *Az iszlám és a kereszténység.*
Terebess Ázsia E-Tár Magyar Elektronikus Könyvtár.
www.terebess.hu/keletkulturinfo/ulfat/html.
- Hans Küng: *Tizenkét tézis a béke lehetőségéről.*
Mérleg 2001/4 – Chrismon (München), 2001/11 (ford.: Endreffy Zoltán)
www.szepe.hu/irodalom/kedvenc/kc_29.html.
- Armstrong, Karen:
Mohamed. Az iszlám.
Budapest, 1998.
- Watt, William Montgomery:
Az iszlám rövid története.
Budapest, 1999.

²² Rostoványi Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén.* Aula, 1998. 365. o.

- Lewis, Bernard:
The Roots of Muslim Rage.
Atlantic Monthly, 1990. szeptember.
- Kepel, Gilles:
The Revenge of God:
The Resurgence of Islam, Cristianity and Judaism in the Modern World.
University Park, 1994.
- Roy, Olivier:
The Failure of Political Islam.
Harvard University Press, 1994.
- Szarka Gábor:
2001. szeptember 11. USA – Civilizációk közötti konfliktus újraéledése?
Biztonságpolitika és terrorizmus II. évf. 1. szám. 2002. január.
- Rostoványi Zsolt:
Az iszlám a 21. század küszöbén.
Aula, 1998.
- Simon Róbert:
Az iszlám keletkezése.
Budapest, 1967.
- Gazdik Gyula:
Populista fundamentalizmus az iszlámban.
Társadalmi Szemle, 1995/7.
- Goldziher Ignác:
Előadások az iszlámról.
MTA, 1912.

**GEOPOLITIKA – TILTOTT TUDOMÁNY
ROMÁNIÁBAN?**

A nagy európai geopolitikai iskolák árnyékában kisebb országok is jelentős elméleti és gyakorlati kutatásokat folytattak, folytatnak a geopolitika területén. A román geopolitikai iskola két világháború között történt megalapítása a román geográfus és történész közösség munkásságához kötődik, s erényüket bizonyítja, hogy a *politikai rendszerváltozást követő integrációs politikában újra megfogalmazódtak az ország földrajzi, gazdasági és demográfiai súlyát, útkeresztződéses jellegét alapul vevő korabeli érvrendszerek*.¹

Ebben a tanulmányban folytatom a román geopolitikai gondolkodás feldolgozását. Arra keresem a választ, hogy mi történt a román geopolitikai iskolával a második világháború után, hiszen a szovjet érdekszférába került országokban, így Romániában is megbélyegezték, tudománytalan tudománynak ítélték a geopolitikát. Vajon beszélhetünk-e a geopolitika valós megszűnéséről Románia szocialista időszakában, vagy pedig e téren is érvényesült az ország „különutas viselkedése”? Vajon eltűntek-e a háború előtti szerzők és a háború előtti geopolitikai, geostratégiai környezetre vonatkoztatott érvrendszerek?

A következő válogatás alapján azt gondolom, hogy nem. A háborút követő új politikai rendszerben ugyanis számos geopolitikai szakértő tovább dolgozhatott és továbbvitte az iskola szellemiségét, földrajzi determinizmusát. Bár nevén nevezni nem lehetett, a geopolitika mégis szerves része maradt a román külpolitikai, biztonságpolitikai nézeteknek.

Néhány szót a szakajtó háború utáni változásairól. Az 1938-ban indult – román geográfusok geopolitikai írásainak is helyt adó – *Revista Geografică Romană* még 1943-ban, a *Geopolitica și Geoistoria* c. geopolitikai folyóirat pedig 1944-ben szűnt meg. A Román Földrajzi Társaságot, valamint az 1876. január 1-jétől megjelenő *Buletinul Societății Geografice Române* c. folyóiratát átkeresztelik: *Natura* néven a Román Népköztársaság Természettudományi és Földrajzi Társaságának lapjaként jelenik meg. Állandó fontosabb rovatai: a földrajz, a botanika, a zoológia, a biológia, valamint más természettudományok. 1969-ben – vélhetően a román geográfus, *Simion Mehedinți*² fő műve nyomán – a *Terra* címet vette fel, főszerkesztője *Vasile Cucu* lett.³

¹ Az iskola kialakulására, meghatározó elméleteire lásd: *A román geopolitikai iskola*. Felderítő Szemle III. évfolyam 1. szám. 63-68. o.

² Simion Mehedinți (1869–1962) román geográfus. A román földrajzi iskola megalapítójaként tartják számon, a Bukaresti Egyetemen 1900-ban hozta létre az ország első földrajz tanszékét.

³ Hantz Lám Irén: *A Román Földrajzi Társaság rövid története*. Földrajzi Közlemények 1991/1-2. 77-79. o.

A második világháború utáni korszak megtúrt tudósai közé tartozott *Gheorghe I. Brătianu*, aki folytatta a román nép „csodába illő” fennmaradása okainak vizsgálatát.⁴ A Fekete-tenger és Románia kapcsolatának földrajzi, történelmi vonatkozásait kutató – még a háború előtti időkre visszanyúló – tevékenysége a *La mer Noire* (1969)⁵ című munkájában nyert végső formát. A Fekete-tengert, az ott kereszteződő komplex (kereskedelmi, civilizációs, nagyhatalmi stb.) hatások miatt „fordítótálcának” nevezi.

Tovább dolgozhatott *Vintilă Mihăilescu* geográfus is, az ország hármastérségi jellegének egyik kitalálója.⁶ Akadémiai székfoglalóját *Mehedinți* és *Vâlsan*⁷ munkásságának szentelte.⁸ Tevékenyen részt vett földrajztankönyvek szerkesztésében is, s bár nem folytatta klasszikus geopolitikai tevékenységét, mégis egyes munkái részleteiben, például „a Duna Romániával való organikus egységét” elemezve, fellelhetők a régi eszme-futtatások.⁹

Sajátos pályafutást mondhat magáénak *Ion Conea*, aki a két világháború közötti román geopolitika egyik legmarkánsabb figurája, majd ő az, aki békülékeny hangnemet üt meg a szomszédokkal kapcsolatban a *Geopolitica și Geoistoria* (1944. március–április) hasábjain, arra figyelmeztetve, hogy a népeknek oda kell figyelniük szomszédaira.¹⁰ Alkalmazkodóképességét dicséri, hogy az új érában ismét alkalma nyílt Románia európai és globális méretekben is elfoglalt centrális helyzetét feldolgozni és alátámasztani, persze már nem geopolitikai értelemben, hanem a politikai földrajz jegyében.¹¹

⁴ Azt, hogy a románság fennmaradása ebben a térségben egy csoda, a háború előtt fogalmazta meg az *Une énigme et un miracle historique* (București, 1937) c. művében.

⁵ A könyvet posztumusz adták ki Németországban és Romániában.

⁶ Vintilă Mihăilescu: *România*. București, 1936.

⁷ George Vâlsan (1885–1935) a Kolozsvári Egyetem Földrajz Tanszékének professzora, szakterülete az antropogeográfia. Szerinte *nemzetudatot csak a föld ismeretéből, a földrajzból lehet meríteni*, hiszen a föld a nép életének legfontosabb eleme. George Vâlsan: *Conștiința națională și geografie*. Editura Revistei Satul și Școala, Cluj, 1937. A tanszéken működött antropogeográfiai műhely 1919–1944 közötti tevékenységére lásd Grigor G. Pop: *Geografia umană la Universitatea din Cluj, în perioada 1919–1944 I.* (Emberföldrajz a Kolozsvári Egyetemen 1919–1944 között I.) *Studia Univ. Babeș-Bolyai. Geographia*, 1994/2. 3-17. o.

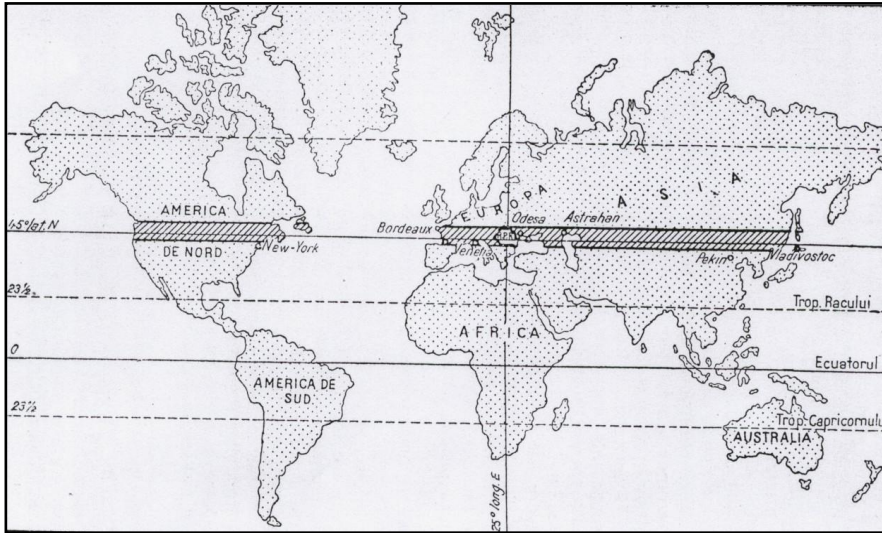
⁸ Vintilă Mihăilescu: *Gândirea geografică românească în secolul nostru*. (Századunk román földrajzi gondolkodása.) Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.

⁹ Vintilă Mihăilescu: *Geografia Văii Dunării Românești* (A romániai Duna-medence földrajza.) Editura Academiei RSR, 1969.

¹⁰ „... Románia földrajzi helyzete mindig ugyanaz marad, a geopolitikai helyzete azonban mindig más. A Föld politikai képe egy óriási sakkjárához hasonlít, amelyben a játékosok mozgatják a bábukat, így teljesen más pozíciókat és szerepeket adnak nekik. (...) Románia most éppen egy másik szerepet kapott, ebben az új helyzetben pedig arra van szükség, hogy a népek mindenekelőtt egymás szomszédaira figyeljenek oda.” (Geopolitikai helyzet, 64-108. o.)

¹¹ Ion Conea – Ion Velcea: *Șcurtă prezentarea geografică a Republicii Populare Române*. (A Román Népköztársaság rövid földrajzi bemutatása.) Editura Științifică, București, 1957.

Victor Tufescu is még a második világháború előtt kezdett, sok geográfus pályatársához hasonlóan ő is foglalkozott a geopolitikával.¹² 1958-ban részt vett az egyik, magyar tannyelvű iskolák XI. osztálya számára készült tankönyv szerkesztésében, amelyben a következőket olvashatjuk: „A Román Népköztársaság az Európát átszelő nagy útvonalak kereszteződésénél fekszik. Ezek az útvonalak a Balti-tengert és a Skandináv-félsziget kötik össze a Földközi-tenger keleti medencéjével, Közép-Európát pedig a kontinens keleti és dél-keleti területeivel. (...) A Szovjetunió szomszédsága pedig népünk békés termelőmunkájának a biztonságát jelenti.”¹³

1960-ban, román-szovjet tudományos együttműködés eredményeként jelent meg a *Román Népköztársaság Földrajzi Monográfiája*,¹⁴ amelynek első kötetét Románia földrajzi leírásának és földrajztudományának szentelték, míg a második kötet témája a *gazdaságföldrajz*, mint a szocializmus építésének újonnan kibontakozó diszciplínája. A földrajzi szempontból egyébként igen alapos mű kerüli a geopolitika említését és fogalmi magyarázatát, ám Románia „földrajzi helyzetének” elemzésére gyakorlatilag geopolitikai fejtegetést ad: „A múltban a francia–angol–amerikai imperializmus használta ki Románia földrajzi helyzetét, majd pedig a németek a szovjet állam ellenében. Románia Németország általi politikai és gazdasági rabul ejtése abból a szándékból eredt, hogy hídfővé tegye a Szovjetunió elleni harcban. Románia földrajzi helyzetének politikai és gazdasági jelentősége a második világháború után változott meg radikálisan, amikor egy sor közép- és délkelet-európai országban létrehozták a népi demokráciát.

¹² Társ szerzője volt az egyik legmeghatározóbb geopolitikai tanulmánygyűjteménynek: C. Brătescu – V. Mihăilescu – N. Al. Rădulescu – V. Tufescu: *Unitatea și funcționile pământului și poporului românesc* (A román föld és nép egysége és funkciója). Tiparul „Cartea Românească”, București, 1943.

¹³ Victor Tufescu – Claudiu Giurcăneanu – Aurel Banu: *A Román Népköztársaság földrajza*. Állami Tanügyi és Pedagógiai Kiadó, București, 1958. 10. o.

¹⁴ I. P. Gherasimov (et al): *Monografia Geografică A Republicii Populare Române I-II*. Editura Academiei RPR, București, 1960.

(...) Romániának a Szovjetunióval, valamint a népi demokratikus országokkal való szomszédsága és barátsága képezi az ország függetlenségének, valamint Délkelet-Európa¹⁵ békéjének és biztonságának garanciáját.¹⁶ A monográfia szerzői a román földrajzi iskola kialakulásának és fejlődésének is teret szenteltek, amelyben – bár tiltott és tudománytalan tudománynak ítéltetve – a két világháború közötti román geopolitikai iskola kialakulása és művelői is bőséges helyet kaptak. A geopolitikát megbélyegezték, ugyanakkor megállapították, hogy az 1945 utáni román geográfia a gyakorlati és tudományos szerepe mellett politikai és oktatási szerepeket is kapott.¹⁷

A nagy román geográfusok – Mehedinți, Vâlsan és Mihăilescu – nyomdokain született az a tanulmány, amely Románia táj földrajzi beosztását a *dinamikus földrajz* oldaláról közelítve javasolta elvégezni. Mindehhez Mehedinți földrajzi kategóriarendszerét¹⁸ használták fel, hogy a *román föld komplexitását és egységét* minél jobban meg lehessen érteni. A szerzők megállapították, hogy Románia különböző nagyságú területi egységeinek dinamikus változásait, a románság szerepét a tér és az idő változóinak függvényében kell vizsgálni.¹⁹

A geopolitikai, geostratégiai jellegű szemlélet tükröződik a hadtudományi, hadtörténeti tárgyú művekben is. Ide sorolom például *M. Cucu: A földrajzi tényező a haditevékenységekben* című, alapjában véve hadászati szintű katonaföldrajzi tárgyú könyvét, amelyben a földrajzi helyzet szerepét vizsgálja az ország viselt háborúi során. Sorra veszi a román föld elhelyezkedését földrajzi, történelmi és katonai szempontok alapján, majd megállapítja, hogy Románia „... földrajzi elemei viszonylag kevés változáson mentek keresztül a történelem folyamán. E tér általános jellemzői ugyanazok maradtak, azonban számos, a történelmi koronként változó, komplex esemény ment rajta keresztül.”²⁰ Majd később így folytatja: „A Románia területe és a román nép közötti egység tükröződik a román nyelv egységében és (...) a román hadtörténelemben is.”²¹

A „geopolitizálás” politikai szintű jelenlétére utal az alábbi néhány válogatás. A Román Kommunista Párt XII. kongresszusa nyomán látott napvilágot az a tanulmány, amely a kongresszus, vagyis Ceaușescu kívánalmait fogalmazta meg a román geográfusokkal szemben, amely szerint az új gazdasági és politikai világrendben „a földrajznak kell annak a tudománynak lennie, amely előmozdítja a mély forradalmi eszméket.”²²

¹⁵ A délkelet-európaiság román geopolitikai vonatkozásait N. Iorga határozta meg. Ennek lényege, hogy az ország sem nem kelet-európai, sem nem balkáni ország. Földrajzi, történelmi és civilizációs okok folytán is Románia a két térség között helyezkedik el, tehát Délkelet-Európában. Nicolae Iorga: *Ce este Sud-Estul European?* (Mi az, hogy délkelet-európai?) București, 1940.

¹⁶ Mihai Iancu: *Asezarea geografică, suprafața și granițele de stat ale R.P. Române.* (A Román Népköztársaság földrajzi elhelyezkedése, domborzata és államhatárai.) In Gherasimov id.m. I. 12-14. o.

¹⁷ Constantin Herbst – Ion Rădulescu: *Istoria dezvoltării geografiei în România.* (A földrajz fejlődésének története Romániában.) In Gherasimov id.m. I. 15-62. o.

¹⁸ Mehedinți elmélete szerint a földrajz egyre inkább organikus rendszerré válik. Földrajzi kategóriarendszerében a statikus földrajzot nem felváltja, hanem kiegészíti a dinamikus földrajz. Simion Mehedinți: *Terra I-II.* București, 1931.

¹⁹ Valeria Velcea – Lucian Badea: *O propunere de regionare fizico-geografică a teritoriului României.* (Javaslat Románia területének táj földrajzi beosztására.) Terra. 1979/3. 12-15. o.

²⁰ Mihai Cucu: *Factorul geografic în acțiunile militare.* Editura Militară, București, 1981. 28. o.

²¹ Cucu Id.m. 38. o.

²² Ion Sandru – Vasile Cucu: *Cercetarea și învățămîntului geografic în lumina documentelor congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român.* (A földrajz kutatása és tanítása a Román Kommunista Párt XII. kongresszusán született dokumentumok fényében.) Terra. 1979/4. 3-6. o.

Az ország földrajzi helyzete és külpolitikája közötti (geopolitikai) párhuzamok lelhetők fel Aurel Chiper tanulmány-gyűjteményében. I. Diaconu elemzésében megállapítja, hogy „Románia földrajzi jellegzetességei magától értetődően meghatározzák a román külpolitika célkitűzéseinek kereteit.” Következésképpen „... Romániának a Balkán-félszigeten, a kontinens délkeleti részén való elhelyezkedése legitimálja az ország elkötelezettségét a béke és együttműködés fenntartása iránt Európában és a Balkán békés zónává történő átalakításában.”²³

A román történelem folytonosságát és a román államiság földrajzi vonatkozásait boncolgatta Gheorghe Platon: *Az állam – a román nép fejlődésének politikai kerete* c. munkájában. Következtetésének lényege, hogy „... a román nép, bár politikai határok választják szét, egy organikus és egységes teret alkot (...) egy páratlan harmóniájú földrajzi térben.”²⁴

A szocialista Románia geopolitikai gondolkodását összefoglalva egyrészt megállapítható, hogy létezett, másrészt pedig, hogy nem szakított a hagyományokkal, csak az új környezethez alkalmazkodott és biztosította a második világháború előtti román geopolitikai iskola folytonosságát. Magát a geopolitika szót – kivéve a külföldön megjelent szakirodalmat –, nem használták, helyébe a gazdaságföldrajz vagy a politikai földrajz lépett. Nem tűnt el a klasszikusoktól örökölt dinamikus földrajzi szemlélet és a román földnek a román néppel való egységének tudományos alátámasztása. Megmaradt az ország sajátos földrajzi, így (kül)politikai helyzetének hangsúlyozása, amit kiegészített az ország Szovjetuniótól való, de mégis baráti függetlensége, ezáltal az európai biztonsághoz való hozzájárulása.

Elméleti síkon vizsgálódva ezek a tényezők elválaszthatatlanok a geopolitikától. A „tiltott tudomány” különutas mivoltához hozzátartozik, sőt a román geopolitika szocialista időszakbeli konkrét fennmaradásának bizonyítéka, hogy egyes külföldi – a román diaszpórákon keresztül hazai támogatással működő – kiadók rendszeresen jelentettek meg a klasszikus geopolitika körébe tartozó könyveket, elsősorban az Egyesült Államokban, Franciaországban és Németországban.²⁵

²³ Ion Diaconu: *Politica României de fațăre a unui sistem de securitate europeană și mondială*. (Románia politikája az európai és globális biztonsági rendszer megteremtése érdekében). In Aurel Chiper: *Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan*. Editura Militară, București, 1979. 93-114. o.

²⁴ Gheorghe Platon: *Statul – Cadru politic de dezvoltare a națiunii române*. (Az állam – a román nemzet politikai fejlődésének kerete.) In Ștefan Ștefănescu (szerk.): *Națiunea Română*. (A román nemzet.) Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984. 378-400. o.

²⁵ Így került újra kiadásra többek között az Egyesült Államokban 1986-ban Simion Mehedinți egyik műve, a *What is Transylvania?* (Romanian Historical Studies, Miami Beach, Florida), amely az eredeti mű *Ce este Transilvania?* (Biblioteca Revistei Române, București, 1940) német fordításának az angol változata. A külföldön, „nyugaton” megjelent (a második világháború előtt is!) román geopolitikai művekre leginkább csak közvetett források utalnak. További kutatásuk fontos adalékot szolgáltatna a román geopolitikai iskola nemzetközi kapcsolatrendszeréről.

DR. SANDRA SÁNDOR – DR. SZAKÁCS ZOLTÁN –
SANDRA MARKIJÁN – GYEBROVSZKI TAMÁS

**HONVÉDELEM ÉS KATONASÁG
HORVÁTORSZÁGBAN ÉS SZLOVÉNIÁBAN**

Amikor a magyarok a Kárpát-medencében megtelepedtek, a hagyomány szerint gyakran kerültek kapcsolatba délnyugati szomszédaikkal, a horvátokkal. Még Anonymus is megemlíti egyik elbeszélésében, hogy Lehel és Bulcsú elfoglalták Spalato városát, majd meghódították egész Horvátországot.

A magyar hatalom megalapítása és megszilárdulása eleinte minden bizonnyal előnyös volt a horvátokra nézve, hiszen megszabadította őket a német túlsúlytól, valamint véget vetett a Dráva és Száva közti határgrófságnak, amelynek a Szlavóniában lakó törzsek hódoltak.

Számos tanulmány igazolja, hogy Horvátország nem kizárólag balkáni ország, és kultúrája sem tekinthető kimondottan szláv jellegű kultúrának. Eszerint a horvát kultúrát „szláv származású” kultúraként kezelik, amely évszázadok alatt –a keleti szláv kultúrákkal keveredve – nyerte el mai arculatát. A legmeghatározóbb a török elnyomás és a kommunista diktatúra volt, hiszen átalakította a horvát kultúrát. Ennek ellenére a mai horvát valóság a nyugati, keresztény kultúrát tekinti követendő példának.

Egyesek Horvátországot a balkáni országok közé sorolják, mások szerint pedig a dél-európai államok közé tartozik. Az ország történelme rendkívül változatos, amire a horvátok különösen büszkék, mivel történelmileg mindig Magyarországhoz, illetve a Habsburg Birodalomhoz tartoztak. Ugyanakkor az ezeréves történelemre visszatekintő Horvátország csak 1992-től tekinthető önálló országnak. Az ország történelme számos ponton kapcsolódik a miénkhez. Ezek közül egy személy nevét mindenképpen illik megemlíteni, a költő és hadvezér Zrínyi Miklósét, akit mindkét nemzet nagy fiaként tart számon.

Bár az ország „csak” a 20. századtól tekinthető önálló államnak, nem sérthető meg nemzeti büszkeségük azzal, hogy eltekintünk a történelmi megemlékezéstől, annál is inkább, mert néhány ténye Magyarországra is jó fényt vet:

Csak nagy léptekben:

1. század: A térségben megtelepedtek az avarok és a szlávok. A horvátok is bekapcsolódtak az avarok elleni harcba, és győztesként a mai Horvátország területén telepedtek le. A korai középkorban Horvátország a frank birodalom része volt.

9. század: Branimir fejedelem kora, Horvátország önállóvá vált.

11. század: Kihalt a Trpimir-dinasztia, azt követően a horvát területek az Árpád-házi királyok fennhatósága alá kerültek, kialakult a vármegyerendszer.
- 1242: A tatárjárás után IV. Béla szabad királyi város címetet adományozott. 1260-tól Horvátország két részre, Szlavóniára és Horvátországra oszlott. Kormányzó: a horvát bán.
- 1409: Velence 100 000 dukátért megvásárolta nápolyi Lászlótól Dalmáciát és 1797-ig tartotta uralma alatt. A 15. század folyamán Horvátországban a török seregek pusztítottak.
18. század: Horvátország közigazgatásilag a magyar Helytartótanács alá tartozott. Isztria, Dalmácia és Dubrovnik rövid időre elismerte uralkodóként I. Napóleont. 1813 után ezek a területek Ausztria fennhatósága alá kerültek.
- 1918: Kimondták az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadást, s még ugyanebben az évben Horvátország belépett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kötelékébe.
- 1941–1945: A második világháború alatt a fasiszta Olaszországra és a náci Németországra támaszkodva létrejött a Független Horvát Állam. Ez idő alatt erősödött meg azonban az antifasiszta mozgalom. A békekötés után Horvátország (a „kommunizmus” időszakában) az új Jugoszlávia egyik tagállama volt.
- 1990: A demokratikus választásokat követően Horvátország kivált Jugoszláviából.
- 1992: Horvátország az ENSZ teljes jogú tagállamává vált.
- 1998: Békés visszacsatolás útján Horvátország az utolsó térsége, Kelet-Szlavónia felett is visszaszerezte szuverenitását.

A volt Jugoszlávia és a Horvát Köztársaság függetlenné válásának történelmi áttekintése¹

Mi volt Jugoszlávia?

A volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság hat tagköztársaság szövetségéből állt², a Szerb Szocialista Köztársaságon belül két autonóm tartománnyal. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak széthullása pillanatában (1991) 23 472 000 lakosa, négy hivatalos nyelve és három hivatalos vallása (görögkeleti, katolikus, muzulmán) volt.

¹ Dušan Bilandžić: *Hrvatska moderna povijest*. és Mario Nobilo: *Hrvatski feniks*. Diplomatski procesi iz zatvorenih vrata 1990–1997. (Dušan Bilandžić: A horvát modern történelem és Mario Nobilo: Horvát főnix, Diplomáciai folyamatok zárt ajtók mögött 1990-1997).

² A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság: Bosznia–Hercegovina, Montenegró, Horvátország, Macedónia, Szlovénia, Szerbia. Koszovó és Vajdaság szerbiai autonóm tartományok voltak.

Jugoszlávia Tito vezetése alatt

Josip Broz Tito (1892–1980) vezette 37 éven keresztül (1943–1980) a 20. századi Európa egyik legheterogénebb és legellentmondásosabb országát. Tito sikeres kormányzásának egyik alapvető jellemzője, hogy szinte kibékíthetetlen érdekeket tudott „kibékíteni”. Egyesítette a különböző nemzetek befolyásos vezetőit, akikből a későbbiekben az őt követő politikai réteg alakult ki.

A háborús időszakban – 1941 és 1945 között – Tito „Jugoszlávia szintézise”, aki mindenkinek a legjobbat ígérte: a szerbeknek megígérte, hogy mindnyájan egy országban fognak élni; a horvátoknak, hogy államot, köztársaságot kapnak, amellyel részben megmenekülnek a Nagy-Szerbiától való fenyegetettségétől; a szlovéneknek, macedónoknak, montenegróiaknak és a Bosznia-Hercegovinát alkotó népeknek szintén államot, köztársaságot ígért. Ezeken felül megígérte, hogy az ország megmenekül a megszállástól, és egy új társadalmi rend kerül bevezetésére, amely a „népi kormányzáson” alapul. A háborús ígéretek egy részét Tito be is tartotta.

Sikerének alapját egy erősen integrált pártállami apparátus jelentette, amelynek pillérét a rendszer és Tito legelkötelezettebb, leghűségesebb hívei alkották. Sikeréhez jelentősen hozzájárult a fiatalságra való támaszkodás oly módon, hogy a háborút követően „fiatal hadsereget” hozott létre, és a kormányzásban is fiatalított. A katonai vezetésben alig volt 30 éven felüli, ami a tábormokokra és miniszterekre is jellemző volt. Olyan hűséges hadsereget hozott létre, amellyel egyetlen „kommunista” ország sem rendelkezett. Tito a hadsereget a második világháború befejeződése után egészen haláláig elválasztotta a társadalomtól, és a hadsereg státuszát senki – sem a Jugoszláv Kommunista Szövetsége, sem a kormány, sem a parlament – nem kérdőjelezte meg. Akinek a hadsereg a kezében volt, annak kezében volt az „utolsó szó joga” is – és ez Tito volt. Természetesen a hadsereg, a párt és az állam mellett Tito kezében voltak a titkosszolgálatok is.

1945 és 1948 között Tito „kommunista” Jugoszláviája volt a Szovjetunió leghűségesebb és legextrémebb szövetségese. Később, 1948 és 1954 között Tito megszakította kapcsolatait a Szovjetunióval és erősen kritizálta a sztálinizmust. Abban az időszakban vezette be a szocialista önkormányzás ideológiáján alapuló társadalmi rendet. Mindenesetre a Sztálinnak mondott „NEM” nagy bátorságra utalt. A Szovjetunióval való szakítás után Tito soha sem „adta meg magát” a Nyugatnak. Jugoszláviának sikerült ún. „blokkon kívüli” státuszt kiharcolnia, és így specifikus módon kapcsolódott be a hidegháborúba. Tito hatalmának és sikerének jelentős részét Jugoszlávia nemzetközi pozíciója adta, amelyet csak ő tudott megteremteni és kiépíteni a Sztálinnal való szakítás után. Mivel az elszakadás a NATO 1949-es létrejötté és a Varsói Szerződés 1955-ben történt aláírása között zajlott, mind a keleti, mind a nyugati blokk tolerálta Jugoszlávia tömbönkívüliségét.

Tito a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti kapcsolatok 1955-ös normalizálása után sem tért vissza a „szovjet” blokkba. Jugoszláviát a balkáni szintről az el nem kötelezett országok közé emelte. A több mint száz el nem kötelezett ország közül egyik sem élvezte mindkét blokk támogatását annyira, mint Jugoszlávia, ami természetesen nem volt véletlen.

1964 és 1974 között az addigi titói szintézis olyan további elemekkel bővült, mint a politikai demokratizáció, a nagyobb nemzeti szabadság és a konföderáció felé való haladás.

1974 és 1980 között nem került sor további modernizációra és új eszmék bevezetésére. A dinamizmus átcsapott stagnálásba – várván Tito halálára. Tito élete végén tisztában volt azzal, hogy műve vele együtt száll a sírba. 1978-ban a Jugoszláv Kommunista Szövetség egy vezetője megkérdezte tőle: *Mi van Jugoszláviával?* Tito azt felelte: *Nincs többé Jugoszlávia.* A következő kérdés az volt: *És mi van a Párttal?* Tito válasza: *Nincs többé Párt sem.*

A volt Jugoszlávia nemzetei is tisztában voltak azzal, hogy új, nagy horderejű változások fognak bekövetkezni. Az önkormányzás koncepcióját az általános civilizációs elmaradottság rombolta szét, Jugoszláviát pedig a népekben felgyülemlett nacionalizmus, s legfőképpen a „Nagy-Szerbia” ideológiájának kialakulása a szerbeknél, amely Jugoszlávia szétválását és háborúkat eredményezett. Tito próbálkozása, hogy Jugoszláviát kiemelje a „Balkánból a világba”, nem sikerült.

Jugoszlávia széthullása Tito halála után

A jugoszláv intézményrendszer „agóniája” Tito halálával kezdődött el. Jugoszlávia politikai rendszere olyannyira összekuszált és ellentmondásokkal telített volt, hogy még a legnagyobb jóakarattal sem lehetett megteremteni a konszenzust megreformálására, annak ellenére, hogy 1980 és 1990 között ténylegesen meg akarták őrizni a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság egységét. A volt Jugoszlávia politikai rendszere soha sem volt igazán stabil.

A nagy gazdasági válság, amelyre az ország politikai vezetése még álmában sem számított, Tito halála után kezdődött. A gazdasági válság gyorsan elterjedt és magával vonta a titói kor ideológiai és politikai örökségének átgondolását. A közvéleményt sokkolta, hogy Jugoszlávia adósságai 1980-ban már elérték a húszmilliárd dollárt, amelynek hatására az infláció 45%-ot tett ki. Leállították a kőolaj és más nyersanyagok behozatalát, s ennek következtében jelentősen csökkent a termelés az egyes iparágakban. A gazdasági válságra pánik volt a reakció. Voltak olyan települések, ahol jegyre adták a kávé, étolajat, cukrot, mosószeret és mást is.

Egy hónappal Tito halála után a szövetségi kormány 30%-kal devalválta a dinárt, amit leértékelések sorozata követett, egészen Jugoszlávia széthullásáig. Az infláció 1984-ben elérte a 60%-ot.

A krízis oda vezetett, hogy a legfőbb problémává Jugoszlávia felhalmozódott adósságának kifizetése vált. Abban a pillanatban Jugoszlávia gazdasági életébe bekapcsolódott a külföldi tőke (amely addig csak a Nyugat-Németországban dolgozó jugoszláv vendégmunkásokon keresztül áramlott az országba), a Nemzetközi Valutaalap közbenjárásával. A tárgyalások a Nemzetközi Valutaalappal 1982 őszén kezdődtek és 1983 nyarán értek véget. A jugoszláv kormány a parlament 1983. májusi ülésén nagy viták után elfogadta, hogy Jugoszlávia garantálni fogja a kölcsönök visszafizetését, attól függetlenül,

hogy melyik tagköztársaság halmozta fel azokat. A Nemzetközi Valutaalappal megállapodást írtak alá arról, hogy csökkenteni fogják a fogyasztást annak érdekében, hogy a nemzeti jövedelem egy részét el tudják különíteni az adósságok visszafizetésére, bevezetik a dinár árfolyamának realizálását, reális kamatokat vetnek ki a hazai kölcsönökre és így tovább. Ez a világtőke parancsa volt, amely sokkolta a politikai vezetés egy részét, legfőképpen a háborús veteránokat (akik Tito ideje alatt speciális bánásmódban részesültek). A kormány befektetést könnyítő törvényeket is hozott annak érdekében, hogy a külföldi befektetőket odacsalogassa, de nem járt sikerrel, s így a gazdaság eredményei továbbra is szerények maradtak.

A jugoszláv válságért mégsem elsősorban csak a gazdasági válság a felelős. A válság gyökereit a különböző nemzetiségek között meglévő megoldatlan identitáskülönbségekben kell keresni, amelyeket a „testvériség és egység” ideológiája csak egy időre fagyasztott be. Leginkább a félelmet nacionalizmus, az identitáskeresés és az önálló állam utáni vágy indította be a széthullást Jugoszláviában.

Az 1980-as évek végén a legnagyobb problémát Horvátország és Szlovénia konföderációs elképzelései jelentették. Az egység megőrzése mellett szerették volna decentralizálni Jugoszláviát³, míg a szerbek továbbra is meg akarták tartani a központi hatalmat, a montenegróiak nagy részével együtt. A bosnyákok és a macedónok nem akartak változtatni, vagyis Jugoszlávia egységének megőrzésére törekedtek. Az összeütközés elkerülhetlenné vált, Jugoszlávia széthullása könyörtelenül bekövetkezett. A Jugoszláv Kommunista Szövetségének egysége is felbomlott, ami a politikai rendszer széthullását eredményezte.

Jugoszlávia széthullásának utolsó fázisa egybeesett a szocialista rendszer széthullásával a kelet- és közép-európai országokban (1989. január 11. – Magyarország bevezeti a többpártrendszert; 1989. november 10. – a berlini fal leomlása stb.).

Amíg Kelet-Európa országai, valamint Szlovénia és Horvátország a demokratikus átalakulást szorgalmazta, addig Szerbia a „nagy szerbség” ideológia terjesztésével megőrizte a „kommunista” rezsimit. A „Nagy-Szerbia” mozgalom felerősítette az akkori politikai rezsim totalitárius jellegét. Megkezdődtek a nagy tömegtalálkozók: a rigómezei csata 600. évfordulója alkalmából közel 2 millió szerb gyűlt össze⁴ Rigómezőn, ahol Slobodan Miloševićet a szerb nép vezetőjévé „koronázták”, azt hangoztatva, hogy „a szerbek újra harcra indulhatnak”.

Milošević hívei megpróbálták 1989-ben „importálni” a forradalmat Horvátországba és Szlovéniába, az ottani vezetés megdöntése érdekében. Ljubljanában 1989. december 1-jén megszervezték az „igazság meetingjét”, amely után a résztvevők Zágrábban tartottak volna „meetinget”, Szlovénia viszont megtagadta a rigómezei szerbek és montenegróiak beutazását. Szerbia Szlovéniának gazdasági blokáddal válaszolt, megtiltva a szlovén áruk behozatalát Szerbiába.

³ A központi hatalom Belgrád kezében volt.

⁴ Szerbiából, Montenegróból, Bosznia–Hercegovinából, Horvátországból, Ausztriából, az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából és más európai országokból.

Időközben, amíg Szerbiában a „Nagy-Szerbia” mozgalom elérte homogenizációjának csúcspontját, Horvátországban többéves hallgatás után megindult a demokratikus és nemzeti mozgalom születése, amely a társadalom széles rétegeit vonta magával. Ennek köszönhetően hirtelen megkezdődött a különböző pártok szervezése, megalakítása, felújítása, ami csúcspontját 1989. december 10-én érte el, amikor kb. 20 politikai párt és ellenzéki csoport aláírásgyűjtésbe kezdett Zágrábban az első szabad választások kiírására. Az aláírásokat ekkor akarták átadni a Horvát Kommunista Szövetségnek (a továbbiakban: HKSZ) és a Parlamentnek. Amíg az utcán az emberek aláírásokat gyűjtöttek, addig a HKSZ Központi Bizottsága az esti Híradóban bejelentette, hogy minden szinten kiírja az ideiglenes választásokat – a helyi szinttől a Parlamentig. A HKSZ új vezetőt választott Ivica Račan személyében. Meg kell említeni, hogy a HKSZ nem engedett a Jugoszláv Néphadsereg felső vezetése nyomásának, hogy elálljon az általános szabad választások kiírásától. A szabad választások első fordulójára 1990. április 22–23-án került sor, míg a második forduló 1990. május 6–7-én lett megtartva. A választásokat a HDZ⁵ nyerte meg, Franjo Tuđman vezetésével. Az ellenzék az SKH–SDP (HKSZ – Szociáldemokrata Párt) lett⁶.

A vezetés demokratikus leváltásával 1990-ben folytatódott és radikálisabbá vált Jugoszlávia széthullásának többéves folyamata.

A horvátországi változásoknak köszönhetően Szlovéniában is megtartották az első szabad választásokat 1990. április 8-án, ahol az ellenzék 55%-kal győzelmet aratott. Ennek ellenére a nép Milan Kučan kommunista vezetőt választotta meg köztársasági elnöknek.

Macedóniában 1990. november 11-én tartották a választásokat, ahol szintén vesztek a kommunisták.

Bosznia–Hercegovinában érdekes fordulatot vettek a választások: a lakosság nemzetiségének megfelelően a saját nemzeti pártjaira szavazott (a horvátok a horvátokra, a bosnyákok a bosnyákokra stb.).

A kommunisták egyedül Szerbiában és Montenegróban nyerték meg a választásokat 1990. november 18-án, ami azt jelentette, hogy a lakosság nagy része kiállt a Kommunista Szövetsége mellett, amely egyben a „Nagy-Szerbia” mozgalom mozgatórugója volt.

A választások eredményei felgyorsították Jugoszlávia széthullásának folyamatát. A szerbek egész Szerbiában úgy élték meg a szlovéniai választásokat, hogy Szlovénia eldöntötte kiválását, míg a horvátországi választásokat az „usztasa” mozgalom győzelmének és megújulásának nevezték.

⁵ Horvát Demokratikus Közösség.

⁶ Horvát Kommunista Szövetség és Horvát Szociáldemokrata Párt.

A „Nagy-Szerbia” projekt alapján megkezdődtek az új vezetés elleni lázadások a szerbek lakta horvát területeken. Az első szerb lázadás 1990. augusztus 17-én tört ki Knin városában, majd a lázadások áttejedtek Likára, Kordunra, Bánságra, Szlavóniára, Baranyára és Nyugat-Szerémségre, ahol autonóm szerb területeket alakítottak ki és azokat Szerbiához, azaz Jugoszláviához csatolták.

Folytatódott az akkori Jugoszlávia népeinek homogenizációja, megerősítették az új kormányokat, a tagállamok megszakították egymás között a kapcsolatot, megtagadták a befizetések folytatását a központi költségvetésbe (Jugoszlávia minden bevételét központilag Belgrádban osztottak szét), valamint a vámok fizetését. Ezzel párhuzamosan az új köztársaságok sorra kezdték bevezetni saját alkotmányaikat. Így a horvát parlament 1990. május 25-én törölte a „szocialista” szót a Horvát Szocialista Köztársaság nevéből, bevezette az új horvát címer és zászló használatát, és 1990. december 22-én kihirdette az ún. „karácsonyi alkotmányt”, amellyel létrejött a fél-elnöki rendszer.

A horvát honvédő háború és hatása az európai biztonságpolitika alakulására

A szerbek és Milošević nem akarták elfogadni Horvátország és Szlovénia döntését a Jugoszláviából való kiválásra és 1991-ben elkezdték szervezni a fegyveres támadást. 1991 nyarán Szerbia és a Jugoszláv Néphadsereg megtámadta Horvátországot és Szlovéniát, majd 1992-ben Bosznia-Hercegovinát. A szerbek hamar felfedezték az EK-n belüli ellentéteket a balkáni kérdéssel kapcsolatban, valamint az Amerikai Egyesült Államok közömbösségét és a nemzetközi szervezetek gyengeségét. Szerbia folytatni tudta agressziós fellépését a régióban.

Három világszerte ismert ember átérezte a jugoszláv dráma súlyát és sötét sorsát: *II. János Pál pápa*, aki 1991. május 24-én fogadta Franjo Tuđman elnököt, felemelte hangját az agresszió és háború ellen, és aki később az elsők között ismerte el Horvátország függetlenségét; *Alois Mock* osztrák külügyminiszter, aki látta, hogy miről van szó és kijelentette, hogy el kell ismerni Horvátország és Szlovénia függetlenségét; valamint *Hans-Dietrich Genscher* német külügyminiszter, aki teljes mértékben kiállt Horvátország elismerése mellett.⁷

Mindeközben az Európai Közösség (EK) „kezelte a válságot”, legfőképpen a Tanács által meghozott határozatokon keresztül. Az EK egy 1991 végén megtartott békekonferencián létrehozta az ún. Badinter-bizottságot, amely több dokumentum benyújtását kérte Horvátországtól, s amelyek alapján látható volt, hogy Horvátország elfogadja a Kelet-Európában és a volt Szovjetunió területén megalakult új államok elismerésének feltételeit, és támogatja a Jugoszláviáról szóló békekonferencia megtartását. Ennek alapján a Badinter-bizottság kijelentette, hogy Horvátország megfelel azon feltételeknek, amelyek alapján az EK elismerheti függetlenségét.

⁷ Božidar Javorović: *Velikorspska najezda i obrana Hrvatske*. DEFIMI, Zagreb, 1995. (A szerb támadás és Horvátország megvédése) – 136. o.

Az aktiválódó szerb agresszió miatt az EK államai elismerték Szlovénia és Horvátország függetlenségét 1992 januárjában, míg Bosznia függetlenségét a Badinter-bizottság ajánlására egy népszavazás eredményességéhez kötötték. Az EK „egyenlő távolság tartása” a konfliktusban álló felektől gyakorlatilag az egyetlen komoly erővel rendelkező félnek, azaz Szerbiának kedvezett és 1992-ig kellett várni, míg Brüsszel először nevezte felelősnek Milosević Szerbiáját.⁸

Egyrészt a nyugat-európai államok nem tekintették veszélyesnek a jugoszláv konfliktust, mivel az közvetlenül nem veszélyeztette érdekeiket, másrészt „az EK-nak ugyanúgy nem volt hatásköre és főként képessége a jugoszláv tagköztársaságok belső vitáiban, mint más nemzetközi szervezetnek.”⁹

A konfliktusmegoldásban az EK tehetetlensége miatt „a jugoszláv válság megoldása végül az ENSZ-hez, és a Biztonsági Tanács felkérése alapján a NATO infrastruktúráját használó IFOR-erők kezébe került. Ott pedig köztudomásúlag az amerikaiaké lett a döntő szó.”¹⁰

Horvátország kapcsolatfelvétele és együttműködése az Európai Unióval¹¹

A kapcsolatfelvétel rövid áttekintése

Horvátország kapcsolatainak kezdetét az Európai Unióval a Horvát Köztársaság függetlensége elismerésének napjától (1992. január 15.) számítja. Az Európai Unióban való teljes jogú tagság ettől a dátumtól vált a Horvát Köztársaság belső politikájának stratégiai céljává és egyben külpolitikai stratégiájának központi részévé.

Horvátország az EU felé való közeledés útján sikeresen bekapcsolódott az egyes globális és regionális integrációkba, amelyek egyértelműen Horvátország euro-atlanti orientáltságára mutatnak. Ennek köszönhetően Horvátország 1992-ben az EBESZ, majd 1996-ban az Európa Tanács tagja lett, amelyet követően több fontos joganyagot elfogadott, mint pl. az „Emberi jogok európai egyezménye”, a „Nemzeti kisebbségek védelmének keretegyezménye”, az „Európai szociális karta” és hasonlók. Ezzel megteremtődött annak lehetősége, hogy a teljes horvát törvényhozást összhangba hozzák az európai jogi normákkal.

1995 nyarán a Horvát Köztársaság és az EU együttműködéséről szóló egyezmény előkészítő munkálatai a befejező fázis előtt álltak, és Horvátország egy rövid ideig technikai és pénzügyi támogatást is kapott az EU-tól a PHARE-program keretén belül. Ebben az időszakban az akkori horvát kormány nagy előkészítő munkálatokba kezdett az együttműködési egyezmény végrehajtásához és intenzív kommunikációt folytatott az Unió egyes intézményeivel. Közvetlenül az „Oluja”¹²

⁸ Gazdag Ferenc: *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. (Osiris Kiadó, 2000.) – 146. o.

⁹ Gazdag Ferenc: *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. (Osiris Kiadó, 2000.) – 148. o.

¹⁰ Gazdag Ferenc: *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. (Osiris Kiadó, 2000.) – 148. o.

¹¹ Európai Unió Minisztérium honlapja: www.mei.hr.

¹² A „Vihar” elnevezésű felszabadító hadművelet, amelyben felszabadították a szerbek által elfoglalt horvát területeket.

felszabadítási hadművelet megkezdése után, 1995. augusztus 4-én az EU Tanácsa egyoldalú döntést hozott a horvátországi PHARE-programok befagyasztásáról, és ezzel egyidejűleg felfüggesztették az együttműködési egyezményrel kapcsolatos tárgyalásokat is.

Ezek után egészen 1999-ig, a koszovói válság kirobbanásáig Horvátország és az EU kapcsolatai stagnáltak. A koszovói krízis kitörését követően, 1999 májusában az EU elkezdte kidolgozni a Délkelet-Európával kapcsolatos politikáját, amely egy stabilizációs és társulási folyamat kidolgozásán alapult, valamint az EU, valamint Albánia, Bosznia–Hercegovina, Horvátország, Macedónia és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság közötti kapcsolatok fejlesztésére vonatkozott.

A stabilizációs és társulási folyamat lényeges összetevői a következők voltak:

- a szerződéses kapcsolatok új generációja a Stabilizációs és Társulási Egyezményen keresztül;
- a CARDS¹³ technikai segítő program;
- az autonóm piaci rendszer;
- a politikai párbeszéd.

1999 júniusában elfogadták a Délkelet-Európával kapcsolatos Stabilitási Paktumot, amely szintén fontos állomás a volt délkelet-európai országok stabilitásával kapcsolatban. A Paktum célja a délkelet-európai országoknak nyújtott támogatás és segítségnyújtás az euro-atlanti rendszerekbe való integráció és a regionális együttműködés erősítése, fejlesztése terén.

A Horvát Köztársaság Védelmi Törvénye hadkötelezettségre vonatkozó előírásai

A horvát állampolgároknak a következő védelmi kötelezettségei vannak:

- hadkötelezettség;
- munkakötelesség;
- anyagi kötelesség;
- a civil védelemben való részvételi kötelezettség.

A hadkötelezettség a sorozási kötelezettségből, a sorkatonai szolgálati kötelezettségből, illetve a polgári szolgálat és a fegyveres erők tartalékos szolgálatának teljesítéséből áll.

A nők nem tartoznak a sorozási és a sorkatonai szolgálati kötelezettség hatálya alá, de az ezen törvény által meghatározott helyzetekben a fegyveres erők tartalékos szolgálatának teljesítésére kötelezhetők.

¹³ Community Assistance for Reconstruction Development and Stabilization.

Az a személy, aki a sorkatonai szolgálati kötelezettség alá tartozik, hadköteles személy. Katonaköteles lehet:

- sorköteles;
- sorállományú;
- tartalékos.

A Védelmi Törvény 27. cikkelye szerint:

- 1) A hadköteles személy hadkötelezettsége férfiak esetében azon naptári évben szűnik meg, amikor betölti az 55. életévét, a nők esetében pedig az 50. életév betöltésével.
- 2) A hadkötelezettség abban az esetben is megszűnik, ha valakit a katonai szolgálatra alkalmatlannak ítélnék meg. A hadkötelesség szintén megszűnik, ha a hadköteles személynek megszűnik a horvát állampolgársága.
- 3) A hadkötelezettség időtartama kivételes esetben lehet hosszabb is. Főtisztek esetében a hadkötelezettség meghosszabbítható a védelmi miniszter döntése alapján a 60. életév betöltéséig. A tábornokok és tengernagyok esetében a fegyveres erők főparancsnoka döntése alapján ez az idő a 65. életév betöltéséig hosszabbítható meg.

Azon személyeknek, akiknek a leszerelés után megszűnt a hadkötelezettsége, a védelmi törvény 27. cikkelye 1. és 2. bekezdése alapján felülvizsgálatra küldhetők a szolgálatra való alkalmasság megállapítása céljából.

Felülvizsgálatra az a katonai szolgálatra alkalmatlan személy küldhető, aki még nem töltötte be a 45. életévét.

Felülvizsgálatra küldhető az átmenetileg alkalmatlannak nyilvánított személy is.

Az átmenetileg katonai szolgálatra alkalmatlannak nyilvánított személy ismét hadkötelessé válik – amennyiben alkalmassága a felülvizsgálaton bebizonyosodik – addig a naptári évig, amíg betölti a 27. életévét. Amennyiben az a naptári év már eltelt, a személyt a fegyveres erők tartalékos szolgálatába sorolják.

A sorkötelezettség a védelmi törvény 30. cikkelye szerint abban a naptári évben lép életbe, amikor a behívni kívánt személy betölti a 18. életévét; és a katonai szolgálatba lépéssel, vagy a polgári szolgálatba lépéssel, illetve a tartalékos szolgálatba való beosztással, illetve a védelmi törvény 27. cikkelye 1., 2. és 3. bekezdése alapján szűnik meg.

A sorkötelezettség életbelépésével a sorkötelesnek a következő kötelezettségei vannak:

- a katonai nyilvántartásba vétel;
- egészségügyi és egyéb vizsgálatok, illetve pszichológiai vizsgálatok elvégzése;
- sorozás;
- a katonai, illetve polgári szolgálat megkezdése;
- részvétel az általános, illetve egyenkénti behíváson, valamint eleget tesz a törvényben foglalt egyéb kötelezettségek.

Amennyiben a sorköteles nem tesz eleget a fent felsorolt kötelezettségeinek, az illetékes védelmi hivatal a belügyminisztérium illetékes hivatalának kérvényt nyújt be a sorköteles útlevelének elvételére, vagy az útlevelkérelem elutasítására.

A sorkötelesek orvosi és egyéb vizsgálatait, illetve pszichológiai vizsgálatait a szolgálatra való alkalmasság megállapítására a védelmi minisztérium szervezi, az egészségügyi intézményekkel együttműködve.

Az sorkötelesek orvosi és egyéb vizsgálatait, illetve pszichológiai vizsgálatait az egészségügyi intézményekben vagy a védelmi minisztériumban végzik el.

A sorozást a sorozóbizottságok végzik. A sorozóbizottságot a védelmi miniszter alapítja meg. A sorozóbizottságok létrehozásáról szóló határozatban határozzák meg a sorozóbizottság összetételét és székhelyeit, illetve a sorozóbizottságok munkarendjét. Ebben a dokumentumban határozzák meg azt is, hogy bizottságok milyen módon határozzák, hogy a sorköteles melyik fegyvernemnél és szakcsapatnál teljesíti sorkatonai szolgálatát.

A védelmi miniszter az egészségügyi miniszter egyetértésével határozza meg az orvosi vizsgálatok kritériumait, valamint az orvosi és pszichológiai vizsgálatok értékelését a hadkötelesek alkalmasságának megállapítására.

A specifikus katonai feladatok elvégzésére való beosztás menetében a sorozóbizottságok figyelembe veszik a sorköteles általános és speciális ismereteit, egészségügyi és pszichológiai alkalmasságát, valamint a fegyveres erők igényeit.

A sorköteles alkalmasságát, valamint kijelölt fegyvernemét, illetve szakcsapatát bejegyzik a katonakönyvbe. Szükség esetén ezek megváltoztathatók még a sorkatonai szolgálat megkezdése előtt, illetve annak ideje alatt is.

A sorozóbizottság a sorköteles alkalmasságát a rendelkezésre álló adatok, korábbi orvosi leletek, pszichológiai vizsgálatok és egyéb vizsgálatok eredményeinek figyelembe vételével, valamint szükség esetén pótlólagos orvosi vizsgálat elvégzésével állapítja meg.

A sorozóbizottság értékelése a következő lehet:

- katonai szolgálatra alkalmas;
- katonai szolgálatra átmenetileg alkalmatlan;
- katonai szolgálatra alkalmatlan.

A sorkötelest, aki testi fogyatékosága, illetve súlyos betegsége miatt nyilvánvalóan alkalmatlan a katonai szolgálatra, nem hívják be orvosi és egyéb vizsgálatokra.

A sorköteles katonai szolgálatra való alkalmatlanságát a benyújtott orvosi dokumentáció alapján állapítják meg, amely nem lehet régebbi 6 hónapnál, illetve az eredeti orvosi dokumentáció alapján, amely a testi fogyatékoság, illetve súlyos betegség kialakulásának idejében lett kiállítva.

A sorkötelest, akit a sorozóbizottság átmenetileg alkalmatlannak talált a katonai szolgálatra, az alkalmatlanságot meghatározó idő leteltével újra sorozzák.

A sorkötelest, akit átmenetileg alkalmatlannak nyilvánítottak a katonai szolgálatra, és az alkalmatlanság ideje meghaladja azt az időt, amely naptári évben a sorköteles betölti a 27. életévét, átvezetik a tartalékos rendszerbe.

Amennyiben a sorköteles személyt kétszer ugyanazon okból alkalmatlannak találta a sorkatonai szolgálatra a sorozóbizottság, a harmadik behívás alkalmával végleges döntést kell hoznia.

A sorkatonai szolgálat időtartama a Horvát Köztársaságban 6 hónap.

Amennyiben a sorkatona a behívásig nem fejezte be középiskolai tanulmányait, később kerül behívásra, de legkésőbb akkor, amikor betölti a 21. életévét.

Amennyiben a sorkatona felsőoktatási képzésben vesz részt (főiskola, egyetem), a felsőfokú tanulmányai befejeztével kerül behívásra. A sorköteles köteles az illetékes hivatalnak bemutatni az igazolást a fennálló tanulói jogviszonyról a folyó tanévre.

A sorköteles személyeket sorkatonai szolgálatra 27. életévük betöltéséig lehet behívni, amennyiben a védelmi törvény nem rendelkezik másként.

A sorköteles személyről, akiről megállapítják, hogy nem tett eleget a védelmi törvény előírásainak és amiatt nem vonult be katonai szolgálatra a 27. életévének betöltése előtt, meghosszabbítják a hadkötelezettségét és sorkatonai szolgálatra küldik azon naptári év végéig, amikor a sorköteles betölti a 30. életévét.

Sorkatonai szolgálatra nem hívják be a következőket:

- azt a sorkötelest, akit jogerősen kiskorúak börtönében való büntetés letöltésére ítélték, vagy bűncselekmény miatt börtönbüntetésre ítélték – a büntetés lejártáig, vagy amíg nem kerül feltételesen szabadlábra;

- azt a sorkötelest, aki kötelező pszichiátriai gyógykezelésen vagy kötelező gyógykezelésen vesz részt egészségügyi intézményben függőség kezelése miatt – a gyógykezelés lejáratáig;
- azt a sorkötelest, aki ellen bűncselekmény elkövetése miatt büntetőeljárást kezdeményeztek, és a bűncselekmény miatt körözés alatt áll – addig, ameddig az ellene folyamatban lévő eljárás jogerősen be nem fejeződik.

A hadköteles személyek nyilvántartását a védelmi hivatalok vezetik. A védelmi hivatalok a következő adatokat veszik nyilvántartásba: a sorköteles neve, születési helye és ideje, nemzetisége, állampolgársága, állandó, illetve ideiglenes lakhelye, pszichológiai és egészségügyi alkalmassága, iskolai végzettsége, szakképzettsége, munkahelye, katonai szakmai képesítése és ismeretei, amelyek fontosak a védelem szempontjából, illetve egyéb adatokat, amelyek szükségesek a sorköteles katonai besorolásához.

A sorkötelesek kötelessége a változást követő 15 napon belül bejelenteni a védelmi hivataloknak az egészségi állapotban bekövetkezett változást, az újonnan elvégzett iskolákat, újonnan megszerzett szakképezéseket, munkaviszony kezdetét és végét, a munkaadó cég, illetve más jogi személy megjelölésével, illetve – ha saját vállalkozással rendelkezik – a végzett munka jellegéről, valamint a munkavégzés helyéről kell tájékoztatást adnia.

Az államigazgatási intézmények kötelessége, hogy 15 nappal a sorköteles katona megváltozott adatait megküldjék az illetékes védelmi hivatalnak: név, illetve keresztnév megváltoztatása, az állandó vagy az ideiglenes lakcím megváltozása, horvát állampolgárság felvétele, illetve az állampolgárságról való elbocsátás, családi állapotban történt változás.

A sorkatonai szolgálat alatt bekövetkezett betegség, illetve sérülés munkavégzés közben bekövetkezett sérülésnek tekintendő. Munkavégzés közben bekövetkezett sérülésnek tekintik a sérülést, amely a munkavégzés helyére való utazás alatt történik a lakás és a munkahely közötti úton, illetve a munkavégzésről a lakásig történt utazás alatt.

A Védelmi Törvény a „Nemzeti Közlönyben” való megjelenést követő 8. napon lépett életbe.

A Védelmi Törvényt 2002. március 19-én írta alá Horvát Parlament elnöke, Zlatko Tomčić.

A törvény végrehajtását a Horvát Köztársaság elnöke, Stipe Mesić hirdette ki 2002. március 25-én.

Általános információk:

<i>Hivatalos elnevezés:</i>	Horvát Köztársaság
<i>Államformája:</i>	köztársaság
<i>Területe:</i>	56 610 km ² szárazföld, tengerrel együtt összesen 87 677 km ²
<i>Fővárosa:</i>	Zagreb (Zágráb)
<i>Hivatalos nyelve:</i>	horvát
<i>Lakosság:</i>	4 381 352 (2001. évi népszámlálási adatok alapján) ¹⁴
<i>A lakosság etnikai összetétele:</i>	horvát 78,1%, kisebbségek: szerbek, muzulmánok, magyarok, szlovének, olaszok, csehek, szlovákok, albánok, zsidók és egyéb 21,9% (a 2001. évi népszámlálási adatok alapján; az adatok hivatalosan még nem jelentek meg)
<i>Pénzegysége:</i>	1 kuna (100 lipa = 1 kuna)
<i>Parlamentje:</i>	egykamarás, többpártrendszeren alapuló
<i>Államfője:</i>	Stjepan Mesić
<i>Kormányfője:</i>	Ivo Sanader
<i>Fontosabb történelmi dátumok:</i>	

- 1990. május 30. –
a második világháború utáni első többpárti
parlament alakuló ülése;
- 1990. december 22. –
az új alkotmány kihirdetése;
- 1991. október 8. –
döntés született az összes állami és jogi
kapcsolat megszakításáról a Jugoszláv Szocialista
Szövetségi Köztársaság államaival, Horvátország
függetlenségének kikiáltása;
- 1992. május 22. –
a független Horvátország az ENSZ tagjává vált.

¹⁴ A Horvát Statisztikai Hivatal 2001. évi statisztikai jelentései.

Szlovénia útja a függetlenséghez

Szlovénia 1991. június 25-én vált függetlenné. Szlovénia a 19. század elején alakult ki Dél-Ausztria szlovének lakta régiójából. 1918 nyaráig az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott, csak az első világháború idején csatlakozott Jugoszláviához. A második világháború után a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság részeként a gazdasági és kulturális fejlődés útjára lépett.

A jugoszláv szocialista önkormányzás krízisekor az 1980-as évek közepén bebizonyosodott, hogy a szlovén szociális, gazdasági, kulturális és politikai rendszer nem egyeztethető össze a többi jugoszláv nép struktúrájával.

1987-ben a szlovén értelmiségi fiatalok körében elterjedt a kommunizmus-ellenesség és a plurális politikai demokrácia, és megérett a vágy a szabad piacgazdaság és a független szlovén köztársaság létrehozására.

A szlovén kommunista politikai vezetés 1989-ben felismerte a lakosság körében egyre inkább terjedő nézetek jelentőségét, és csatlakozott az új tendenciákhoz. A szlovén kommunisták megpróbálták elérni, hogy Szlovénia a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság aszimmetrikus föderációjává váljon.

1989-ben népszavazást tartottak a szlovén alkotmány bevezetéséről, majd a belgrádi kommunista központ véleményével szemben megalakították a többpártrendszeren alapuló parlamentet.

A szlovén kommunisták 1990-ben kiléptek a Jugoszláv Kommunisták Szövetségéből. Ugyanebben az évben a többi szövetségi tagország javaslatot tett a föderációs rendszerből a konföderációs rendszerbe való átalakulást.

1990 novemberében választásokat írtak ki Szlovénia függetlenné válásáért, amelyen a lakosság 88,2%-a szavazott a függetlenné válásra, amelynek napja december 23. lett volna. Ezek után Szlovénia tárgyalásokat kezdeményezett a többi tagországgal a konföderáció bevezetésére, amely sikertelenül végződött.

1991. június 25-én a szlovén parlament deklarálta a Szlovén Köztársaság függetlenné válását és meghozta az ehhez szükséges törvényeket. Ennek hatására a Jugoszláv Néphadsereg megtámadta és megpróbálta elfoglalni Szlovéniát, annak érdekében, hogy megakadályozza kiválását a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságtól. Az európai közvélemény Szlovénia oldalára állt. A szlovéniai területvédelmi egységek és a rendőrség szembeszállt a támadókkal, és tíznapos küzdelem után sikeresen visszaverte a támadásokat.

Azért, hogy megelőzzék a helyzet elmérgesedését és megakadályozzák a háború kirobbanását, az Európai Közösség 1991. június 29-én megpróbálta elérni a fegyverszünetet és közvetíteni a felek között. Ennek hatására Szlovéniának három hónapig fel kellett adnia függetlenné válási követeléseit.

Időközben Horvátország, Litvánia, Grúzia, Lettország és Észtország elismerték Szlovénia függetlenségét. 1991. október 8-ig Szlovénia és Jugoszlávia között nem létesült újabb megállapodás.

1992. január 15-én az Európai Közösség elismerte Szlovénia és Horvátország függetlenségét, majd azt követően a világ számos állama is hasonlóan cselekedett.

A szlovén fegyveres erők rövid története

A szlovén fegyveres erők gyökerei az Osztrák–Magyar Monarchia idejére nyúlnak vissza, amikor a szlovén egységek is a monarchia hadseregének részét képezték, a többi nemzet egységeivel együtt. Az 1940-es években, a népfelszabadító háború idején a szlovén hadsereg jelentős szerepet játszott az ország fasisztáktól és az aktuális agresszortól való felszabadításában, majd később beolvasztották a közös jugoszláv szövetségi hadseregbe.

Szlovénia 1966 után alapította meg önálló területvédelmi egységét, amely kizárólag helyi lakosokból állt, könnyű fegyverzettel rendelkezett, és önállóan alkalmas volt a területvédelemhez szükséges feladatok elvégzésére.

A jelenlegi szlovén hadsereg új formájában 1990. december 17-én állt fel (többnyire a területvédelmi egység elemeiből), és 1991-ben a rendőrség egységeivel együtt sikeresen ellenállt a Jugoszláv Néphadsereg támadásának. 1992. május 15-én a szlovén területvédelmi egység átalakult szlovén fegyveres erőkké. Ez a nap lett a fegyveres erők napja Szlovéniában.

Napjainkban, 12 év elteltével a szlovén fegyveres erők áttértek a professzionális haderőre. Oly mértékben professzionálisan felszereltté és kiképzetté váltak, hogy képesek részt venni a NATO-val közös tevékenységekben, valamint az ENSZ égisze alatt folyó békefenntartó műveletekben Európa és a világ aktuális háborús tűzfészkeiben.

A szlovén fegyveres erőkben teljesíthető szolgálatról

A szlovén fegyveres erőkben, amíg még volt sorkatonai szolgálat, a sorozást civil objektumokban, az önkormányzatok épületeiben végezték, ahol egyúttal a sorkötelesek nyilvántartását is vezették.

A sorozóbizottságokat a védelmi minisztérium, valamint a vezérkar katonai szakértői, illetve a védelmi minisztérium szakfőosztályainak munkatársai alkották.

A sorozás során elvégezték az alapvető orvosi és pszichológiai vizsgálatokat a sorköteles egészségi állapotának és pszichikai állapotának megállapítására.

A sorozás során figyelembe vették azon betegségek listáját, amely betegségekkel nem válhatott katonává a sorköteles. Ilyen betegségek voltak pl. a kardiovaszkuláris rendszer betegségei, magas vérnyomás, epilepszia, látás- és halláskárosodás, gyenge fizikai felépítés, alkohol- és kábítószer-függőség, túlsúly stb. Az egészségügyi kritériumokat alacsonyabb szintre vitték, figyelembe véve a populáció egészségügyi állapotának átlagát.

A tisztek alkalmazásánál szintén figyelembe veszik az egészségügyi korlátozásokat. Amennyiben valamelyik tiszt nem felel meg az egészségügyi követelményeknek, de specifikus tudással rendelkezik, katonai alkalmazott kategóriába sorolják. Ebben az esetben a szükséges katonai szakképzés programját a tiszt képességeihez igazítják, és azon minimális ismereteket tartalmazza, amelyek szükségesek a tiszt mindennapi feladatainak ellátásához.

A sorkatonai szolgálat idején, illetve most, a professzionális hadsereg esetében sem végeztek előzetes orvosi vizsgálatokat a katonáknál. Orvosi vizsgálatra akkor kerül sor, ha az egyén önkéntes alapon jelentkezik katonai szolgálatra. Azoknál, akiket nyilvántartásba vettek, a körzeti orvosnál található orvosi leleteket veszik figyelembe.

A sorozás általában két napig tart, amelynek ideje alatt elvégzik a szükséges egészségügyi, pszichológiai és fizikai vizsgálatokat.

Abban az esetben, amikor az egyén önkéntes alapon jelentkezik katonai szolgálatra és egészségügyileg alkalmatlannak találják, fellebbezést nyújthat be. Az alkalmatlanságról szóló értékelést azon jelentkezőnek adják ki, aki ténylegesen nem alkalmas a katonai kiképzés és felkészítés programjának elvégzésére. A professzionális haderő felállítása óta még nem volt példa fellebbezés benyújtására abban az esetben, ha a jelentkezőt egészségügyileg alkalmatlannak találták. A professzionális haderőbe jelentkezők orvosi vizsgálatát a ljubljanoi katonai ambulancia végzi, amely képzett személyzettel és a szükséges modern felszereléssel rendelkezik. Az orvosi vizsgálatot végző orvosok a védelmi minisztérium állandó alkalmazásában állnak, vagy ideiglenes munkaszerződéssel rendelkeznek.

Ami a korhatárokat illeti, a sorkatonai szolgálat felső korhatára a 30. életév betöltése volt. A korhatár a professzionális haderőnél nem játszik szerepet.

A sorkatonai szolgálatnál nem vették, de a professzionális hadseregnél sem veszik figyelembe a sorköteles családi állapotát. Ez azt jelenti, hogy önkéntes alapon bármely nő és férfi állampolgár jelentkezhet katonai szolgálatra, függetlenül a családi állapottól és gyermekek számától.

A tiszti iskolákba azok jelentkezhetnek, akik civil felsőoktatási intézményben szereztek diplomát, 23. és 30. életévük között.

Az előző rendszerben ezeket a jelentkezőket sorkatonai szolgálatra hívták be, de azoknak, akik teljesítették a normatívát és megfelelően motiváltak voltak, felajánlották a tiszthelyettesi iskolába való beiskolázást.

Az átmeneti alkalmatlanságot bevezették a katonai nyilvántartásba. Erről a sorkötelesnek semmilyen igazolást nem állítottak ki. Azoknál, akiket átmenetileg alkalmatlannak nyilvánítottak a katonai szolgálatra, de a későbbiekben önkéntesen újra jelentkezett, felülvizsgálták az alkalmasságot. Amennyiben az átmeneti alkalmatlanságot okozó tényező megszűnt, újra be lehetett kapcsolni a rendszerbe, korlátozások nélkül. A korábbi rendszerben az átmeneti alkalmasságról bejegyzést készítettek a katonakönyvben.

A pikkelysömör betegség esetében – ha már rendelkezik aláírt szerződéssel – a katonát gyógykezelésre küldik. Amennyiben a pikkelysömört a katonai szolgálatba való belépést megelőző orvosi vizsgálaton megállapítják, a jelöltet gyógykezelésre küldik a kiképzési rendszerbe való belépés előtt.

Szlovéniában egyelőre nem tesznek semmilyen különbséget a hivatásos tisztek és a polgári lakosság között. A férfiak felső korhatára a nyugdíjazáshoz a 63. nőknél az 58. életév betöltése. Korábbi nyugdíjazás az 58. évben férfiaknál is lehetséges, ha az adott személy rendelkezik 40 év munkavisztonnyal.

A szlovén fegyveres erőkbem nem volt kötelező a sérülések és betegségek bejelentése a sorkatonai szolgálat letelte után.

Az védelemmel kapcsolatos utolsó törvény a védelmi törvény módosítása volt, amelyet 2002. május 14-én fogadott el a szlovén parlament és Borut Pahor, a parlament elnöke hirdette ki.

A módosítás magában foglalta a katonai szolgálat teljesítésére vonatkozó változtatásokat, egyes feladatok megszüntetését békeidőben, és újrafelvételét a minősített időkben. E változtatások alapján szüntették meg a sorkatonai szolgálatot és teljes egészében áttértek az önkéntességen alapuló haderőre. A jelentkezők három hónapos alaptréningen vesznek részt.

Általános információk a Szlovén Köztársaságról

<i>Hivatalos elnevezés:</i>	Szlovén Köztársaság
<i>Államformája:</i>	köztársaság
<i>Területe:</i>	20 273 km ²
<i>Fővárosa:</i>	Ljubljana
<i>Hivatalos nyelve:</i>	szlovén
<i>Lakosság:</i>	1 964 036 (a 2002. évi népszámlálási adatok alapján)
<i>A lakosság etnikai összetétele:</i>	szlovén: 1 631 363 olasz: 2 258 magyar: 6 243 egyéb: 127 118
<i>Pénzegysége:</i>	1 tolar (100 stotins = 1 tolar)
<i>Parlamentje:</i>	egykamarás, többpártrendszeren alapuló
<i>Államfője:</i>	dr. Janez Drnovšek
<i>Kormányfője:</i>	Anton Rop

**AZ ÖNGYILKOS-TERRORIZMUS
MINT STRATÉGIAI FEGYVER**

Az utóbbi időben, főként a Közel-Keleten és Délkelet-Ázsiában egyre gyakrabban tapasztalhatjuk az öngyilkos terrorista cselekmények számának növekedését, ugyanakkor nehéz magyarázatot adni a merényletek okaira. Magyarázat talán csak akkor adható, ha az eseteket egyesével vizsgáljuk, de ezzel a módszerrel sem biztos, hogy megtaláljuk a valódi indítékokat. Az okok között – szakértők – több elemzésben is kimutatták a vallási fanatizmust, azonban megítélésem szerint ez nem lehet egyedüli oka az élet feláldozásával járó terrorizmusnak, már csak azért sem, mert a vallási fanatizmus nem korunk új jelensége, ugyanakkor az öngyilkos-terrorizmus főleg az 1980-as évektől terjedt el nagyobb mértékben.

Tanulmányomban a terrorizmusnak ezzel a különleges módjával kívánok foglalkozni, megkísérlem keresni az okokat és az események logikáját. Hazánkban szerencsére nem fordult elő öngyilkos merénylet, azonban a művelési területeken tevékenykedő honfitársaink – civilek és katonák egyaránt – találkozhatnak vele.

A terrorizmus meghatározása

A terrorizmus értelmezésében és használatában közmegegyezés van, de hivatalos, illetve általánosan elfogadott tudományos meghatározása nincs. A ma leginkább elterjedt nézet szerint *a terrorizmus egyének vagy csoportok politikai indíttatású erőszaktevétele valamely állam működésének megzavarása, megbénítása, továbbá a fennálló hatalmi viszonyok megváltoztatása céljából*. A terrorizmus lényegi ismertetőjegye az a félelmet és rettegést keltő hatás, amelyet az ismétlődő és a tömegkommunikáció által nagy nyilvánosságot kapó erőszakos cselekmények (robbantások, emberek válogatás nélküli megölése, emberrablások, repülőgép-eltérítések, szabotázsakciók stb.) keltenek az adott ország, de akár az egész világ közvéleményében is.

A terrorszervezetek gyakran egyidejűleg igyekeznek támogatókat és ellenzőket szerezni, előfordul, hogy egyes szervezetek rivalizálnak egymással. *A terrorizmusnak különböző megnyilvánulási formái vannak, nevezetesen demonstratív, romboló- és öngyilkos-terrorizmus.*

A demonstratív terrorizmus célja főleg aktivisták és szimpatizánsok megnyerése, azért, hogy több támogatót szerezzenek, illetve felhívják magukra a figyelmet. A demonstratív terrorizmus módszerei közé tartozik a túszejtés, a repülőgép-eltérítés, az előre bejelentett robbantás. A szervezetek igyekeznek elkerülni a komoly károkozást, illetve azt, hogy elveszítsék az irányukban esetleg megnyilvánuló szimpátiát. A demonstratív terrorizmus inkább azt célozza, hogy az emberek rájuk figyeljenek, és ne meghaljanak. A demonstratív terrorizmus tipikus képviselője Európában az ETA baszk szervezet.

A romboló (destruktív) terrorizmus sokkal agresszívabb, igyekszik ellenzőket és szimpatizánsokat szerezni. Célja a megcélzott társadalmi rétegnél a félelemkeltés, még akkor is, ha ez a szimpátia elvesztésével jár. Az ellenzők és a szimpatizánsok között a terrorszervezet megpróbál politikai céljának megfelelően egyensúlyt teremteni. Például a palesztin terroristák igyekeznek minél több zsidót megölni, s ezzel ellenzőket szerezni a zsidó közösségekben, ugyanakkor igyekeznek elnyerni az iszlám közösségek szimpátiáját. Az IRA észak-írországi szervezet hasonlóképpen alkalmazza a destruktív terrorizmus módszerét.

Az öngyilkos-terrorizmus a terrorizmus legagresszívebb formája, amely még azon az áron is erőszakot alkalmaz, ha elveszíti a terrorista saját közösségének támogatását. Az öngyilkos terroristát az különbözteti meg a többi terroristától, hogy a támadó nem számol azzal, hogy túléli az akciót, ezért gyakran olyan módszert alkalmaz, ami a siker érdekében élete feláldozásával jár (gépjárműben elhelyezett bomba, repülőgép épületre történő rávezetése, robbanó mellény viselése stb.) Az öngyilkos-terrorizmus lényege, hogy az elkövető mások megölésével együtt saját magával is végez. A merényletek elsődleges célja nem a kiszemelt áldozatok megölése, a merénylet elsősorban figyelmeztetés a túlélők számára. Az öngyilkos merénylő felhasználható demonstratív célokra, vagy esetleg célzott gyilkosságra is. A legtöbb esetben a célja azonban minél több ember elpusztítása, még akkor is, ha a merénylet nem minden esetben nyeri el a terrorista közösség támogatását. A gyakorlat azt mutatja, hogy a radikális erők támogatását az öngyilkos-terrorizmus módszere mindenképpen élvezzi. *Az erőszak minden terrorizmus velejárója, az öngyilkos-terrorizmus esetében azonban ez különösen érvényes.* Jóllehet az öngyilkos merényletek közvetlen célja a kiszemelt áldozatok megsemmisítése, a módszer a pszichológiai hadviselés eszközeként is felfogható, mivel a tömegtájékoztató révén nagy nyilvánosságot kap.

A modern öngyilkos merényleteket sokan hajlamosak az iszlám fundamentalizmus számlájára írni, hiszen a hírekben leggyakrabban szereplő palesztin öngyilkos merényleteket valamelyik helyi militáns szervezet vállalja magára, mások elkövetését az Oszama bin Laden vezette al-Kaidával hozzák összefüggésbe.

Az iszlám szerint az öngyilkosság elítélendő tett, másrészt viszont a szent háborúban halt mártírhálál dicsőségnek számít. A dzsihádot eredetileg egyfajta belső harcnak, önmaguk legyőzésének tekintették inkább, és csak a 18. században megjelent vahabita szekta megjelenését követően megerősödött erőszakos térítés nyomán kezdték el a mai értelemben használni.

Az öngyilkos merénylőket alkalmazó terrorszervezetek változatos ideológiák mentén szerveződnek. A libanoni siita Hezbollah az iszlám talaján áll, csakúgy, mint például a Hamasz, amely iszlám állam létrehozását tűzte ki célul Palesztina területén. Az Arafat vezette el-Fatahra és az al-Aksza Mártírjainak Brigádjai azonban inkább az arab nacionalizmus jellemző. Megint más jellegű a Palesztinai Népi Felszabadítási Front és az egykori Kurd Munkáspárt (PKK).

E két csoport az arab, illetve kurd nemzeti eszméket marxizmussal fűszerezi. A Srí Lankán működő tamil tigrisek elsősorban szintén a nacionalizmus ideológiáját követik. A Marokkóban és Szaúd-Arábiában elkövetett öngyilkos merényleteket az al-Kaida számlájára írják, a „hitetlenek” ellen küzdő terrorcsoportról azonban köztudott, hogy valójában ernyőszervezetként működik, rendkívül sok és változatos ideológia mentén szerveződő csoportot integrál. Az Oroszországban, illetve Csecsenföldön elkövetett merényletekért szintén olyan csoportok vállalják a felelősséget, amelyek egyszerre küzdenek a köztársaság függetlenségéért és az iszlám állam megteremtéséért.

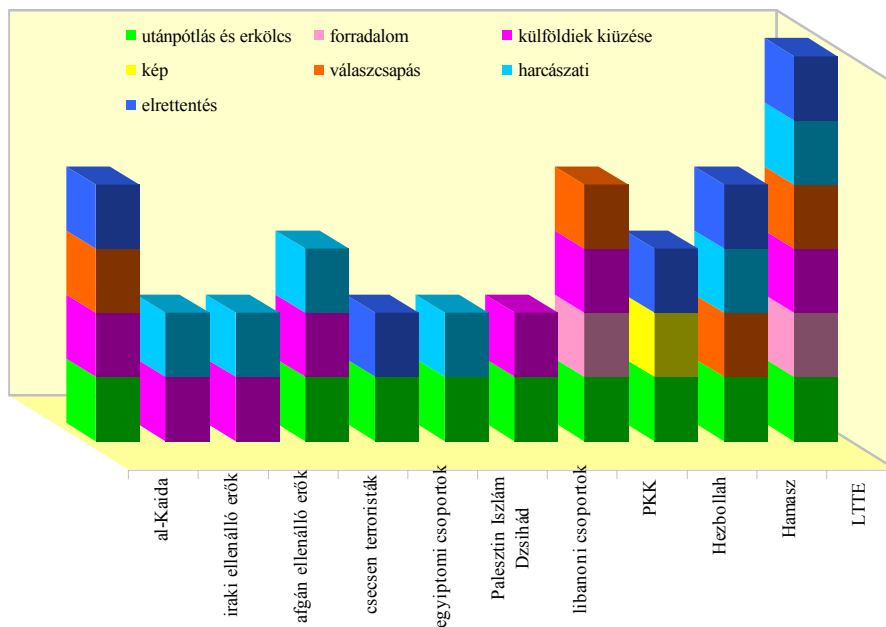
A csecsen „fekete özvegyek”, vagyis az öngyilkos merényletekre vállalkozó nők motivációi mögött általában a személyes bosszút szokták emlegetni. Sokuk elveszítette családját, másokat orosz katonák erőszakoltak meg.

A palesztin öngyilkos merénylők motívumai között az elkövetők videóra mondott utolsó üzeneteit elemezve szakértők megállapították, hogy jóval nagyobb számban fordulnak elő a személyes bosszú és a palesztin függetlenség motívumai, mint a dzsihádra történő hivatkozás¹. Más források szerint a palesztin asszonyokat kényszerítik az öngyilkos merényletek elfogadására: ez a büntetésük azért, mert megcsalták a férjüket. Az említett motívumok mellett szerepet játszhatnak pszichológiai és szociológiai okok is. Sok embert a személyes bosszúvágy, családtag vagy barát halála visz el odáig, hogy öngyilkos merénylővé váljon. Több esetben a kilátástalanság is motívumként jelentkezik. A palesztin öngyilkos merénylőkkel ellentétben boszniai muzulmánok közötti felmérés adatai azt mutatták, hogy nagyobb bizalmuk van a jövő iránt, következőképpen kevésbé hajlanak a merényletekre². Az öngyilkos merényletek érdekes sajátossága, hogy az elkövetők között több az iskolázott, mint az iskolázatlan személy. Az utóbbi időben főként a palesztin szélsőséges szervezetek előszeretettel alkalmaznak nőket, sőt gyerekeket is. A nők egyre gyakoribb „felhasználása” mellett szól, hogy könnyebben el tudnak jutni a célponthoz, mert kevésbé gyanúsak, hiszen iszlám országokban nem elterjedt gyakorlat a nők motozása, illetve jobban álcázhatók az eszközök (például terhes nőként). Megállapítható azonban, hogy a merénylők a társadalom széles rétegéből kerülnek ki.

Jóllehet a végrehajtók oldaláról vizsgálva az öngyilkos-terrorizmus fanatikus, irracionális cselekedet, ez nem mondható el a szervezők részéről, sőt az események stratégiai szervezethez engednek következtetni. Ahogy a terrorizmus politikai célokat szolgál, rábírní az adott kormányt politikája megváltoztatására, ugyanez vonatkozik az öngyilkos-terrorizmusra is. A terrorista csoportok számára itt a kényszerítő eszköz az öngyilkos-terrorizmus.

¹ Avisai Margalit: Suicide bombers. www.magyarhirlap.hu/cikk.php?cikk=81783.

² www.sciencemag.org. Review: Genesis of Suicide Terrorism. Science Vol. 299.7 March 2003.

Elsődleges motívumok³

Az öngyilkos merényletek hatékonysága igen magas. A 2000 szeptemberében kezdődött második palesztin intifádában az izraelieket ért összes támadásnak mindössze fél százaléká volt öngyilkos merénylet, miközben az áldozatok fele azokban lelte halálát.

³ Yoram Schweitzer: *Suicide terrorism: Development and Characteristics*. Elérhető: www.ict.org.il. A táblázatot a szerző aktualizálta és kibővítette.

Az öngyilkos-terrorizmus sajátosságai

- Az öngyilkos-terrorizmus stratégiai jelentőségű. A merényletek nem fanatikus egyének akciói, hanem szervezett csoport (ok) eszközei politikai céljaik elérésére.

- Az öngyilkos-terrorizmus stratégiai logikája a modern társadalmak engedményekre kényszerítése, általában a nemzeti önigazgatás elérése érdekében. Példaként szolgál erre az izraeli erők kivonása Libanonból, illetve a palesztin területekről, de hasonló tapasztalatok mutathatók ki Csecsenföldön és Kasmírban is. 1980-tól szinte minden öngyilkos merénylet célja kormányok adott területekről való távozásra történő rábírása.

- Az elmúlt húsz év tapasztalatai azt mutatják, hogy az öngyilkos merényletek esetenként elérték céljukat, hiszen a francia, majd az izraeli erők kivonultak Libanonból; 1994-ben az első palesztin intifáda végén az izraeli erők elhagyták a Gázai övezetet és Ciszjordániát; 1990-ben a Sri Lanka-i kormány megalakította a Tamil államot; Törökország 1990-ben autonómiát adott a kurdoknak. Még ha az eredmény nem is volt teljes, részeredményeket mindenképpen sikerült az említett államok politikai vezetésétől kicsikarni. A terrorszervezetek vezetői azt a következtetést vonhatták le, hogy a merényletekkel elérhetnek bizonyos engedményeket. Az elemzések alapján azonban az is megállapítható, hogy az engedmények nem követték a merényleteket, ezért a terrorszervezeteknél, semleges elemzőknél, esetleg a célország egyes kormányköreinek olyan értékelésekkel is lehet találkozni, hogy a merényletek elősegítették az engedmények megvalósulását. Az ehhez hasonló értékelések viszont további ösztönzést adnak a terrorszervezeteknek ahhoz, hogy még több merényletet hajtsanak végre.

- Bár az öngyilkos merényletek bizonyos eredményeket hoztak ugyan, véleményem szerint azonban nem várható, hogy az eredmények további ösztönzéseket adnának merényletek végrehajtására. Az öngyilkos merényletek célja a társadalom egy – többnyire nem a vezető – rétegének támadása, ezért az államok vezetése általában nem vállalja fel, hogy engedményeket tegyen terrorszervezeteknek. Az utóbbi két-három év tapasztalatai inkább azt jelzik, hogy az államok határozottan kijelentik: nem tárgyalnak a terroristákkal, viszont készek az állampolgárok védelmére, és ennek érdekében nagyobb áldozatok vállalására. Egyes államok kifejezetten agresszíven lépnek fel, ami erősíti a fenti megállapítást.

Az öngyilkos merényletek kényszerítő logikája

Az öngyilkos-terrorizmus alaplogikája a kényszerítés, azaz a megcélzott kormány(ok) rákényszerítése politikájuk megváltoztatására. A logika egyszerű: szenvedés, fájdalom okozása a célország lakosságának, azért, hogy elfogadják a terroristák követeléseit, illetve befolyásolják kormányaik viselkedését. A merényletek általában a könnyebben sebezhető célok, azaz a polgári lakosság ellen irányulnak, de találkozhatunk katonai szervezetek elleni akciókkal is. Utóbbi esetben motívumként az is számításba vehető, hogy a katonai szervezetnek úgy okoznak pusztító károkat, hogy azok nem keverednek harcba és nem is érhetnek el jelentősebb győzelmet. Az öngyilkos terrorista akciók többnyire nem egy

eseményként, hanem események sorozataként nyilvánulnak meg. A tervezők logikai gondolkodása arra is kiterjed, hogy a merényletek hatása nemcsak az azonnali pánikban jelentkezik, hanem hosszú távú félelmet kelt a lakosságban. Az öngyilkos-terrorizmus nem olyan körülmények között érvényesül, mint az állam által kezdeményezett katonai akciók, ami segít a merényletek logikájának feltárásában. A katonai műveletek esetében szinte mindig az erősebb fél a kezdeményező, egyébként a katonai akció sikere nem biztosított. Az öngyilkos-terrorizmus – és általában a terrorizmus – esetében a támadó fél a gyengébb és a megtámadott az erősebb. Terület elfoglalása ebből adódóan nem lehet cél. Ettől függetlenül, a gerillák által támogatott öngyilkos merényletek tervezésénél előfordulhat területelfoglalási igény is, amint erre példát szolgáltat a Sri Lanka északi és keleti tartományaiért folytatott küzdelem.

Általában azonban megállapítható, hogy a kényszerítés döntő formája a büntetés. Az öngyilkos merényletet tervezők logikája szerint a gyakran látványos és kegyetlen akciókat úgy kell felfogni, mint azon államok akcióit, amelyek légiert, gazdasági szankciókat alkalmaznak az ellenség megbüntetésére. A terrorakciók célja lehet politikai, gazdasági, vagy katonai, de a fő cél nem azok rombolása, hanem a célország figyelmének felhívása arra, hogy sebezhető és a jövőben is számíthat támadásokra. Ez a sajátosság biztosítja a terrorszervezeteknek, hogy a „szemet szemért, fogat fogért” elv alapján alkalmazzák az öngyilkos-terrorizmus módszerét. A büntetés logikájának bizonyítására két példát szeretnék említeni. Abdel Karim, az Al Aksza Mártírjainak Brigádjai terrorszervezet vezetője, szervezete céljáról az alábbiak szerint nyilatkozott: *„Célünk veszteségek okozása Izraelben addig a pontig, amíg az izraeli közvélemény nem kéri az izraeli csapatok kivonását Ciszjordániából és a Gázai övezetből.”* Oszama bin Laden fatwája (vallási felhívás) szerint: *„Az amerikaiak és szövetségeseik (civiliek és katonák) megölése egyéni feladata minden olyan muszlimnak, aki ezt bármely országban megteheti, ahol ez megtehető, azért hogy felszabadítsuk az al-Aksza mecsetet és a mekkai szent mecsetet a megszállástól és elérjük, hogy kivonják összes haderejüket az iszlám országokból.”*⁴

Az öngyilkos merénylők cselekedetük büntető hatását háromféle módon növelhetik meg. Először: az öngyilkos merényletek romboló hatása nagyobb, mint más terrorcselekmények esetében. A támadó, akinek szándékában áll meghalni, nagy valószínűséggel teljesíti is feladatát és igyekszik a legnagyobb kárt okozni. A testén hordott robbanóanyaggal könnyebben tud a körülményekhez alkalmazkodni, mint más terrorista. Könnyebben tud jobban őrzött objektumokhoz közel férkőzni, nincs szüksége biztosításra sem. *Másodszor:* az öngyilkos merényletek alkalmasak arra, hogy jelezzék, újabb és több támadás várható. Az öngyilkos merénylő nem fél a megtorlástól és a megtorlással való fenyegetéstől sem. A merényletek szervezői ezért gyakran élnek azzal a lehetőséggel, hogy bejelentsék: további merényletek várhatók. Minél több öngyilkos merénylő igazolja akcióját vallási vagy ideológiai alapon, annál nagyobb az elfogadottsága a küldő közösségben és könnyebben találnak utánpótlást is. A terrorszervezetek misztifikálják a merénylőket, halálukat a nemzet érdekében tett cselekedetnek nyilvánítják, családjának gyakran pénzügyi

⁴ American Political Science Review Vol. 97. No.3 August 2003. 346. o.

juttatást is biztosítanak. Ennek eredménye, hogy a „mártírság” népi támogatást kap a közösségtől és csökkenti az egyébként a másik oldalon jelentkező károkat. *Harmadszor*: az öngyilkos akciókat alkalmazó terrrorszervezetek jobb helyzetben vannak, mint az egyéb módszereket alkalmazó terroristák, mert képesek alacsony költségen látványos támadásokat megvalósítani és könnyebben tudnak utánpótlást is szerezni. Maga az öngyilkosság tudata növeli újabb támadások lehetőségét és egyben azt, hogy a merénylőt nem lehet tettétől visszatartani. Minél több merénylő jelölt deklarálja szándékát, annál nagyobb az elrettentő hatás a célszág irányában.

Az öngyilkos-terrorizmus stratégiai logikáját három tényező támasztja alá: az akciók időzítése, a nemzeti célok és a merényletek célpontjainak kiválasztása.

Az időzítés szempontjából a legfontosabb mutató a terrorakciók felfüggesztése, amely a terrrorszervezetek vezetőinek döntése alapján történik. Ha a szervezet vezetése úgy látja, hogy a merényletek nem szolgálják céljaikat, akkor utasítást adnak azok szüneteltetésére. Annak idején, katonai attasé szolgálatom alatt több alkalommal is tapasztaltam palesztin terrrorszervezetek esetében, hogy magas szintű látogatások alkalmával – különösen akkor, ha a szervezet valamilyen kedvező eredményt várt a látogatástól –, szüneteltették a támadásokat. A szüneteltetést gyakran nyilvánosan is megmagyarázzák, tüzszünet meghirdetésével. Tüzszünetet azonban alkalmanként erőgyűjtési céllal is hirdetnek, ami a gyakorlatban többnyire robbanóanyag beszerzését és az utánpótlás megszervezését célozza. A fenti megállapítást jól szemlélteti Mahmud al Zahar, volt gázai Hamasz-vezető egyik nyilatkozata: „Fegyveres műveleteink előnyeit és költségeit számításba kell vennünk. Ha céljainkat erőszak nélkül is el tudjuk érni, akkor ezt tesszük. Az erőszak eszköz, és nem cél. A Hamasz döntése az erőszak alkalmazástól való tartózkodástól nem mond ellent céljainknak, ami iszlám állam létrehozása Izrael helyett. Soha nem fogjuk elismerni Izraelt, de lehetséges közöttünk a fegyvernagyugvás napokig, hónapokig, vagy akár évekig is.”⁵

A nemzeti célok. Az öngyilkos-terrorizmus stratégiai célját csak akkor éri el, ha komoly érdekeket képvisel, és azokat az érdekeket széles körű támogatottság kíséri. A legfontosabb cél lehet a külföldi befolyástól vagy ellenőrzéstől való függetlenség elérése (ami jelenthet hazát, területet, valaminek a birtoklását, vagy akár életmódot). 1980-tól az öngyilkos merényletek célja valójában mindenütt az, hogy a katonai erőket vonják ki a területről.

A merényletek célpontjai többnyire demokratikus berendezkedésű államok és nem autokrata rendszerek. Ennek több oka van, például a demokratikus rendszerek érzékenyebbek a kényszerítő büntetésekre, a lakosság könnyebben tud nyomást gyakorolni a kormányokra, mint autokratikus rendszerek esetében. A demokratikus államok reagálása a terrrorszervezetekkel szemben visszafogottabb és ellenőrzöttebb, mint az autokrata rendszereknél. Öngyilkos merényleteket nehezebb autokrata rendőrállamok esetén megszervezni, és a merényletek várható hatása is kisebb lesz.

⁵ Ugyanott, 348. o.

A terrrorszervezetek vezetői között azonban viták vannak az alkalmazott módszert illetően, azaz célszerű-e polgári célok támadása, vagy az akciókat csak a megszálló erők ellen kell szervezni. Az utóbbi időszak merényleteire jellemző, hogy inkább a „puha” célok ellen hajtanak végre támadásokat. Különösen Irakban tapasztalható, hogy a merényleteket elsősorban a koalíciós erőket támogató saját állampolgárok ellen szervezik.

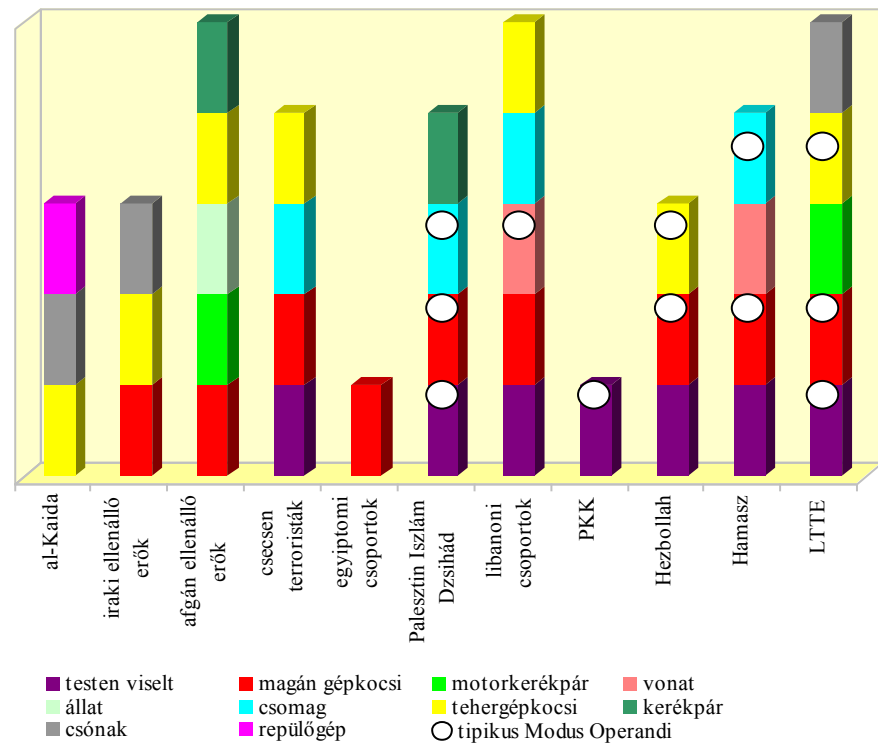
Az öngyilkos merényletek végrehajtása

Az öngyilkos merényletök mögött minden esetben jól konspirált szervezetek működnek.

Az öngyilkos merényletök általában az alábbi eszközöket alkalmazzák: emberi testre szerelt robbanóanyag, gépjárműben elhelyezett robbanóanyag, amit a merényletével együtt robbantanak fel. Előfordult motorkerékpárra, kerékpárra, hajóra, légi járműre (sárkányrepülőre, vitorlázórepülőre), számárra, búvárra szerelt robbanóanyag használata is. A leggyakoribb azonban az emberi testre szerelt robbanóanyag. Kedvelt módszer az autóbuszban történő robbantás, mert zárt, a hűtés vagy fűtés miatt az ablakok is zártak, ami növeli a robbanás hatását. 2-3 kg robbanóanyaggal nagyobb hatást lehet elérni, mint nyílt utcán 20-30 kg-mal. Az üzemanyagtartály esetleges felrobbanása további károkat okoz. Az utasok ellenőrzése azonban megnehezíti a merénylet feljuttatását a buszra. Éttermekben hasonló a helyzet, de a fokozott ellenőrzés az ilyen esetekben is visszaszoríthatja a merényletöket. Az öngyilkos merénylet sikere a jelölt halála, ezért a személy nem tart az elfogástól, az esetleges kínvallatástól és a börtönbüntetéstől. A merénylet tervezőinek nincs szükségük menekülési útvonal kidolgozására sem.

A bombagyárosok többnyire szakmunkások, technikusok, akik a robbanóanyagot vászonból készült övbe csomagolják és egyszerű detonátorral kapcsolják össze. A robbanóanyag mellé a hatás növelésére szögeket, csavarokat és egyéb fémtárgyakat helyeznek. Az utóbbi időben a testre szerelt robbanóanyagot nemcsak a merénylet indíthatja, hanem távirányítót is szerelnek rá, így elkerülük, hogy a merénylet esetleg meggondolja magát.

A mártíromságra történő felkészítés egyéni, a kiképzés utolsó időszakában a merényletöt elkülönítik. A jelölttel videofelvételt készítenek, ami többnyire propaganda- és toborzási célokat szolgál. A bevetési területet felderítő csoportok szemrevételezik, majd kidolgozzák a merénylet eljuttatásának legoptimálisabb módját, eszközét és idejét. A merényletöt segítő személy fő feladata, hogy a jelöltet minél közelebb juttassa a célhoz.

Modus Operandi⁶ – avagy az elkövetési módok

Az öngyilkos merénylők felderítése

A feladat jellegéből és a felkészítés konspiratív módszeréből adódóan az öngyilkos merényletek elhárítása igen nehéz feladat. A merényletek megghiúsításában a hírszerzés feladata elsődleges, de legalább ilyen fontos a megszerzett információk azonnali eljuttatása azokhoz, akik megteszik a szükséges ellenintézkedéseket.

Öngyilkos merénylők esetében fontos a „modus operandi” megismerése. Mivel a merénylők nem egyedi harcosok, a felderítés nemcsak a merénylőre, hanem az infrastruktúrára kell, hogy irányuljon. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a legtöbb információ onnan származik, ahol a terroristák az eszközöket rejtegetik.

⁶ Yoram Schweitzer: *Suicide terrorism: Development and Characteristics*. Elérhető: www.ict.org.il. A táblázatot a szerző aktualizálta és kibővítette.

Hasznos információk származhatnak olyan cégek képviselőitől, ahonnan a terroristák beszerezik anyagaikat (ammónium-nitrát műtrágya, akkumulátorok, vezetékek stb.). A vevőkről szerzett adatok gyakran nélkülözhetetlen információkat biztosítanak. Sok értékelhető adat gyűlhet össze közösségekből, szociális létesítményekből, iskolákból, vallási létesítményekből. A műveleti területen nélkülözhetetlen aktív rendszabályok bevezetése például a területzárások, letartóztatások, kihallgatások, házról-házra történő kutatások. Fontos a terroristagyanús személyekről történő folyamatos adatgyűjtés, tevékenységük nyomon követése, kapcsolataik ellenőrzése. Ehhez olyan állományra van szükség, amely a nyelvet tökéletesen, akcentus nélkül beszéli és képes elfogadtatni magát a műveleti területen. Az eredményes akciók alapja a hírszerzés és a katonai (rendőri) műveletek összhangja. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szervezetekbe történő behatolás, a szervezők fizikai megsemmisítése rövid távon eredményt hozhat, de azzal is számolni kell, hogy a megsemmisített vezetők helyett még radikálisabb elemek kerülnek előtérbe.

Összességében azonban az öngyilkos-terrorizmus sok korláttal rendelkezik. A világ országainak többsége mélységesen elítéli az erőszak e formáját, még akkor is, ha esetleg jogos célok érdekében folyik. Erkölcsileg elítélendő az ártatlan emberek elleni merénylet, de az a szervezet is, amely a merényletek mögött meghúzódik. A demokratikus országok kormányai pedig szinte egységesen azon a véleményen vannak, hogy nem tárgyalnak terroristákkal, ami csökkenti a szervezetek zsarolási képességeit. Úgy vélem, elfogadható az a megállapítás, hogy a terrorizmus – közte az öngyilkos-terrorizmus – elleni leghatásosabb védekezés a terrorizmus okainak megszüntetése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- American Political Science Review Vol. 97. No.3. August 2003.
- The Logic of Suicide Terrorism, The Atlantic Monthly, June 2003.
- Jane's Intelligence Review 2000. October: *Suicide terrorism: a global threat.*
- www.sciencemag.org.
- [www.jane's.com/security/international security](http://www.jane's.com/security/international_security).
- www.ict.org.il.

SZÜKSÉG VAN-E A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉSRE?

A hadtudomány különböző ágai közül a felderítés elméletének és gyakorlatának jelentős irodalma keletkezett. A legismertebb az emberi erővel végzett felderítés (HUMINT), amelynek nemcsak a tudományos, de irodalmi, filmművészeti tárháza is számottevő. A légi és ürfelderítés módszerével végzett képi felderítés (IMINT) fényképfelvételei az ismeretterjesztő szakfolyóiratokon túl a képes magazinokban is gyakran megjelennek. Sorolhatnám tovább a „nagyközönség” számára is ismert felderítési eljárásokat, de talán nem tévedek, ha azt gondolom, hogy a rádióelektronikai felderítés (SIGINT) a legkevésbé közismert felderítési nem, hiszen minden országban fokozott titoktartás mellett, zárt szakmai közösségek különleges munkamódszerekkel és speciális technikai eszközökkel végzik ezt a feladatot.

„*Navigare necesse est!*” – ismételték már az ókortól a Földet megismerni, és egyben meghódítani akaró felfedezőik. Manapság a mondás inkább így hangzana: „*Communicare necesse est!*” A modern társadalmakban a világ megismerésének egyik fontos módja, eszköze a hírközlés, a kommunikáció.

A technikai eszközökkel folytatott adatszerzés (SIGINT, IMINT) jelentőségében látszólag megelőzi az emberi erővel folytatott hírszerzést. Ennek legfontosabb oka a ma is zajló információs forradalom, amely alapjaiban változtatta meg a Föld hírközlési, adattovábbítási rendszereit és ezzel együtt az emberek szokásait is. Az Egyesült Államokban ezt a változást és annak szerteágazó biztonsági, társadalmi, technikai hatásait a szakemberek időben felismerték. A globális hírszerzést folytató szuperhatalom dollármilliárdokat költ évente technikai adatszerző képessége fenntartására, folyamatos alkalmazására. Az amerikai hírszerző közösség létszámában és költségvetésében is legnagyobb szervezete a Nemzeti Biztonsági Ügynökség (National Security Agency – NSA), amely az egész Földet behálózó technikai megfigyelő és lehallgató rendszert hozott létre és működtet a nap 24 órájában.

A SIGINT-szakemberek, akik a képzeletbeli „barikád” akár egyik, akár másik oldalán álltak, a hidegháborút a SIGINT „aranykorának” nevezték. Joggal tették ezt, mert a tevékenységet kedvező szakmai környezetben lehetett gyakorolni:

- A SIGINT alapvető célobjektumait „csupán” a politikai és katonai döntéshozó szervezetek, a diplomáciai képviselők, valamint a haderők különböző vezetési szintjei képezték.
- Az egyes szövetségi rendszerekhez tartozó országok katonai szervezeteinek felépítése, fegyverzete, vezetési elvei, harc eljárásai azonosak voltak, azokat szabályzatok rögzítették. A hadászati, hadműveleti és harcászati tagolódás alapvető jelentőséggel bírt, mind mélységben, mind pedig sáv szélességben értelmezni lehetett a térségeket.

- A hírközlésben alkalmazott technikai eszközök fejlesztése, gyártása és értékesítése szigorú ellenőrzés mellett folyt, az eszközöket a nemzetközi szabványok előírásait betartva üzemeltették.
- A katonai hírközlés elsőbrendűsége a polgárral szemben maradéktalanul érvényesült. A hírközlő eszközök uniformizáltsága, a frekvenciakiosztás központi szabályozottsága az egységes hívójel / hívónévképzés mind-mind kiváló lehetőséget nyújtott a SIGINT-ismérvek kidolgozására és azok segítségével a SIGINT-hadrend megjelenítésére. Annak ismeretében nem jelentett igazi nehézséget a tényleges hadrendi csoportosítás felvázolása.
- A hagyományos, analóg eszközök alkalmazása hosszú és bizonytalan hírközlést, információáramlást eredményezett. A bizonytalanság csökkentésére a szükségesnél nagyobbra növelték a rádióadók teljesítményét. Ismétléssel, párhuzamos hírközlő csatornák alkalmazásával többször is leadták ugyanazon közleményeket. A hosszú és nyílt táviratok felesleges információkat, ún. redundanciát tartalmaztak. Mindezek megkönnyítették, sőt sok esetben eredményekben gazdagabbá tették a SIGINT-szakemberek munkáját.
- A titkosság megőrzése érdekében alkalmaztak ugyan rejtjelző eljárásokat, azok többsége azonban speciális szakmai tudás birtokában fejthető volt. A harcászati–hadműveleti szinten a viszonylag egyszerű kézi kódtáblák használata terjedt el. A hadászati és diplomáciai hírközlésben már rejtjelző gépeket működtettek, de csupán néhány ország erre szakosodott vállalata készített ilyen gépeket. Ezáltal a rejtjelmegfejtők helyzete sem volt reménytelen.
- A kevés sugárforrás miatt a rádióiránymérés jó pontossággal dolgozhatott. A nagy antennarendszerek kedveztek a vizuális felderítésnek, amely gyorsan és hatékonyan erősítette meg a technikai mérés eredményeit.
- A nyelvismeret nem jelentett akadályt. Néhány jelentős világnyelven kívül csupán egy-két esetben volt szükség speciális nyelvismeretre.
- A SIGINT-tevékenységet törvényi rendelkezések nem korlátozták, a közvélemény nem ismerte célját, módszerét, eszközeit.

Összefoglalva, az „aranykort” a katonai hírközlési infrastruktúra túlsúlya, az egységes működési szabályok tiszteletben tartása, az információbiztonság (INFOSEC) minimális igénye és a hírendszerek globalitásának hiánya jellemezte.

A magyar katonai SIGINT erői és eszközei annak idején a kor színvonalának megfelelő szinten álltak és tevékenykedtek.

A nagy létszámú SIGINT-szervezet a tömeghadsereg méreteit követte és organikus része volt a haderőnek. Struktúrája a csapatszintekkel azonos – hadászati, hadműveleti és harcászati – elemekre tagozódott. Objektumainak száma az ország határain belül kétszámjegyű volt. Technikai eszközeinek túlnyomó többsége gépjárművekre települt, eleget téve a támadó hadműveletekre jellemző magas fokú mozgékonyág követelményének.

A SIGINT-szervezet részére meghatározott feladatokban egyértelműen a Varsói Szerződésben kialakult koalíciós feladatmegosztás, a meghatározott területi felelősség tükröződött, míg a nemzeti érdek csupán alacsony szinten érvényesülhetett.

Technikai ellátottság vonatkozásában rendelkezett a feladat eredményes megoldásához szükséges korszerű SIGINT-eszközökkel. Mindez a széleskörű hazai SIGINT-érdekű kutató–fejlesztő (K+F) támogatásnak és a magyar elektronikai ipar gyorsütemű fejlődésének volt köszönhető. A katonai vezetés – összhangban az iparfejlesztési elgondolással –, szinte korlátlan anyagi forrásokat bocsátott a K+F rendelkezésére.

Képességét tekintve a magyar katonai SIGINT szolgáltatta a katonai vezetés hadászati–hadműveleti tervező munkájához szükséges adatok jelentős részét. Öt percen belül jelentett minden – SIGINT-tel megszerezhető –, az ország és a VSZ biztonságát befolyásoló katonai eseményt. Például a NATO csapásmérő erők helyzetét, harcászati helyzetét, szokásostól eltérő tevékenységét.

A 90-es évek világméretű változásainak hatása a SIGINT-et sem hagyta érintetlenül. A változások szakmai szempontból esetenként drámaiak voltak, mert amelyik szervezet nem volt képes rugalmasan alkalmazkodni, az megszűnt vagy elsorvadt, míg más szervezetek forradalmi változásokra kényszerültek, és korábban soha nem látott szervezeti, technikai és eljárásbeli fejlődésen mentek keresztül.

Melyek voltak a SIGINT-re gyakorolt hatásuk szempontjából a legfontosabb technikai változások?

A társadalom és a gazdaság globalizációjának szükségszerű velejárója volt a felgyorsult fejlődést, versengést kiszolgáló világméretű (world wide) hírközlő rendszerek kiépülése. A műholdas helymeghatározó és navigációs eszközök (GPS), a mobiltelefon-rendszerek (GSM), a számítógépes világháló (Internet/www) és a mesterséges holdas telekommunikációs rendszerek (INMARSAT, INTELSAT stb.) már elnevezésükben is a globalításra utalnak. Segítségükkel a Föld bármely pontjáról, akár több hírközlőrendszer összekapcsolása útján, a felhasználónak vagy az előfizetőnek lehetősége van hang, kép, írott szöveg vagy tömörített adatcsomag továbbítására a Föld bármely pontjára, időkorlát nélkül. Jellemző, hogy manapság az egymástól néhány száz méterre lévő előfizetők, vagy a több ezer kilométerre lakók is ezeken a globális rendszereken keresztül teremtenek kapcsolatot egymással.

A digitális rendszerek térnyerése, a lassú és megbízhatatlan analóg rendszerek leváltása korszakos fejlődést jelentett a hírközlésben. Az egységnyi információ továbbításához szükséges idő a töredékére csökkent, ezzel az információ mennyisége nagyságrendekkel megnövelhetővé vált. Javult az adattovábbítás biztonsága, a téves kapcsolások megszűntek, a közlemények hang és képi minősége számottevően javult. Egy-egy hírközlő eszköz meghibásodása már nem jelenti többé a rendszer teljes megbénulását, mert alternatív eszközök, hírközlési csatornák állnak rendelkezésre.

A digitális technika kutatása és fejlesztése lényegesen összetettebb és bonyolultabb mérnöki tudást igényel, arról nem is beszélve, hogy a K+F óriási költségekkel jár. A fejlesztő vállalatok között folyó állandó verseny eredményeként a szolgáltatás minősége – a felhasználók elégedettségére – folyamatosan javul, ugyanakkor az alkalmazott új eszközök és eljárások – a SIGINT-szakemberek bántára – ipari titkot képviselnek, így azok teljes körű közvetlen megismerését, megismerhetőségét már vállalati szinten is korlátozzák. Korábban erről az államok vagy a szövetségi rendszerek gondoskodtak. Példa erre az érzékeny technológiák forgalmát korlátozó COCOM (-egyezmény, illetve -lista).

A globális hírközlés létrejöttének további fontos feltétele volt a felhasználói készülékek miniaturizálása. A zsebben hordható számítógép, mobiltelefon, a táskaméretű műholdas kép- és hangtovábbító eszközök ma már a kereskedelemben mindenki számára reális áron beszerezhetők, a szolgáltatások költségei megfizethetők. Mindezek a változások a felhasználói kör globalizálását eredményezték. Gondoljunk csak arra, hogy Magyarországon jelenleg nyolcmillió mobiltelefon-előfizetést tartanak nyilván a szolgáltatók.

A SIGINT-re hatást gyakorló változások közül a politikai, társadalmi eredetűek sem hanyagolhatók el.

A 90-es években ismerte meg a közvélemény az információs társadalom fogalmát, a kutatók ekkor kezdték tanulmányozni az információs forradalom társadalomra gyakorolt hatásait. A kutatások számos kérdésre ráirányították a figyelmet, azonban nem kellő mélységben foglalkoztak a változóban lévő biztonságpolitikai környezet és az információs forradalom egymásra hatásával.

A hidegháborút követően számos új állam jött létre, látványosan erősödött a nemzettudat, a korábbi lefojtottság után mind markánsabban jelentek meg a nemzeti érdekek, alakultak ki vagy át az azokat megtestesítő és érvényesíteni szándékozó szervezetek, többek között a nemzeti haderők is. Az egyes államok vezetése – az átmeneti időszakra szükségszerűen jellemző módon –, folyamatosan változó célokat jelölt ki, feladatokat határozott meg. Nem csupán a fiatal európai demokráciákat, de a NATO-t és tagországait is az új út keresése kötötte le.

A világpolitikában és az információs társadalom fejlődésében bekövetkezett változások az elmúlt évtizedben egymással párhuzamosan zajlottak. A hidegháború megszűnését követően az Egyesült Államok és a NATO is újrafogalmazta feladatait, meghatározta az új kihívásokat és a várható fenyegetéseket.

Ezek között a terrorizmus elleni küzdelem hangsúllyal szerepelt, de az illegális fegyverkereskedelem megakadályozása, a stratégiai agyagok forgalmának ellenőrzése és még számos más kérdés is kiemelt jelentőséget kapott. A feladat végrehajtásához szükséges eszközrendszerek kialakítását a szövetség a nemzetek belátására bízta.

Az enyhülés hatására a tagországok közvéleményének veszélyérzete mérséklődött, a kormányok túlnyomó többsége a társadalmi nyomásának engedve a védelmi kiadások lefaragása, a haderők létszámának csökkentése mellett döntött. Az egyes országok más-más súlyponttal és ütemezésben hajtották végre a SIGINT-feladatokat végző szervezeteik átalakítását, tették – jól-rosszul – képessé azokat az új kihívások kezelésére.

Megszűntek a katonai SIGINT „aranykorára” jellemző feltételek. A régi „ellenség” elvesztése szinte az egyik napról a másikra leértékelte az addigi tudást. Az új feladatok ugyanakkor felkészületlenül érték a SIGINT-rendszert mind technikai, mind szakmai ismeretek vonatkozásában:

- Felbomlott a koalíciós haderőkre jellemző egységesített hadrend, vezetési elv és gyakorlat. A katonai hírendszerek nemzetivé tétele a haderő-átalakítási tervek prioritásai között szerepelt. A híradó eszközök fokozatosan lecserélődtek, az információtovábbítási eljárások megváltoztak.
- A katonai hírközlés elveszítette dominanciáját. Széleskörűvé vált az alternatív polgári hírközlő eszközök alkalmazása a haderőkben is. A sugárforrások száma nagyságrendekkel növekedett.
- Az információbiztonság (INFOSEC) már alapvető követelménnyé vált. Elterjedt a rejtjelző gépek használata. Az államok saját fejlesztésű, a tudományos – technikai fejlődés legújabb vívmányait magukba foglaló, egyedi eszközöket állítottak rendszerbe.
- A hírközlés globalitása és a felhasználók korlátlan köre olyan mennyiségű információt eredményezett, amely rögzítésére és feldolgozására a korábbi SIGINT-szervezetek nem voltak és nem is lehettek felkészülve. A nyelvek tekintetében „bábeli” zűrzavar uralkodott.

Hazai vonatkozásban a felsorolt általános tendenciák mellett sajátosságok is jelentkeztek. A NATO-tagságunkhoz vezető út számos fordulatot hozott. Az ellenségkép nélküli körkörös védelmi elgondolástól a szövetségi rendszerbe illeszkedő nemzeti hozzájárulásig a magyar katonai SIGINT is számos útkereszteződésen áthaladva jutott el.

A csapatszintű harcászati–hadműveleti SIGINT sorsát megpecsételte, hogy a szükségszerű haderő-átalakításokkal járó létszámcsökkentés és a technikai fejlesztés elmaradása a képességek drasztikus csökkenésével járt együtt. A haderő feladatainak módosulásával már nem volt szükség sem SIGINT-, sem nagy létszámú EHC-képességekre, így a két szakcsapat elveszítette a korábbi előnyeit.

A hadászati SIGINT-re is látszólag hasonló sors várt, pedig a szervezet a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal alárendeltségében a délszláv válságok időszakában bebizonyította hatékonyságát, különleges egyedi képességeit.

A 2001. szeptember 11-én történt, a New-York-i Világkereskedelmi Központ és egyben egy értékrend elleni terrortámadás felkészületlenül érte a fejlett világot és a SIGINT-szervezeteket is. Az együttműködés fontosságát felismerő szövetséges demokratikus államok gyorsan reagáltak. Más országokhoz hasonlóan hazánkban is felgyorsult a biztonságpolitikai célok újrafogalmazásának addig döcögő folyamata. Rövid időn belül megtörtént a haderő új feladatainak és felelősségi területeinek kijelölése. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok számára a globális fenyegetések elleni fellépés, a békeműveletekben részt vevő erők támogatása, a nemzeti katonai kontingensek biztonságának erősítése került előtérbe.

A terrorizmus nem hagyományos fenyegetés, ezért azzal szemben a hagyományos megközelítés sem lehet hatékony módszer. A terrorista szervezetek sajátos struktúrákban szervezett és működtetett reguláris csoportok. Az esetek többségében – katonai értelemben – nem hagyományos fegyvereket használnak és módszereik, eljárásuk sem nevezhető hagyományosnak. Földrészeken átnyúló szervezetek, amelyek nem csupán kihasználják a globalitás minden előnyét – többek között a globális hírközlés adta előnyöket –, de anyagi létüket is a globalizáció teremtette meg. A SIGINT-nek a terrorizmus elleni fellépéshez új megközelítésekre, új eljárásokra, új technikai képességekre, új szakmai módszerekre van szüksége. Nem érvényes az a jól bevált recept, amely hatásos volt az állami vagy katonai szervezetekkel szemben. Nincs egységes elvek szerint szervezett hírhálózat, nincsenek vezetési pontok és alárendelt alakulatok a terrorszervezetek struktúrájában.

Az új kihívások színrelépése, a terrorizmus feléledése, a globalizáció okozta változások nem jelenthetik a SIGINT-szervezetek visszaszorulását. Sőt! A „*Communicare necesse est!*” gondolat mentén haladva sokkal inkább a jelentőségük fokozódását lehet előrevetíteni. Számos szövetséges államban – éppen a szeptember 11-i tanulságok alapján –, megerősítették és kiegészítették a SIGINT-rendszereket, képessé tették azokat a nem hagyományos globális feladatok eredményes végrehajtására. Ugyancsak felismerték, hogy a nemzetközi összefogást az egyes nemzetek fokozott erőfeszítései sem képesek pótolni. A NATO-ban és az Európai Unióban is fokozott igény jelentkezik a SIGINT-forrásból származó érzékeny információk megosztására, az egységes és hatékony fellépés érdekében. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a hagyományos katonai, biztonságpolitikai értelmezésben a SIGINT előrejelző–riasztó–ellenőrző funkciója más passzív információszerző módszerrel nem váltható ki. A NATO béketámogató műveleteiben szerzett kedvező tapasztalatok a SIGINT hosszú távú alkalmazását vetítik előre. A fegyverzetek és haderők ellenőrzésében betöltött szerepe úgyszintén nélkülözhetetlenné teszi.

Az amerikai NSA igazgatója, Michael V. Hayden a SIGINT 21. századi jelentőségét értékelő nyilatkozatában kifejtette, hogy az ipari társadalom végén, az információs társadalom beköszöntével, a legnagyobb szakmai kihívást a távközlésben lezajlott forradalmi változások jelentik. Az Egyesült Államok hírszerző közössége által alkalmazott alapvető felderítési nemek – HUMINT, IMINT, SIGINT – mindegyikének alkalmazkodni kellett a megváltozott körülményekhez. Az emberi gondolkodás, vagy a fény látható tartománya azonban lényegesen nem változott meg, míg a távközlés világméretűvé válása komoly feladatot jelent az NSA és a hozzá hasonló szervezetek számára. A gyorsuló világban az állami és katonai döntéshozók előremutató információkat várnak. Az emberi erővel folytatott hírszerzés számos eredménnyel bír, azonban működési feltételeinek kialakítása hosszadalmas, hitelessége nagymértékben személyfüggő. A képi felderítés egy adott időpillanatban alkalmas a látható eseményekről felvételt készíteni. A SIGINT viszont nem csupán azonos idejű, objektív információkat szolgáltat a helyzetről, de képes előre jelezni a szándékokat is. Ebben rejlik kivételes jelentősége – mondta az NSA igazgatója.

A különböző hírszerzési / felderítési nemek egymásra épülnek, egymást kiegészítik, ezért az egyiket a másik elé vagy fölé helyezni szakmailag nem indokolt. A lehetőségek figyelembevételével célszerű a párhuzamos – egymást ellenőrző, megerősítő vagy kizáró – képességek kialakítása. A SIGINT alkalmas nagy mennyiségű, különleges eljárást igénylő adat és információ valós idejű megszerzésére, de az adatforrások kiválasztásához és a megszerzett adathalmaz célirányos feldolgozásához más felderítési nemek orientáló információi is szükségesek.

**A RÁDIÓTECHNIKAI FELDERÍTŐ ESZKÖZÖK
KUTATÁSÁNAK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK JELENE,
A TOVÁBBLÉPÉS LEHETSÉGES IRÁNYAI**

„A rádiófelderítés technikai sport”

A világpolitikai, illetve a katonapolitikai helyzetben az elmúlt tizenhárom év során bekövetkezett változások miatt az államok többsége jelentősen csökkentette katonai kiadásait, ennek ellenére a haditechnika globális fejlődése nem torpant meg, csak iránya változott. A hadiipar, mint a legnagyobb profitot termelő iparágak egyike, általában elsőként fejleszti ki, vagy alkalmazza az új technológiákat, eljárásokat, amelyek korunkban néhány év késéssel kerültek át a polgári szférába. Globális szerepet kapott az elektronizáció. Olyan új fogalmak váltak döntővé, illetve kerültek széles körben először előtérbe a gyakorlati alkalmazás során, mint az elektronikai hadviselés, az információs hadviselés, a C^4I^2 (*Command Controll, Communications, Computing and Intelligence, Information*), azaz a szerves egységet alkotó vezetés, irányítás, kommunikáció, számítógépes feldolgozás, felderítés és információ. A C^4I^2 -vel jelölt elektronizált vezetési és felderítési rendszerek folyamatos fejlesztése egyértelmű prioritást élvez a korszerű hadsereggel és korszerű védelmi iparral rendelkező országokban. Folyamatos fejlesztésről kell beszélni, mert ahogy egy adott tevékenységre válaszul kidolgozzák az ellentévékenységet, úgy követi egy eszköz megjelenését az ellene alkalmazható eszköz kifejlesztése. A kialakult körforgás sebessége legalább akkora, mint amilyen gyors magának az elektronikának a fejlődése.

E rövid, általános bevezető keretében szeretném kihangsúlyozni az MK Katonai Felderítő Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) érdekében folyó szakirányú haditechnikai kutatás és műszaki fejlesztés, valamint a tudományos kutatómunkákhoz kapcsolódó gyártó tevékenység kiemelkedő fontosságát. A kutató és fejlesztő tevékenységet a Gazdálkodási Igazgatóság szervezeti keretein belül, a Rádióelektronikai Felderítő Igazgatóság által megfogalmazott igények, valamint saját kutatási eredményeink szerint tervezzük és végezzük, ennek fő irányát a katonai rádióelektronikai felderítő (a továbbiakban: ref.) szaktechnikai, és a velük egy rendszert képező informatikai eszközök, rendszerek kutatása–fejlesztése adja.

A kutatás és fejlesztés területét kívülről mindig a jövőlátó álmodozók világának tekintették, s ez részben igaz is, de a valóságban minden esetben alapos, szakmai kompromisszumokon alapuló döntési folyamat eredményeként válik az elképzelésekből működő, valódi értékkel bíró eszköz. A változó geopolitikai helyzetben folyamatosan növekvő felderítési technológiai igények, az évről évre csökkenő költségvetés, valamint a hazai hadiipar fokozatos leépítése miatt már korábban át kellett dolgoznunk szakirányú haditechnikai kutatási és műszaki fejlesztési stratégiánkat, előtérbe helyezve a Hivatal jelentőképességének megőrzését, a költséghatékony belső fejlesztéseket, a korszerű hazai fejlesztésű eszközöket, valamint a még elérhető külső honvédségi forrásokat.

A fejlesztés módjai

Kutató–fejlesztő tevékenységünk alapját a **belső fejlesztés** képezi. Minden olyan esetben, amikor a fejlesztéshez kapcsolódó fontos információk nemzetbiztonsági szempontból nem kerülhetnek ki a rendszerből, a feladatot belső fejlesztéssel oldjuk meg.

A **belső fejlesztést** általában az alábbi tulajdonságok jellemzik:

- rugalmasan és költséghatékonyan tervezhető, nem kötődik szigorúan a költségvetési évhez;
- a feladatokban bekövetkező váratlan változásokra képes reagálni, viszonylag gyorsan hoz eredményt, és akkor is sikeresen alkalmazható, ha a probléma megoldása egyébként külső vállalkozó bevonásával indokolatlanul elhúzódik (így a feladat aktualitását veszti);
- a fejlesztési folyamat nem előre definiált, menet közben – új információk megszerzése esetén – rugalmasan megváltoztatható;
- a külső fejlesztés nem gazdaságos;
- végül, de nem utolsósorban **növeli a fejlesztő állomány gyakorlati felkészültségét, problémamegoldó képességét.**

A sikeres fejlesztői és tervezői munka alapja a megfelelő szakmai tapasztalat, a tudás, a jó ötletek, és a célnak megfelelő, hatékony kalkulációs és tervezési eszközök. Hatékony belső fejlesztési tevékenység természetesen csak megfelelő gyakorlattal és szaktudással rendelkező mérnök és szaktechnikus állománnyal folytatható, **ezért kiemelt szerepe van** a szakmai irányú továbbképzésnek, valamint az állomány **hosszú idejű megtartásának.**

A belső fejlesztés nem csupán egyedi berendezések, felhasználói szoftverek létrehozását jelenti, hanem a lehetséges külső és belső forrásokból származó fejlesztési eredmények, berendezések rendszerbe foglalását és a rádióelektronikai felderítő tevékenységbe vonását is. Amennyiben egy adott feladat bonyolultsága és megoldásának sürgőssége megköveteli, akkor az igényeket nem fejlesztéssel, hanem egyedi eszközbeszerzésekkel elégítjük ki, majd a megvásárolt berendezéseket a működő rendszerbe illesztjük. Ez a rendszerintegrációs tevékenység a K+F munka leglátványosabb és legszerteágazóbb része. Itt válik a kor követelményeinek megfelelni képes gyakorlati felderítő és lehallgató rendszerré az egyedi vevők, mikrohullámú alkatrészek, digitális jelfeldolgozó kártyák, az elméleti kutatások eredményéből származó új demodulátor, dekóder szoftverek, vagy saját gyártású parabolaantennák halmaza.

Külső ipari fejlesztések esetében a Hivatal jóváhagyott költségvetése és közép- vagy hosszú távú fejlesztési terve alapján kerül sor a fejlesztési folyamat megindítására, a fejlesztés menete is lényegesen kötöttebb, mint a belső fejlesztésé.

A fejlesztési folyamat során, az igények megfogalmazásakor rendkívül körültekintően kell érvényt szerezniük itt is azon elvnek, hogy **a fejlesztés külső résztvevője csak a számára feltétlenül szükséges információkhoz juthat hozzá**, továbbá biztosított legyen az államtitok és a szolgálati titok, valamint az alapvető biztonsági érdek védelme. A fejlesztési folyamatba csak olyan külső vállalatokat vonunk be, amelyek átmentek a szigorú nemzetbiztonsági ellenőrzésen, és a fejlesztéssel kapcsolatba kerülő vezetőik és mérnökeik is megfelelnek a biztonsági követelményeknek. Mivel egy külső céggel megkötött szerződésben elég nehéz megfogalmazni bizonyos, előre nem látható eseményeket és azok várható hatásait a megvalósítandó feladatra, **a szerződések műszaki tartalmának kidolgozása rendkívül körültekintő előkészítő munkát igényel.**

Az ipari fejlesztések során minden esetben hasznos kapcsolat alakul ki az adott fejlesztés témafelelőse és a vállalat mérnökei között, közvetlenül figyelemmel kísérhető a munka menete, s annak eredményeként bizonyos esetekben a változó körülményekből származó specifikációváltoztatásokat további költségkihatások nélkül, időben el lehet végezni. A témafelelős a fejlesztési folyamat során megismerheti az adott vállalat technológiai színvonalát, rengeteg, a témához kapcsolódó szakmai információhoz juthat hozzá és – a fejlesztőkkel közösen – új műszaki megoldásokat találhat. **Természetesen az így létrejött szakmai információcserének is vannak biztonsági korlátai!** A közös tevékenység során a fejlesztő állomány szakmai fejlődését, valamint technológiai előrelépést segíti a kölcsönös előnyök alapján különféle mérőműszerek, az adott vállalat profiljába tartozó berendezések működés közbeni megismerése, tesztelése is.

A külső önálló ipari fejlesztések mellett meghatározó teret nyertek a **közös (vegyes) fejlesztések**, melyek magukban foglalják az előző két fejlesztési mód előnyös oldalait, megfelelve a biztonsági előírásoknak is. Ezen alapelvek szerint a közös fejlesztések ipari része tartalmazza a biztonsági szempontból nem érzékeny részeket, belső fejlesztési feladat viszont az érzékeny rész kidolgozása, és a megvalósult termék rendszerbe integrálása.

Szakértőként részt veszünk a HM Technológiai Hivatalban a ref. szaktechnikai eszközök kifejlesztését célzó K+F tevékenységben, a gyártási elgondolások és tervek bíráló bizottságaiban. Ezen – **külső, a Hivatal költségvetési keretét nem terhelő honvédségi forrásokat felhasználó** – fejlesztések eredményeként számos, a Hivatal által felhasznált eszköz jött létre, de a Magyar Honvédség feladatrendszerében megfogalmazott változások miatt e vonatkozásban **további érdemi fejlesztésekre nem számíthatunk.**

Eredményeink

Új fejlesztési stratégiánk – a kényszerítő pénzügyi körülmények, valamint a feladatok változásának hatására – 1996 végére alakult ki. A rádióelektronikai felderítő rendszerek rendszerteknikai átalakításhoz **első lépésként** fel kellett mérni a meglévő szaktechnika műszaki állapotát, a rádióelektronikai felderítő igényeket, valamint a rendelkezésre álló anyagi és műszaki lehetőségeket.

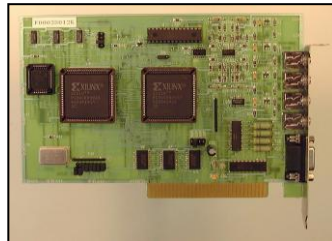
Második lépésben – számvetés után – az ésszerű kompromisszumokon alapuló technológiai evolúció útját választva, szakterületekre bontva meghatároztuk a követendő irányvonalakat. A fejlesztő munka során jó néhány korábbi „technológiai kísérlet” eredményét tudtuk kiindulási alapként felhasználni.

Rövidhullámú területen a legkorszerűbb, szoftverrádiós technológiai alapokon (SDR – Software Defined Radio) specifikáltuk meg az új rádióelektronikai vevőt és a hozzá tartozó szoftverkörnyezetet.

A **HF¹** felfedő és lehallgató rendszer tervezett korszerűsítésének **első lépéseként** az üzemelő REV-251/M vevők távhangolását, és a számítógépes jelfeldolgozást valósítottuk meg. A rendszer alapelve az olcsó, egyszerű, belső fejlesztésű, (és kivitelezésű) „buta” kiegészítő hardver (számítógépes FSK demodulátor kártya), valamint a számítógépen futó, annak erőforrásait kihasználó szintén belső fejlesztésű „okos” szoftverkörnyezet alkalmazása. Ipari számítógépek alkalmazásával lehetőség nyílt több gép közös házba építésére, ami hagyományos **egy vevőnyi térfogatban** maximum 32 vevő vezérlését és jeleinek teljes feldolgozását biztosítja.

Az általunk használt 19"-os állványba szerelhető ipari számítógépek rendkívül sok előnyös tulajdonsággal rendelkeznek, **a legjellemzőbbek:**

- **alacsony elektromágneses zavar szint;**
- nagy befogadóképesség (20 db ISA vagy PCI kártyahely);
- oszthatóság (maximum négy független rész);
- nagy mechanikai stabilitás;
- aránylag olcsó ár és **hosszú időn keresztül reprodukálhatóság;**
- zárható ajtóval ellátott kapcsolók, perifériák.

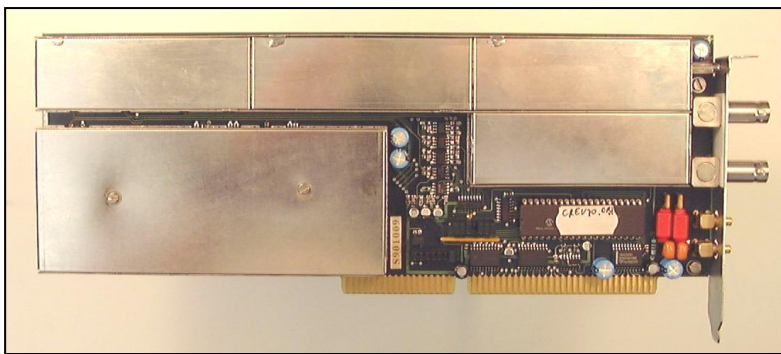

További belső fejlesztés eredményeként a második generációs „FSK” kártyák már XILINX alapú programozható logikai áramkörök felhasználásával készültek, így hardvermódosítás nélkül alkalmassá váltak az általánosan használt FSK, MFSK, CW adásmódok mellett **néhány egyszerűbb fázismodulált adásmód vételére is.**

¹ Rövidítések esetén általában az angol kifejezések rövidítéseit alkalmazzuk, mivel jelenleg még nincs magyar megfelelőjük.

Kiegészítő felfedő lehetőséget biztosított az első generációs belső fejlesztésű **RH PANORÁMA** rendszer, megvalósult a mellérendelt „FSK” kártyás munkahelyek állandó felügyelete, és a rövidhullámú frekvenciaspektrum folyamatos valós idejű ellenőrzése. A grafikus felhasználói felület biztosította a rendszer által rögzített és eltárolt spektrumadatok utólagos megjelenítését, értékelését. A rendszer jelanalizáló képességét belső fejlesztésű szoftverfelület támogatta. Az így módosított munkahelyek már lehetővé tették az iránymérő rendszer elérhetőségét, valamint a megszerzett adatok adatfeldolgozói hálózatba történő bejuttatását is.

Második lépésként megkezdtük a tervezett szoftverrádiós technológiai alapok lerakását a vevő, és a DSP alapú digitális jelfeldolgozó kártyák, valamint a hozzájuk tartozó szoftvercsalád kifejlesztésével, **ezzel minden szempontból a technológiai evolúció egy magasabb szintjére léptünk, és új alapokra helyeztük a felfedő és lehallgató munkahelyek modernizálását.**

*REV-251 vevők kiváltására külső ipari fejlesztésként készült új
HF-21 PCREV vevőkártya*

*Vegyes fejlesztésű **DDCDSP** digitális jelfeldolgozó kártya*

A DDCDSP digitális kártya segítségével nem csak a HF rendszerek igény szerinti demodulációját, dekódolását és a lényegesen gyorsabb spektrum adatgyűjtést oldottuk meg, megoldotta a **műholdas** és **földi analóg** sokcsatornás FM/FDM hírközlő rendszerek FDM demultiplexelését is.

*Vegyes fejlesztés eredménye a legújabb, még nagyobb sebességű, **PCDSP5** típusú, háromcsatornás jelfeldolgozó kártya és a hozzá tartozó alap szoftverkörnyezet*

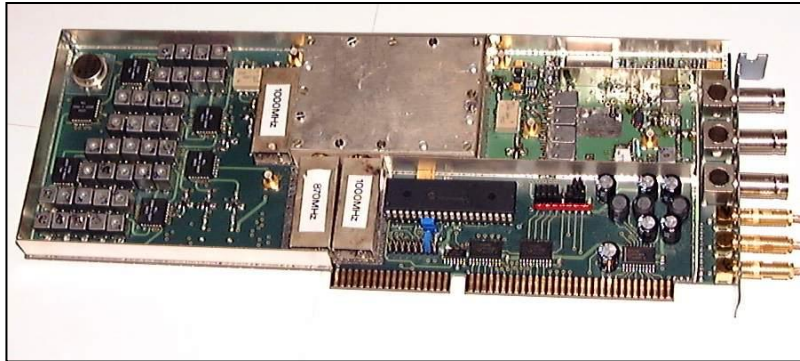
A harmadik lépésben belső fejlesztéssel elkészült egy folyamatosan fejleszhető univerzális rövidhullámú szoftvercsalád, ezáltal azonos hardver konfigurációval, csupán a megfelelő szoftver betöltésével a mindenkori igények szerint alakítható, távvezérelhető felfedő és lehallgató rendszert hozhatunk létre. **Az új technológiai alapokon megépített rendszer teljesítményigénye harmadára, helyigénye hatodára csökkent.**

A szoftvercsalád az alábbi funkcionális elemeket tartalmazza:

- spektrum adatgyűjtő és megjelenítő;
- spektrum adat értékelő;
- komplex felfedő;
- három-vevőcsatornás munkahely;
- hat-vevőcsatornás munkahely;
- automatikus kereső és azonosító;
- analízáló;
- kommunikációs szerver és antennakapcsoló mátrixvezérlő;
- távvezérlő központ;
- távoli végpontkapcsoló;
- táviratszerkesztő és előkészítő.

A rövidhullámú iránymérő rendszer korszerűsítésére külső fejlesztésben elkészült a PCREV/DDCDSP kártyapáron alapuló IFR-505 SSL panoráma iránymérő állomás.

VHF/UHF frekvencia tartományban is szükségessé vált a vevőtechnika cseréje, ezért a HM Technológiai Hivatal közreműködésével kifejlesztett **VHF/UHF PCUREV vevőkártya** és a hozzá belső fejlesztésben kifejlesztett szoftvercsalád, valamint DDCDSP jelfeldolgozó kártyák alkalmazásával kifejlesztettünk egy – a HF rendszerekhez hasonló – de a sáv igényeinek megfelelő vevő és gyorspanoráma családot, amelyek potenciálisan alkalmasak béketámogató feladatokban történő alkalmazásra is.

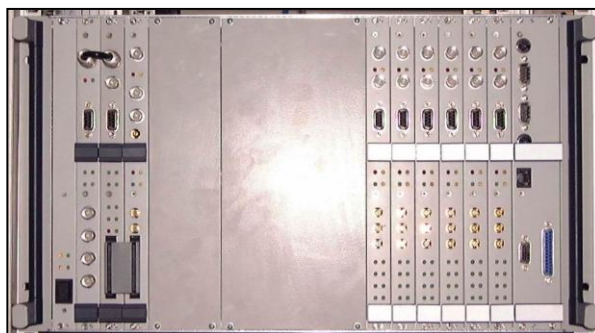

Az eszközök és szoftverek sokoldalúságát, többcélú alkalmazhatóságát bizonyítja, hogy kiválóan alkalmasak **mikrohullámú** területen különféle kiegészítő feladatok végrehajtására (például SCPC csatorna monitoring, 70 MHz IF panorámázás stb.), amelyeket eddig drága egyedi eszközökkel lehetett csak végrehajtani.

Mikrohullámú frekvenciatartományban, alapvetően műholdas alkalmazásra meg kellett teremteni az olcsó, nagy frekvenciastabilitású és fázistisztaságú digitális vétel alapjait. Elsőként, **külső fejlesztéssel** az igények szerinti frekvenciasávú, külső referencia-oszcillátorról is működő, a nemzetközi ajánlásoknak is megfelelő stabilitású és fázistisztaságú, egy-egy üzemi sávot az SHF sávba lekeverő fejkonverter (LNC) család készült el, ezt követte a hozzá illeszkedő, közös referenciáról szinkronizálható vevő.

Külső fejlesztés eredménye a közepes sebességű TDMA (Time Division Multiplex Access) transzponderek demodulációját megvalósító olcsó demodulátor is. A demoduláció után keletkező 2 Mbit-es keretek rendkívül költséges, teljes csatorna demultiplexelése helyett a több ezer időrésből csak a hasznos információkat tartalmazók összegyűjtését és demultiplexelését végeztük el egy, a polgári hírközlésben is alkalmazott berendezéssel.

Szintén külső fejlesztés eredménye a sebességtartomány kiterjesztését szolgáló, lényegesen nagyobb felhasználói rugalmasságot biztosító (a képen látható) primer és szekunder szintű demodulátor kártya.

A sorozat harmadik tagjaként fejlesztés alatt áll a tercier szintű eszköz is. A demodulátorkártya-család belső ipari buszon képes együttműködni a közös vezérlő számítógéppel, így egy 19"-os keretben a feladatnak megfelelő számú és típusú demodulátort helyezhetünk el. (A demodulátorkeretet ábrázoló képen hat demodulátor látható)

Belső fejlesztésű szoftverek segítségével ma már képesek vagyunk a demultiplexelt bitfolyam alacsony szintű analizisére és feldolgozására, amely egyébként csak rendkívül drága (több tízmillió forint értékű) eszközökkel végezhető el.

Megkezdjük a nagy távolságú mikrohullámú (1 GHz–18 GHz) jeltovábbítás területén a mikrohullámú analóg optikai konverterek és optikai kábelek alkalmazását, ennek eredményeként az antenna és a vevőberendezés között akár több száz méter távolság is megengedetté vált. Az optikai kapcsolóelemek segítségével lényegesen egyszerűsödtek és megbízhatóbbá váltak az antennaválasztási, biztonságos jelellátási problémák.

A ref. igények alapján, a növekvő ütemű adatforrásvesztések ellensúlyozására, alternatív szakmai körletek jövőbeni kialakításához, valamint ideiglenes alkalmazási körletek helyének kiválasztása érdekében szükségessé vált egy könnyű mobil eszköz elkészítése. A korábbi magyar „KAKTUSZ”, egyes külföldi mobil konténerok, és egy hazai polgári rendeltetésű mobil mérőkocsi összehasonlítása után megállapítottuk, hogy egyik sem alkalmas a mi feladataink maradéktalan ellátására, ezért egy nagy mozgékonyaságú, széles frekvenciatartományt valóban lefogni képes rendszer létrehozása mellett döntöttünk, ez lett a MÓKUS.

Az állomás három fő alrendszerből áll:

- RH/VHF/UHF alrendszer;
- mikrohullámú alrendszer;
- technikai analizáló alrendszer.

Főbb technikai adatai:

Összes tömeg:	3500 kg
Személyzet:	1-2 fő
Frekvenciatartomány:	0,6 MHz–26 GHz
Sajáthely meghatározás:	GPS
Telepítés:	hidraulikus (teljesen automatikus)
Telepítési/Bontási idő:	< 30 perc
Adatrögzítő kapacitás:	
hang:	600 óra
digitális adat:	beépített HDD kapacitás függvényében
Maximális vevőkapacitás:	6 egyidejű forrás lefogása

A program végrehajtása során a fejlesztői és a kivitelezői állomány rendkívül hasznos gyakorlati tapasztalatokat szerzett, melyek elősegítik egy nemzetközi konfliktusokban is alkalmazható, a mindenkori igények szerint kialakítható, nagy mozgékonyágú felfedő és lehallgató rendszer létrehozását.

Hogyan tovább, avagy a fejlesztés megkívánt irányai

A rendkívül dinamikusan fejlődő adatszerző rendszerek használata a kezelők szakmai felkészültségének, képességeinek folytonos növelését igényli, az állomány létszámának állandó csökkenése mellett. Ezért a képességek megőrzése, illetve növelése csak **centralizált automatizálással** biztosítható, ami egy integrált, minden adatszerző objektumot magában foglaló **távadat-feldolgozó (vezénylő/jelentő) rendszer** létrehozását jelenti a **teljes vételi frekvenciatartományban**. A megnövekedett adatmennyiség feldolgozásához **új adatfeldolgozó és értékelő szoftvercsalád** kialakítására van szükség, melynek első elemei már elkészültek.

Távlati célunk egy távfelügyeleti rendszerben üzemelő, **közvetlen felügyelet nélküli**, korlátozott iránymérési képességekkel is rendelkező automatizált konténer kialakítása a teljes frekvenciatartományra. Az eszköz tetszőleges konfigurációban, tetszőleges helyen telepítve, megfelelő kommunikációs rendszeren keresztül lehetővé teszi a környezetében működő **elektromágneses rádió-sugárforrásokról** megszerzett adatok központi objektumban történő feldolgozását.

(HF)/VHF/UHF frekvenciatartományokban a DDCDSP kártyákra kifejlesztett FSK (Frequency Shift Keying), PSK (Phase Shift Keying) és más korszerű demodulátor alapszoftverek alkalmazása a sávokban használt közepes és alacsony sebességű modulációs módok jelentős részének vételét **ma már biztosítja**. A legnagyobb erőfeszítést a különféle információs módok dekódolásának megoldása igényli. A rendszer új elemeit úgy alakítjuk ki, hogy azok a tervezett felügyelet nélküli lehallgató konténerben panorámavezérelt automatikus felfedési üzemmódra, valamint iránymérő automatikus vezérlésére is alkalmasak legyenek.

A **mikrohullámú földi és műholdas** lehallgatási képességek mennyiségi és minőségi növelése érdekében a digitális távközlés területén a **kis, közepes és nagysebességű digitális hang és adatátviteli csatornák tömeges, automatizált vételének** megoldása felé törekszünk.

Fejlesztéseinket továbbra is a megkezdett úton szeretnénk folytatni, amelynek lényege a viszonylag kis számú olcsón előállítható „buta” hardverelemekből felépíthető tetszőleges rendszer, amelyet megfelelő szoftverek alkalmazásával teszünk alkalmassá az éppen aktuális feladatok végrehajtására.

Zárszó

Tanulmányomban igyekeztem vázolni a rádiófelderítés technikai biztosításának rendelkezésre álló eszközeit, valamint a kutatás és fejlesztés folyamatosan változó lehetőségeit, módszereit. A mögöttünk álló években elért eredmények jó alapot teremtettek elképzeléseink megvalósításához. Munkánk legfontosabb tanulsága, hogy a fejlesztő állománynak naprakész felkészültségűnek kell lennie, és még a legmostohább anyagi feltételek esetén is kis, megfontolt lépésekkel ugyan, **de követnünk kell a távközlési technológiák változásait**, mert aki a bevezetőben is említett technológiai körforgásból kimarad, **reménytelenül kiszolgáltatottá válik**.

TECHNIKAI KIHÍVÁSOK A RÖVIDHULLÁMÚ RENDSZEREK LEHALLGATÁSÁBAN

ELŐZMÉNYEK

A második világháborút közvetlenül megelőző időszakban, valamint a háború alatt bontakozott ki egy sajátos harctevékenység, a rádióelektronikai harc. A rádiófelderítés, az iránymérő berendezések széleskörű alkalmazása; a rádiólokátorok elterjedése, és az ellenük való aktív és passzív ellentevékenység; az elektromechanikus és elektronikus rejtjelzés és az ellenükben létrejött rejtjelmegfejtő tevékenység mind-mind egy-egy elemét képezik ennek a napjainkig folyamatosan gyorsulva fejlődő tevékenységnek, amelynek sikerességét, hatékonyságát a technikai kutatás, a tudományos eredmények alkalmazása más területekhez képest sokkal jobban befolyásolta. Mivel a felvonultatott hadseregek létszámához viszonyítva kevés személy tevékenysége vált döntővé ezen a területen, ők lettek a „varázslók”. A közvélemény csodálata, a harcoló csapatok tisztelete, vagy éppen elégedetlensége, félelme, esetleg gyűlölete tette szubjektívvé a „varázslók háborúját”. A „varázslók háborújának” eseményei, a felderítés különböző nemeinek, szakágainak együttműködése, a klasszikus hírszerzés, a technikai felderítés és a rádióelektronikai felderítés kölcsönhatásai viszont rendkívül nagy hatást gyakoroltak az elektronika fejlődésére.

Az utóbbi négy-öt évben az ismételten felgyorsult technikai fejlődés a híradó- és felderítő rendszerek területén a résztvevők számára gyakran a második világháborús „varázslatos eseményeket” idézi. A NATO-n belül egyre gyakrabban használják a „forradalmi változások a hadügyben” (Revolution in Military Affairs – RMA), „forradalmi változások a távközlésben” kifejezéseket, és előremutató híradástechnikai fejlesztéseket figyelhetünk meg elsősorban az Egyesült Államokban, de igaz ez a NATO-tagországoktól egészen Oroszorszáig bezárólag. A változás, ami e lelkes, elfogult, és nem mindig a jelenleg megvalósítható képességeken alapuló véleményeket kiváltotta, **a szoftverdefiniált és a szoftverrádiók megjelenése** volt. Ezek azok az újgenerációs digitális eszközök, amelyek a jövőben kiváltják a nagy múltú, analóg technológiát alkalmazó eszközöket. Rendszerbe állításuk maga után vonja a katonai vezetési rendszerek korszerűsítését.

A szoftverdefiniált rádiók, szoftverrádiók megjelenése kiemelt jelentőséggel bír az alábbi területeken:

- állandó telepítésű (katonai és állami) hírrendszerek;
- területi (tábori) hírrendszerek, nagy mobilitású eszközök;
- különleges híradás.

RÉSZLETEIBEN

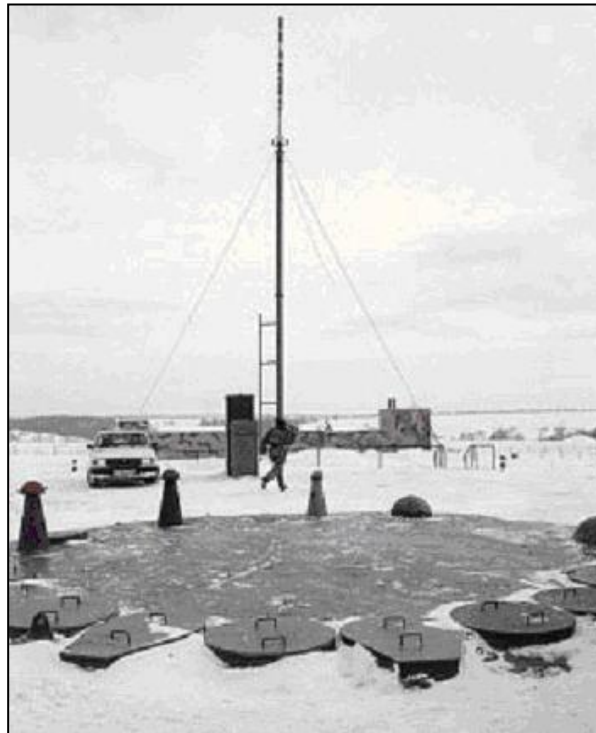
1. Az állandó telepítésű hírendszerek fejlődésének jellemzői

A rendszerekben széleskörűen terjednek az **optikai szál** nagysebességű **megoldások** (ATM: 155 Mbit/s, STM-64: 6,2 Gbit/s), ezek békében **csökkentik a rádió-hírhálózatok jelentőségét**.

A **digitális mikrohullámú relérendszerek** napjainkban körülbelül egy nagyságrenddel kisebb (34–140 Mbit/s közötti) maximális adatátviteli sebességgel rendelkeznek, ami valószínűleg így marad, annak ellenére, hogy az egyik legfontosabb fizikai gátló tényező, a **diszperzió** hatása digitális futásidő-korrekktorokkal már kezelhető.

A jövőben a távközlési **mesterséges holdas rendszerek** jelentőségének növekedésével kell számolni.

Minden fejlődés ellenére hosszú távon **megmaradnak és felértékelődnek** a stratégiai és globális célú **rövidhullámú hírendszerek**.

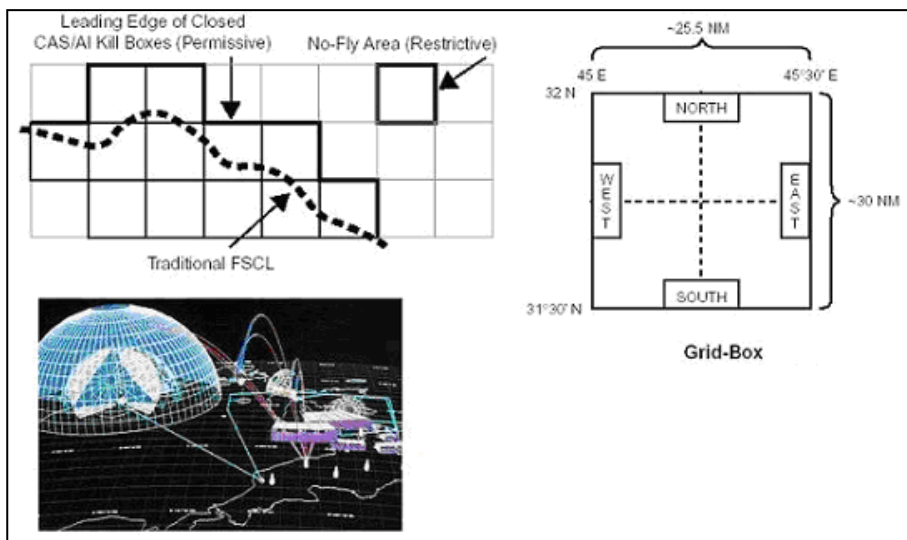

1. ábra. Orosz SS-19 ICBM siló, rádióállomásaival

2. Területi hírendszerek, a nagy mobilitású elemekkel megvalósított híradás fejlődése

A területi és (tábori) hírendszerek kiemelt területét képezik az új rádiók alkalmazásának. Az új eszközök könnyen illeszthetők a rácsvonalak és csomópontok rendszerébe, vezérlő számítógépek felé szinte kínálják a többutas, ún. multicast adatterjesztést, az ideiglenes belépésű, áttelepülő vezetési pontok részére pedig a pont–pont és pont–multipont összeköttetéseket. A technikai váltás szükségességének objektív oka, hogy a területi hírendszerek első generációjának eszközei (RITA, AUTOKONETZ, Ptarmigan–CLANSMAN, MSE) technikailag és életkorukat tekintve is elavultak, ezért a szoftverrádiók fejlesztésének kiemelten fontos részét képezte (és képezi napjainkban) az utódok létrehozása és rendszerbe állítása, mint a RITA–2000; a BOWMAN és a JTRS; vagy a Kongsberg MRR–CNR.

A fejlődés részeként a felderítő–csapásmérő rendszerek összetevői koncepcionális fejlődésen mennek át. Korábban a RAP (Remote Air Picture), QRC (Quick Response Capability) koncepcióknak megfelelően a rádiótechnikai és rádióelektronikai felderítés különböző **egyedi**, jellegzetes elektronikus formájú feldolgozott **helyzetképekkel támogatta** a döntéshozatalt, a közel automatizált válaszlépéseket és a csapásmérést. Ezen az elven épült fel például a német Luftwaffe TRAP (Trier Remote Air Picture) rendszere.

2. ábra. A hadszíntér-felosztás grafikája

Elsősorban a légi hadviselési elvek változása miatt, napjainkban a hadszínteret több, kb. 25x30 mérföldes körzetekre (battle grid box) osztják fel (2. ábra), így egyidejűleg több körzetről kell időben párhuzamosan a lehető legtöbb információt biztosítani és a teljes fölényt kialakítani. Az új eszközrendszereket úgy kell tervezni, hogy képesek legyenek a teljes területeket lefedve kommunikálni és adatokat szerezni. A helyzetképek **integrálttá** váltak, egységes integrált földi és légi helyzetkép kialakítására (SIGP/SIAP – Single Integrated Ground / Air Picture) törekednek. Ezeket kell a hírhálózatokon a parancsnokok, vezetési pontok számára elosztani és a jelentő elemek számára belépési pontokat biztosítani.

A 2. ábrán szereplő fogalmak és rövid értelmezésük:

- *CAS – Close Air Support* – közvetlen légi támogatás;
- *AI – Air Interdiction area* – légi bombázással / csapással lefogott terület;
- *FSCL – Fire Support Coordination Line* – tüztámogatási koordinációs vonal: a saját erők peremvonalán túl, az ismert ellenséges harcrendi elemek elhelyezkedésének hátsó, mélységben elhelyezkedő határvonala;
- *Permissive / Restrictive Area* – megengedett, illetve tiltott terület tűzcsapások, csapások végrehajtására;
- *No-Fly Area* – tiltott légtér;
- *Grid box* – (térkép) hálózati rács, doboz;
- *Leading edge of closed CAS / AI Kill Boxes (Permissive)* – saját peremvonal és az ellenfél közvetlen és mélységben lévő erői által meghatározott (térkép)hálózati rács területek, ahol a csapásmérés és a saját erők harctevékenysége is zajlik, vagy tervezetten a manőverek majd végrehajtásra kerülnek.

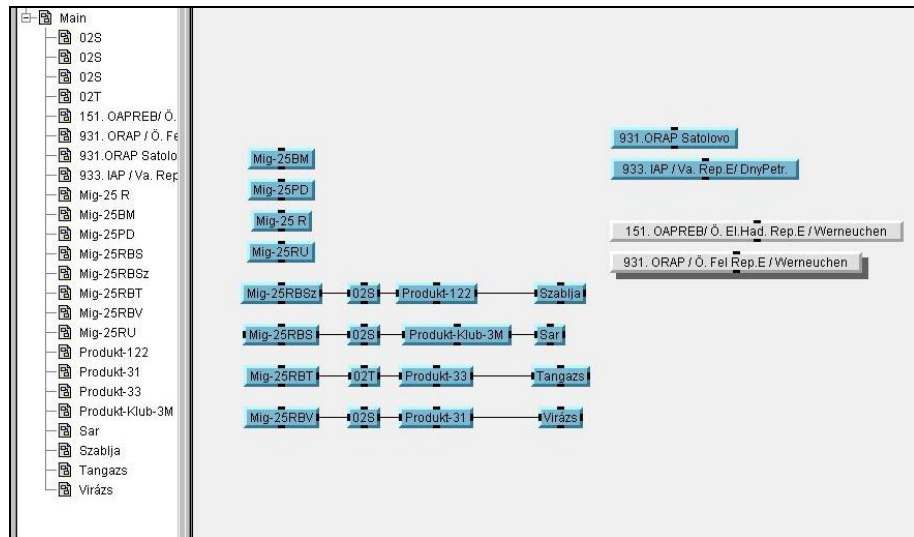
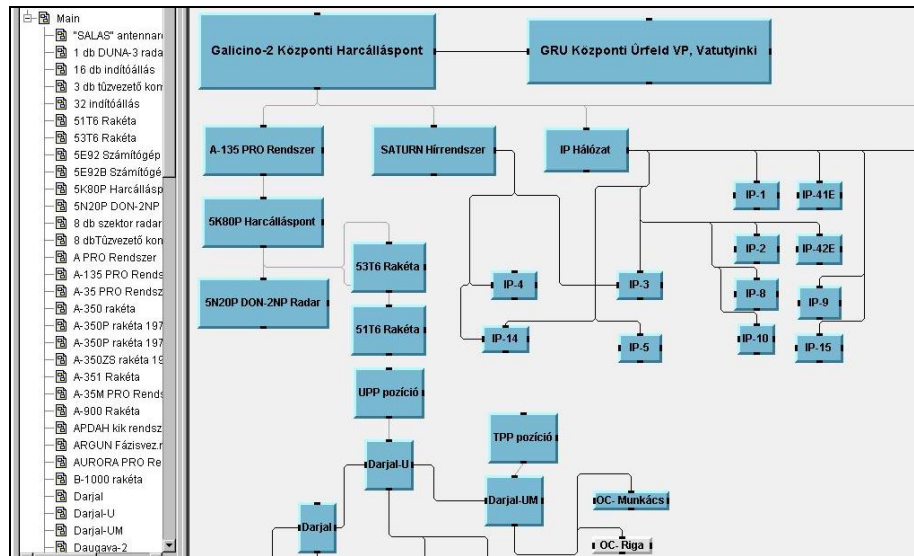
Híradástechnikai megoldásként a NATO-n belül ilyen célra napjainkban a STANAG–5066 szabvány szerinti védett összeköttetést biztosító elektronikus levelező (e-mail alapú), illetve a Link–11 és Link–16 rendszereket használják. Kiváltásukat a CENTRIXS elnevezésű – a számítógépes hálózatok minőségileg is több előnyét (valódi TCP/IP–J) kihasználó – rendszerrel tervezik, amelynek egyik legfontosabb **feladata lenne a helyzetképek automatizált kezelése**. A rendszer létrehozása az alkalmazott híradó eszközök jelentős képesség növelését igényli, például rövidhullámú védett összeköttetéseknel is el kell érni a 64–128 kbit/s adatátviteli sebességet, ez jelentősen meghaladja a jelenlegi képességeket.

A felderítő repülőeszközöknél további követelményként jelentkezik az általuk szolgáltatott nagy adatátviteli sebességű képi és radarjelek (hagyományos, SAR, ISAR) közel valósídejű továbbítása a feldolgozás helyére, ami csak extrém nagy kapacitású híradó csatornákkal oldható meg. Például egy aktív Predator – Global Hawk jellegű eszköz vezetési pontja számára maximális kapacitásként mintegy 70 db 1544 kbit/s adatátviteli sebességű (VHF/UHF és mikrohullámú relé NATO Band I / III, valamint műholdas) csatornaigénnyel lehet számolni.

3. A különleges (operatív) híradás

3. ábra. TW-7000F HF állomás; LPI/D mikrohullámú UWB rádió és hullámformája; PRC-319/OA8990 állomás és burst adása; HF-90 állomás

4. ábra. Tipikus VEE-példarendszerek

Különleges híradás céljára általában az alábbi eszközcsoportokat alkalmazzák:

- sorozatban gyártott hi-tech katonai berendezések (HRS-7000; LST-5C; PRC-137, PRC-126; PRC-319 SAS; PRC-319/OA8990);
- különleges alacsony észlelhetőségű üzemmódokat alkalmazó katonai eszközök (PRC-1088, PRC-119, MRR);
- különleges igények szerint gyártott egyedi berendezések (TW-7000F; Q-MAC HF-90);
- polgári, kereskedelmi forgalomból beszerezhető eszközök (GSM, IRIDIUM, INMARSAT);
- integrált CI / HUMINT terminálok (pl. TRIPP – Theater Rapid Response Package – Hadszintér Gyors Reagálású Programcsomag).

A különleges feladatot ellátó erők vezetésének támogatására napjainkra már különböző – HUMINT-terminálokra futó – vezetési programok állnak rendelkezésre, amelyek alkalmasak például adatforrások, események kezelésére, híradás optimalizálására és így tovább.

A különleges rendeltetésű, **alacsony felderíthetőségű eszközöknél** jelentkezik egy fölöttébb fontos probléma, a **valós és a hamis biztonság tudata**. Fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy a legnagyobb gonddal kifejlesztett adásmód is felderíthető, különösen akkor, ha nagy távolságú összeköttetésre használják.

Az eddig leírtakban – általában konkrét eszközök megnevezésével – körvonalaztam azokat az alkalmazási területeket, ahol korszerű digitális rádiókészülékek alkalmazását tervezik. **A leírás természetesen nem teljes, és alapvetően technikai megközelítésű.**

Amikor a rádióelektronikai felderítés szempontjából fontos (sugár)forrásokat, területi elrendezés, rendszeresített mennyiségek és egyéb adatok alapján számba vesszük, megpróbálunk egy technikai „harcrendet” – „rendszer”, vagyis egy számított modellt kialakítani az ellentevékenység optimális képességének kialakítása érdekében. Az adatok és információk (iránymérési adatok, paramétermérések és egyéb információk) rendkívül gyors változásai miatt erre napjainkban már műszaki tervező rendszereket alkalmaznak. Ilyen például a **HP Visual Engineering Environment**. Azért ezt a rendszert hozom fel példaként, mert ez a rendszer például a keletkező paraméterekkel közvetlenül képes vezérelni egy adott elektronikai (például ref.) rendszer vevőkészülékeit, mérőműszereit, antennáit és más részeit.

4. Széles körű digitalizálás, a teljesen digitális híradórendszerek megjelenése

Első lépésben, az 1970-es évek elejétől kezdően – amikor megjelentek az első, elfogadható élettartamú, méretű és megbízhatóságú digitális áramkörök –, napjainkig elméleti matematikai és technikai alapon továbbfejlesztették a digitális jelfeldolgozás elméletét, illetve a technikai megvalósítás technológiai feltételeit. A digitális eszközök tömeges megvalósítását az 1997-től felgyorsult folyamatos, exponenciális technológiai áttörés tette lehetővé.

A digitalizálás elterjedésében az **adatvédelmi követelmények** már kezdettől fogva lényeges szempontot, ha nem a döntő szempontot jelentették. A legelső – adatvédelmi követelmények által is inspirált – digitális távközlési berendezés az amerikai SIGSALY titkosított FM/PCM rádiótelefon-rendszer volt, 1943-ban. A folyamat az akkor megjelent bináris adatvédelmi végberendezésekkel vette kezdetét (T-52 és Sz-40/42 német rejtjelző gép; az angol Colossus digitális rejtjelmegfejtő számítógép stb.), és napjainkra elterjedt a **számítógépek mint végberendezések**; a modemek; digitális kvadratúra alapú modulációkat használó modulátorok; frekvenciaugratásos és a BPSK-DS-SS rádiók; UWB rádiók és radarok; OFDM modemek; és végül a teljesen digitális rendszerelemekből felépülő híradó eszközök használata.

Az adatvédelem a legkorszerűbb híradó eszközök számára is rendkívül szigorú követelményeket határoz meg. Ilyenek például az alacsony észlelhetőség; nagy adatsebesség; megbízható üzemelés; széles üzemmód készlet (elsősorban az interoperabilitáshoz, különböző hálózatokba történő üzemhez); ha szükséges, többféle online vagy offline rejtjelzés lehetővé tétele, ha kell struktúrába ágyazottan (embedded crypto chip protocol); rádiós átkulcsolás; rádió-struktúraváltoztatás; önpusztíthatóság; könnyű megsemmisíthetőség kompromittálódás ellen és még sorolhatnánk.

Mivel az új technológia bevezetése – annak ellenére, hogy egy kevésbé munka- és tökeigényes gyártástechnológiára való átállást jelent –, csak meghatározott mennyiség után válik gazdaságossá, az átállás – a megrendelők véges anyagi lehetőségei miatt – **meglehetősen hosszú intervallumban, csak több lépésben fog megvalósulni.**

Első lépés, amikor az analóg (egyenes, heterodin és szuperheterodin rendszerű) rádiók mellett csak digitális végberendezést alkalmaznak (műszakilag a bináris adatsatorna valósul meg).

Második lépésben fokozatosan kiterjesztik a digitalizálást az eszköz egyéb részeire is, az alábbi – gyakorlatban már elterjedt – kombinációk szerint:

- a) A digitális elemek csak kisegítő feladatot látnak el (vezérlés, PLL, szintézer stb), nem kerülnek alkalmazásba a jelútban, ekkor **digitális vezérlésű** kommunikációs eszközről beszélünk.

- b) Az információt hordozó **analóg jel mintavételezésre kerül**, a keverők analóg diszkrét áramkörök, az információ feldolgozás digitális úton történik.
- c) Az információt hordozó analóg jel mintavételezésre kerül, digitális két vagy több fokozatú keverőket (heterodin) alkalmaznak, az információ feldolgozás digitális úton történik (**szoftverdefiniált rádió**).
- d) Az információt hordozó analóg jel mintavételezésre kerül, digitális (egyfokozatú) keverők, az információ feldolgozás digitális úton történik (**alacsony középfrekvenciás szoftverdefiniált rádió, zéró középfrekvenciás szoftverdefiniált rádió**, amely képes a szigorúan komplex jelkezelésre).
- e) Analóg/digitális mintavételezés közvetlenül a rádiófrekvenciás jelből, teljesen digitális jelfeldolgozás. Az eredmény extrém esetben **egy-chip**es rádióberendezés, csak az antennakezelő és teljesítményerősítő fokozatok helyezkednek el más lapkákon (**alacsony középfrekvenciás, zéró középfrekvenciás szoftverrádió**).

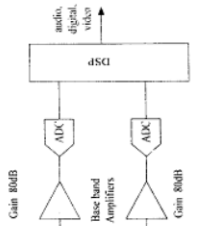
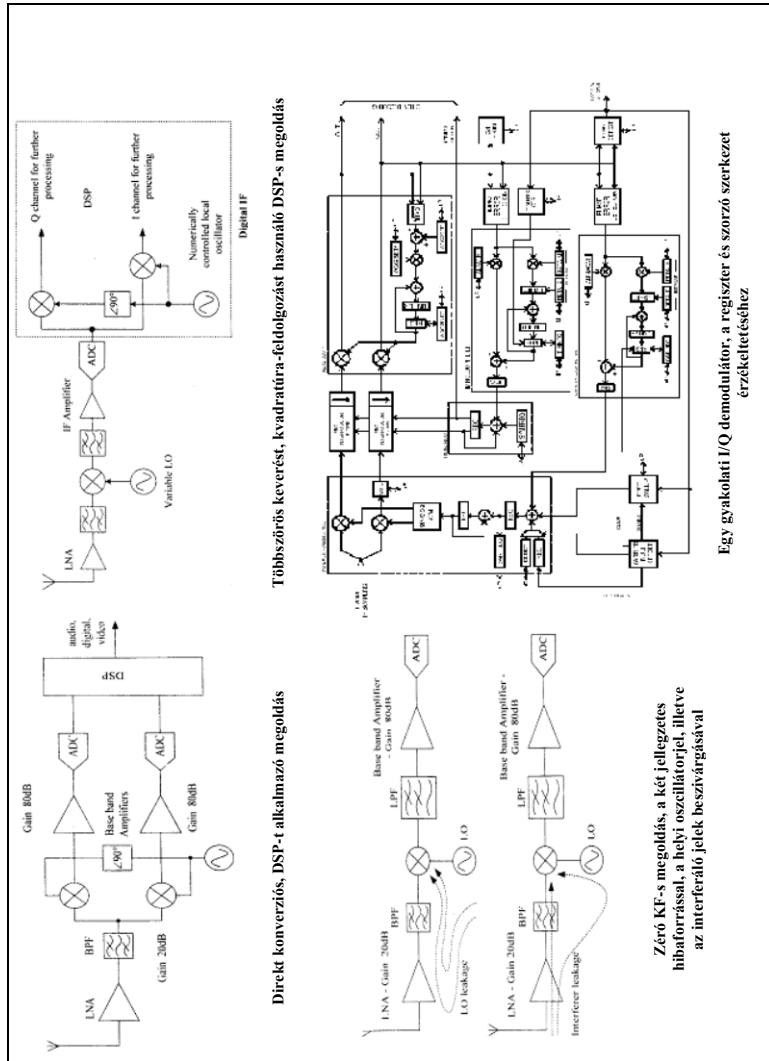
A szoftverrádiók megvalósítását olyan, egymással versenyképes áramkörti technológiák biztosítják, mint a programozható logikai áramkörök, alkalmazás specifikus integrált áramkörök, jelfeldolgozó processzorok.

A programozható logikai áramkör család (PLD) tagjai:

- az egyszerűen programozható logikai eszközök (SPLD – Simple Programmable Logic Device);
- komplex programozható logikai eszközök (CPLD – Complex Programmable Logic Device);
- felhasználó által programozható kapumátrix / kaputömb (FPGA – Field Programmable Gate Array).

Alkalmazás specifikus integrált áramkörök (ASIC – Application Specific IC):

- kapu tömbök (gate array);
- analóg tömbök (analog array);
- szabványos cellák (standard cell); A/D, D/A elemek, komparátorok, VCO.

Direkt konverziós, DSP-t alkalmazó megoldás

Többszörös keverést, kvadrátúra-feldolgozást használó DSP-s megoldás

Zéró KF-s megoldás, a két jellegzetes hibaforrással, a helyi oszcillátorjel, illetve az interferáló jelek beszűvővágásával

Egy gyakorlati I/Q demodulátor, a regiszter és szorzó szerkezet érzékeltetéséhez

5. ábra. Szoftverrádió áramkör-megvalósítások

A digitális jelfeldolgozó processzorok (DSP, Digital Signal Processor) két legfontosabb osztályát a **fixpontos** és a **lebegőpontos** áramkörök képezik.

A tervezési folyamatban **alapvetően** a költségek és a hatékonyság optimalizálására törekednek, általában **az alábbi áramkörü jellemzők alapján választják ki az alkalmazandó típust:**

- a napjainkban viszonylag könnyen beszerezhető CPLD áramkörök 400–500 MHz közötti órajel sebességgel, kis ekvivalens logikai kapuszámmal és 0,25–0,15 μm rétegvastagsággal készülnek;
- az FPGA 150–300 MHz órajel sebességgel, 4–8 millió ekvivalens kapuval, 0,6 μm körüli rétegvastagsággal rendelkezik; mintegy 3 millió ekvivalens kapu jelent egy Pentium I. bonyolultságú processzort, és ezzel a technológiával egy áramkörü lapkán 2-4 processzort lehet realizálni;
- az ASIC áramkörök 0,15 μm rétegvastagsággal készülnek, elvileg a legmagasabb sebességparaméterekkel rendelkeznek, de belső struktúrájuk nehézkesen változtatható.

Azt, hogy egy berendezésben PLD vagy ASIC áramköröket alkalmaznak, elsősorban a költségek határozzák meg. Ma még az ASIC áramkörök a legdrágábbak, míg egy 3 millió ekvivalens kapuval rendelkező FPGA már kb. félmillió forintért, egy 200 000 ekvivalens kapus már 5-6 ezer forintért beszerezhető. Az ASIC áramkörök magas piaci ára miatt egyes szervezeteknek – például NSA – kifizetődik az áramkörök fejlesztésére és gyártására saját kutató-gyártó laboratóriumot létrehozni, ahol az egyedi rejtjelző (FORTEZZA, VINSON, CITADEL, FASLANE, TACLANE stb.); nagysebességű számítástechnikát szolgáló (ASCI-RED); beszédkódoló (NSA-MELP-STU-III) és az egyéb rádióáramköröket önállóan gyártják, élve a biztonsági részek, ellenőrzési pontok beépítésének lehetőségével ezekbe az áramkörökbe.

Az digitális jelfeldolgozó processzorok közül a távközlésben általában a fixpontos áramköröket alkalmazzák. Fő kiválasztási szempont az órajel sebesség, és a számítási (műveletvégző) képesség (MIPS – Million Instruction per Second) de ez félrevezető is lehet, mivel jelenleg 256 bites 8-10 operandusú utasítások is előfordulnak órajelenként. Gyakoriak a 2–8–10 aritmetikai egységgel rendelkező párhuzamosított struktúrák. Fenti adatokra jellemző, hogy míg egy PC tipikusan 10 kHz **nem real time** megszakítással kezelheti a fizikai perifériákat, a DSP már 100–180 kHz **real time** megszakítással képes működni.

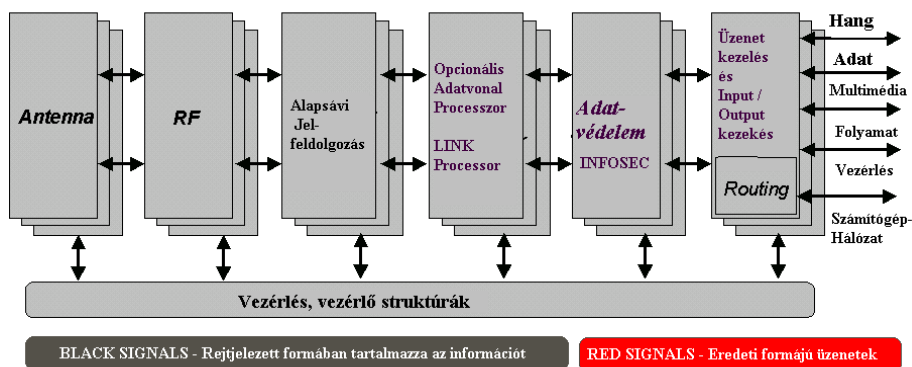
A következő oldalon található táblázatban bemutatok néhány tipikus vételtechnikai feladathoz tartozó számítási igényt, és a feladat végrehajtásához tipikusan alkalmazott áramkört. Látható, hogy 5000 MIPS felett már gazdaságossá válik az FPGA áramkörök használata.

Vételi feladatok		Eszközök	
Feladat	Maximális számítási igény	Típus (tipikusan)	Számítási képesség/órajel
Rövidhullámú vételi csatorna Műholdas VGC modem csatorna	25-40 MIPS	Texas TMS320C54 DSP	40 MIPS @ 40 MHz
GSM, keskeny hopping, OFDM Egyidőben több HF vételi csatorna	100 MIPS	Texas TMS320C540x DSP	100 MIPS @ 100 MHz
WCDMA vagy kis sebességű QPSK-TDMA-PCM; 2Mbit/s; KF: 70 MHz	5000 MIPS	Texas TMS320C620x DSP Texas TMS320C6416 DSP	1600 MIPS 4800 MIPS @ 600 MHz
Többcsatornás CDMA UWB radar, komplex radarjel UWB mikrohullámú adás 34-44 Mbit/s QPSK-TDMA-PCM	250 000 MIPS	Altera Stratix II FPGA Xilinx XC2V3000 FPGA Xilinx XC2V8000 FPGA	25 000 MIPS 118 000 MIPS @ 154 MHz 200 000 MIPS

Költségcsökkentés, illetve a megkívánt műveleti sebesség elérése érdekében elterjedt megoldás a jelfeldolgozó processzorok és FPGA áramkörök alkalmazásában a számítási igény kielégítése több kisebb költségű áramkör összekapcsolása, számítási hierarchia meghatározásával.

A repülőgép-fedélzeti felderítő eszközöknél jelentkező valós idejű jelfeldolgozásnál viszonylag gyakran alkalmaznak nagy teljesítményű lebegőpontos processzorokat is.

5. A szoftverrádiók – a jelen és a jövő eszközei

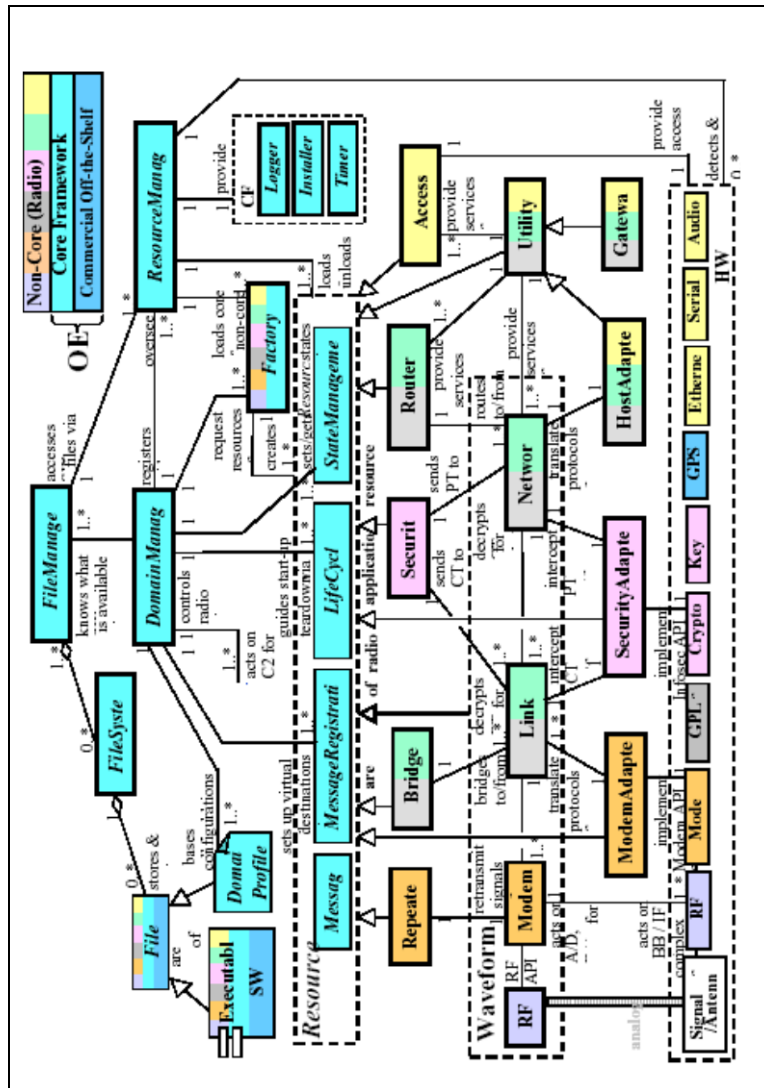

6. ábra. A szoftverrádiót alkotó hardverelemek funkcionális összekapcsolása rugalmas lehetőséget teremt az egyes összetevők feladat szerinti többszörözésére

A szoftverrádió struktúrájának megalkotását egy új fogalom, a **hullámforma fogalmának bevezetése** tette lehetővé. A hullámforma adja az üzemmód teljes leírását, amely az egyes blokkokat, vagy a rádió egészét befolyásolja a kívánt adás, illetve a vétel elérése érdekében. Ez a fogalom vezet át bennünket a rádió-berendezések programozási megoldásainak oldalára, a szoftveroldalra. A hullámforma az a (kódolt) jelsorozat, amely az adott rádióra jellemzően meghatározza annak teljes működését, a felhasználói bemenettől az antennabemenetig, illetve a vett jel feldolgozásától a címzett felhasználó felé továbbított információig bezárólag.

A hullámforma elsősorban a teljes (rádió-) rendszerszoftvert együttesen felépítő jeltranszformációkat, közleménykezelő eljárásokat, és azok eredményét írja le.

A hullámformák a szisztematikus szoftverrádió koncepcióban egy egységes absztrakciós rendszerrel, egyfajta algoritmikus leíró nyelvezettel, az ún. WDL-lel (Waveform Description Language) írhatók le.

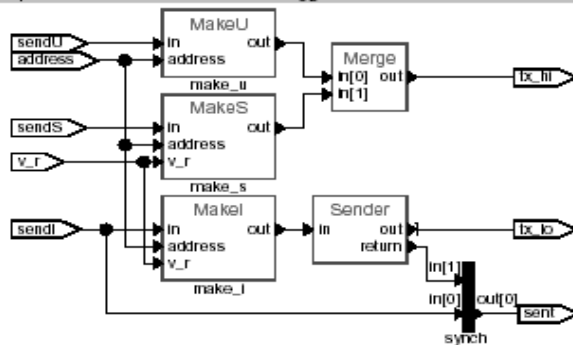
7. ábra. Egy teljes hullámforma-leíró objektumrendszer, a RACAL-Thales FM3TR rádiócsalád számára kifejlesztve

4.5.8 Fm3tr.Dlc.ArqTx

The ArqTx entity specifies the expansion of message content from the minimal information supplied by state machine transitions to the full context associated with a particular ARQ channel.

Messages are partitioned into high and low priority to satisfy the indication that control messages should be sent promptly. The FM3TR specification is unclear on this issue. The specification here is therefore a suggestion.

The V(S) state variable is maintained by the ArqTx entity and incorporated as part of the TxI data type that forms the sendI flow. This value is incorporated into the sent message for by the acknowledgement checking in the receive path.

Ports

```

in:token sendI : TxI;
in:token sendS : TxS;
in:token sendU : TxU;
in:value v_r : KType;
in:value address : Address;
in:event reset : void;
out:token tx_hi : TxM;
out:token tx_lo : TxM;
out:event sent : KType;

```

Configuration

```

constraint: synch.out[0] = synch.in[0].n_s;

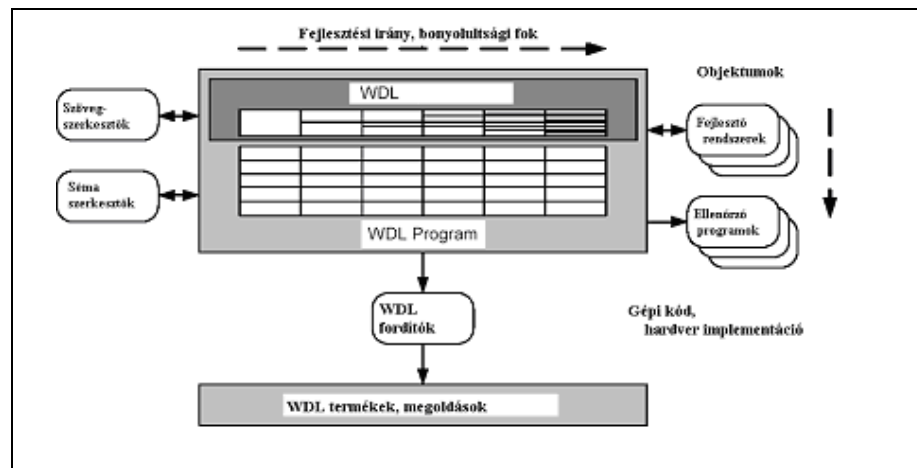
```

8. ábra. Az FM3TR rendszer egyik ARQ-minta adóobjektuma

A WDL objektumorientált nyelv objektumai lehetnek:

- különféle modulátorok:
 - alapmodulátorok (AM, FM, BPSK, QPSK, PCM, FSK, CPFSK, MFSK, UWB, OFDM);
 - kombinált modulátorok (CDMA–OFDM, QPSK–TDM–PCM, FH–MFSK, DS–BPSK, FH–FSK, burst–QPSK–TDMA, UWB–OFDM stb.);
- szűrőkészletek (FIR, IIR, transzformációs, bilineár);
- integrál-transzformációs algoritmusok (FFT, IFFT, DCT, WaveletT, HilbertT, WalshT, HartleyT);
- sebességkonverziós algoritmusok (DUC, DDC, QMF, CIC, SBC);
- nagysebességű soros és párhuzamos jelkorrelátorok;
- kódoló algoritmusok (Hamming-, Golay-, Fire-, Reed-kódoló stb.);
- rejtjelző algoritmusok, (szimmetrikus, aszimmetrikus megoldások);
- adatátviteli eljárások:
 - elsősorban a számítástechnikai, illetve informatikai feladatok végrehajtásához megkövetelt megoldások (ARQ, STANAG–5066, CENTRIXS);
 - elsősorban katonai (adatvonal-link) követelmények (US–NATO: Link–1, Link–4A, Link–11A/B/C, Link–14, Link–16, NILE, Link–22).

A fenti objektumok alkotják egy adott rendszer strukturális elemeit, amelyek célszerűen összekapcsolhatók. Napjainkban ezek képezik a fejlesztés fő területeit is.

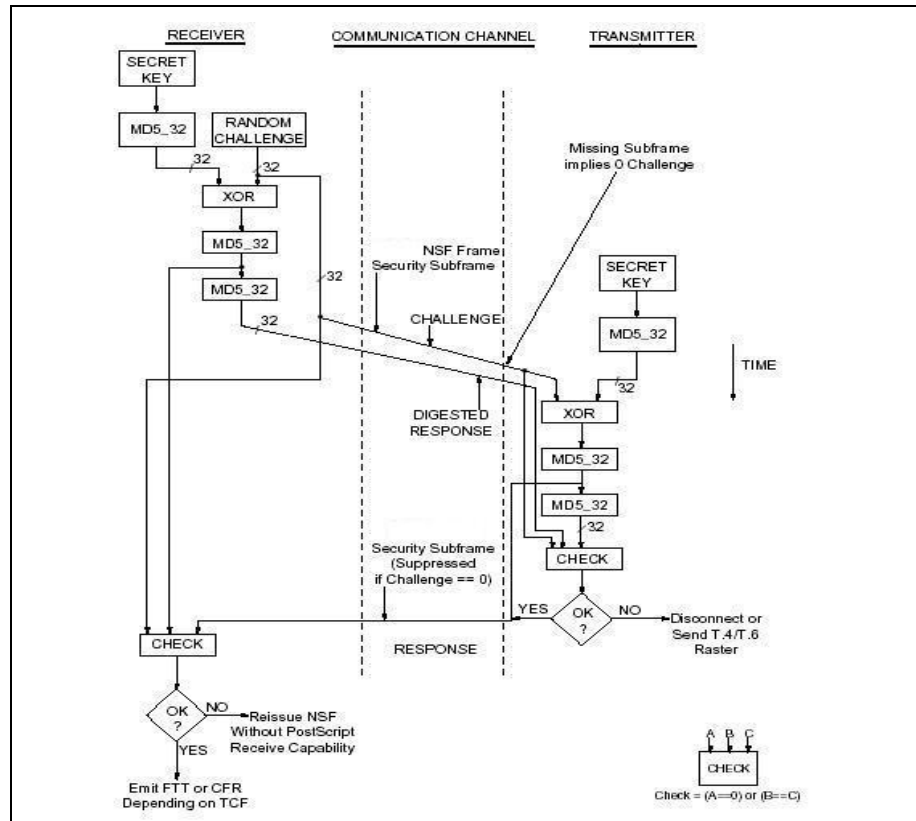

9. ábra. Tipikus (letölthető) hullámforma struktúrája

A vezérlő program eljuttatása (letöltése) a berendezésbe kézi (gyári) úton, vagy rádiócsatornán keresztül távoli letöltéssel történhet, objektumváltozói azok a paraméterek, amelyek egyértelműen meghatározzák a hullámformát (frekvenciaértékek, adatátviteli-, szimbólumsebességek, modulációs paraméterek, hangdigitalizálásra, beszédkódolásra vonatkozó értékek). A 10. és 11. ábrákon egy gyakorlatban megvalósított védett faxtovábbítás objektumait mutatom be.

<i>Offset</i>	<i>Frame Description</i>	<i>Frame Data</i>
34359	Received V.21 command 0x04	FF C0 04 B5 00 44
35092	Received V.21 command 0x02	FF C0 02 0C 8C EC CC 4C 6C 9C AC 8C 2C 04 8C D4 A2 42 F2 22 82 04
35391	Received V.21 command 0x01	FF C8 01 00 72 0F 60
35394	Sending V.21 command 0xc4	FF C8 C4 B5 00 44
38466	Received V.21 command 0x04	FF C0 04 B5 00 44 03 03 CA
39198	Received V.21 command 0x02	FF C0 02 0C 8C EC CC 4C 6C 9C AC 8C 2C 04 8C D4 04 A2 42 F2 22 82 04
39497	Received V.21 command 0x01	FF C8 01 00 72 0F 60
39538	Sending V.21 command 0xc4	FF C8 C4 B5 00 44 03 03 44
41528	Sending V.29 (9600 bps) TCP ...	
43132	...sent	
45444	Received V.21 command 0x21	FF C8 21
45056	Sending V.29 (9600 bps) error-corrected...	
106803	...sent 256 FCD's and 3 RCP's	
106829	Sending V.21 command 0xFD	FF C8 FD 00 00 00 FF
109733	Received V.21 command 0x31	FF C8 31
110247	Sending V.29 (9600 bps) error-corrected...	
131431	...sent 86 FCD's and 3 RCP's	
131434	Sending V.21 command 0xFD	FF C8 FD F4 00 80 AA
134341	Received V.21 command 0x313	FF C8 31
134344	Sending V.21 command 0xDF	FF C8 DF

10. ábra. A rádiócsatornában megjelenő adatforgalom

11. ábra. Faxforgalom WDL modellje, MD-5 rejtjelző algoritmust használva

Az eddig leírtak után szeretném azt kihangsúlyozni, hogy a WDL alkalmazók feladata azért jóval bonyolultabb, mint a számítógép-programozóké, mert amíg a számítógépek programozásában az objektumoknál teljes elvi és absztrakciós szabadsággal rendelkezik a programozó, a **hullámforma-programozásnál szigorú fizikai megkötéseknek kell eleget tenni.**

Napjainkban a szoftverrádió elterjedése és a programozás rugalmassága lehetővé teszi bonyolultabb hullámformák alkalmazását olyan rádiórendszerekben is, amelyekben költségességük miatt nem alkalmazták őket. Ilyen területek például a közvetlen spektrumszórás, a széles spektrumú frekvenciaugratás és az ultraszélessávú adások (UWB). A rövidhullámú hopping, az összetett modem- és beszédjelek, valamint az automatikus csatornaválasztás ma már alapüzemmódoknak számítanak. Aktívan kutatják az adaptív rádiózás egyéb formáit, amelyeket megbízható megvalósításuk esetén alkalmazni is fognak.

A jelenleg ismert jelentősebb szoftverrádió-fejlesztési programok

- a) Az amerikai szoftverrádió-fejlesztési program

12. ábra. SPEAKEasy–II rádió

A fejlesztést a DARPA, valamint a DISA (Defence Information Systems Agency) 1997-ben kezdte meg, a SPEAKEasy programmal. Jelenleg a program második fázisánál tartanak. Az elsődleges cél egy audiovizuális képességekkel ellátott parancsnoki rádióeszköz kifejlesztése volt.

A szélesebb körű, minden haderőnemre kiterjedő fejlesztést a JTRS (Joint Tactical Radio System) program keretében végzik. **Első lépésben** a 2 MHz–2 GHz között üzemelő régebbi rövidhullámú, ultrarövidhullámú és harcászati távközlési mesterséges holdas berendezéseiket (PRC–138, PRC–117, PRC–77, PRC–1077, Link–16 Phase–1) szeretnék egységes készülék családra cserélni. A frekvencia-tartományban 32 (többek között OFDM, SINCGARS–FH, UHF/SATCOM–DAMA, hopping, Link–4A, Link–11, Link–16 stb.) hullámformával szeretnék kielégíteni a követelményeket, és az atom-tengeralattjáróktól a felderítő mesterséges holdak híradásáig bezárólag lefedni az egész területet.

A **következő fázis** a 2 GHz–5 GHz sáv eszközeinek kiváltása, míg a **befejező fázisban** az 5 GHz–15 GHz közötti SHF–SATCOM (DSCS, MILSTAR, WIN–T) és Line Of Sight berendezések cseréjét tervezik.

A JTRS objektumrendszerét az RDL (Radio Description Language) segítségével definiálták, amely leíró rendszer célkitűzéseiben általánosabb, mint a WDL. A program rendkívül ambiciózus, a végére szeretnék a teljes C3ISR (Command, Control, Computers and Communications, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance) rendszert egységes koncepcióban kezelni, és teljes eszközállományát lecserélni.

13. ábra. A JTRS program különböző gyártók által már megvalósított eszközei

A tervnek egy nem elhanyagolható előnye az adatvédelem szempontjából mutatkozik meg, mivel ezek a készülékek beépített (átprogramozható) rejtjelző algoritmusokat és áramköröket tartalmaznak, a rádió csatornán keresztül történő átkulcsolás (Rekey Over Radio) lehetőségével. A **rejtjelkulcs-kezelő központ** a felhasználók beavatkozása, illetve akár tudomása nélkül új kulcsokat juttathat el a berendezésekbe, az aktuális, alkalmazott kulcsot vagy az érvényes, még használatba nem vett kulcsokat törölheti, egyes relációkban egyedi megoldásokat léptethet életbe. **Aki a kulcsgenerálást, -elosztást, -érvényesítést birtokolja, blokkolhatja a rádiók működését, birtokolhatja a rendszert.**

b) A brit szoftverrádió-fejlesztés

A program elsősorban a hullámforma kutatásokra koncentrálna, a Racal-Raytheon–Thales **közös** FM3TR (Future Multiband Multiwaveform Modular Tactical Radio) kifejlesztése érdekében, támogatandó a BOWMAN rendszertervet.

c) A német–francia program

A franciák önállóan fejlesztik a Thales Systeme–3000 rövidhullámú, a RITA–2000 és PR4G berendezéseket és rendszereket, a németek pedig a Rohde & Schwarz M3TR és M3SR/Series–4400 egyedi készülékeit.

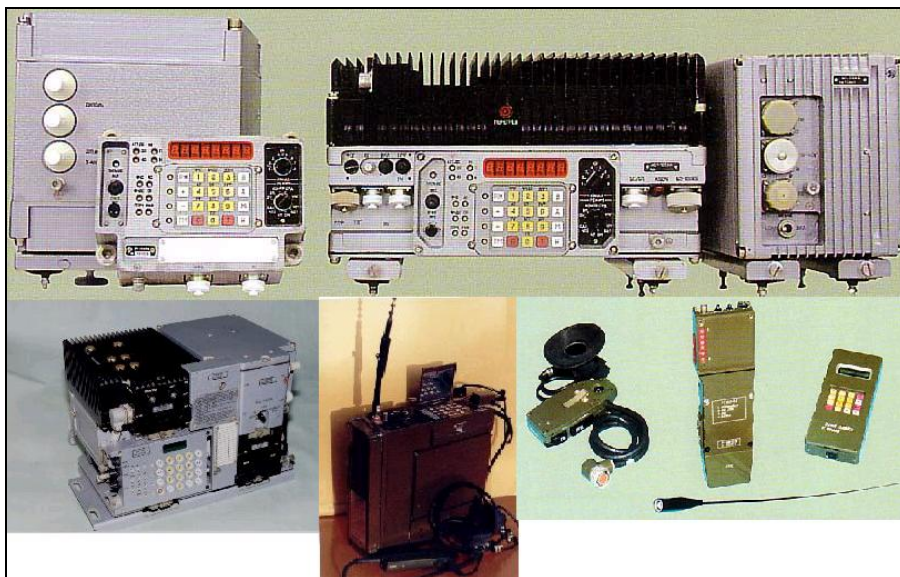
Közösen fejlesztik a többfunkciós EURORADIO (MMR) eszközcsaládot. Első fázisban az 1,5 MHz–600 MHz között működő eszközök kifejlesztését tervezik, majd a frekvencia tartomány 3 GHz-ig történő kiterjesztését tervezik. A program keretében integrálni szeretnék az új katonai rádiókat és a TETRA rendszert.

Az európai fejlesztések közös problémája, hogy rész megoldásokat eredményeznek, ezért a szabványok átvétele, honosítása, a készülékek NATO-n belüli együttműködése nem mindig, illetve egyes esetekben csak minimális képességekkel biztosított. Erre szemléletes elrettentő példa a STANAG–5066 (ACP-127) modemek (MIL–188–110F, STANAG–4285/4529) esete. Az eredeti szabvány szerinti amerikai modem „kissé többet tud”, de az európai eszközökkel közös alkalmazás esetén maradt az FSK moduláció (850 Hz löket/75 Baud) és a KG–84C rejtjelző, úgy, mint az már 20 éve megalósult.

Napjainkban a NATO vezetése számára ezek a feltételek természetesen már nem elfogadhatóak, ezért a probléma feloldására kidolgoztak egy NATO-n belüli rádió- és modem-együttműködési mátrixot. A mátrix alkalmazásával megpróbálják kideríteni, hogy melyik tagország milyen nemzeti eszközökkel rendelkezik, melyik szabványt ratifikálta, adott szinten melyik parancsnokság melyik nemzeti parancsnoksággal képes összekötésbe lépni.

d) Orosz szoftverrádiók

A szoftverrádió koncepciót ismerik és alkalmazzák, saját terminológiájukat ennek figyelembe vételével alakították ki. Az új fejlesztésű R-163 és R-168 rádiócsaládjaik már korszerű áramköri elemeket és eszközöket tartalmaznak.

14. ábra. R-163 Arbalet és R-168 Akvadukt rádiórendszer elemei

Eszközeiket az alábbi – saját terminológiájuk szerinti – osztályokba sorolják:

- Класс 0. – Аппаратное радио.
Készülékrádiók;
- Класс 1. – Программно-контролируемое радио.
Programellenőrzött rádiók;
- Класс 2. – Программно-определяемое радио.
Programvezérelt rádiók;
- Класс 3. – Идеальное программное радио.
Ideális szoftverrádió;
- Класс 4. – Безнадёжно программное радио.
Nem besorolható programrádiók.

Napjainkban már korszerű technológiával és saját fejlesztésű eszközökkel rendelkeznek.

Önálló kutatást folytatnak a nagy sebességű jelfeldolgozó processzorok (pl. Texas C6416-os alapú négycsatornás vevő) és a nagy sebességű alkalmazott számítástechnika területén.

Elsősorban nyílt forrásokra támaszkodva megszerzett adataink szerint a tervszerű kutatásokat az Orosz Tudományos Akadémia intézetei, az egyetemek, a szövetségi FAPSZI (Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте Российской Федерации), az FSB/IKSZI (Института криптографии, связи и информатики, ИКСИ ФСБ РФ) folytatják.

A légiereő egyetemén kiterjedten tanulmányozzák az UWB hullámformákat, **emellett már jellegzetes orosz katonai digitális hullámformák is ismertek.**

A fentiekből következik, hogy rövid időn belül várható adatok nyilvánosságra kerülése egy teljesen új orosz katonai szoftverrádió-családról.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kialakulóban van egy új, teljesen digitális híradókörnyezet, amely a rádióelektronikai felderítés adatforrásaira jelentős hatással lesz (például a számvetésekben egy berendezéssel több hírhálóban kell számolnunk).

Annak meghatározása, hogy adatforrás-számvetéseinkben hogyan kezeljük az új eszközök megjelenésével előálló helyzetet, véleményem szerint még kidolgozásra szorul.

Az új adásmódok széleskörű elterjedése esetenként meglévő források elvesztésével fog járni.

Az új eszközök felderítését biztosító vételtechnika részben rendelkezésre áll, részben kidolgozás alatt van. Az ún. inverz technológia (azonos technikai szinten a vételtechnikai megoldások megvalósítása) használata kezdeti lépésnek elfogadható, de nem elégséges. A gyakorlatban, mint az európai országok jelentős részének az eszközfejlesztésekben nekünk is önálló utakon kell a kérdésekre választ találnunk.

Szerencsére a felderítés célobjektumai vonatkozásában ennek a korszerű technológiának széleskörű elterjedésére csak hosszú időtávlatban kell számolnunk.

A CIKKBEN ELŐFORDULÓ IDEGEN KIFEJEZÉSEK

- *ARQ – Automatic Repeat reQuest*
Automatikus ismétléskérés, különböző modulációk mellett alkalmazható üzenettovábbítási eljárás.
- *ASCI-RED – American Supercomputer Initiative – RED-project*
Az NSA és a Sandia Nemzeti Laboratórium által kezdeményezett program egy új magasabb sebességkategóriájú tudományos és katonai nagyszámítógép rendszer kifejlesztésére.
- *BPSK–DS–SS – Binary Phase Shift Keying – Direct Sequence – Spread Spectrum*
Kétfázisú közvetlen szekvenciájú szórt spektrumú moduláció, amely alapüzemmódnak tekinthető a szórt spektrumú adások között.

- *CENTRIXS – Combined Enterprise Regional Information Exchange System*
Összetett szervezetek területi információcsere rendszere; számítástechnikai eredetű fogalom, illetve megoldások rendszere, a fejlett automatizált harcászati távközlés AATC helyi hálózati (LAN) szintű megvalósítása érdekében.
- *DAMA – Demand Assignment Multiple Acces*
Egy jellegzetes katonai URH műholdas csatorna hozzáférési módszer.
- *FM3TR – Future Multiband Multiwaveform Modular Tactical Radio*
Tervezett, több frekvenciasávú, több hullámformát használó moduláris harcászati rádió.
- *FSK–FH–SS – Frequency Shift Keying – Frequency Hopping – Spread Spectrum*
Frekvenciabillentyűzést, mint információközlést alkalmazó frekvenciaugratásos szórt spektrumú moduláció; alapüzemmódnak tekinthető a szórt spektrumú adások között.
- *JTRS – Joint Tactical Radio System*
Egyesített (összhaderőnemi) harcászati rádiórendszer.
- *MMR – Multimode Radio*
Több üzemmódú rádióberendezés, általában a két-három alapüzemmódnál többet lehetővé tevő berendezések megkülönböztetésére használt fogalom.
- *OFDM – Orthogonal Frequency frequency DeMultiplexing*
Ortogonalis frekvencia demultiplexálás; egy jellegzetes, elsősorban katonai több vivőfrekvenciás adásmód, alkalmazása csak digitális jelfeldolgozással lehetséges.
- *RDL – Radio Description Language*
Rádióleíró (objektum-orientált) programnyelv.
- *SAR / ISAR*
Szintetikus apertúrájú rádiólokátor, illetve inverz szintetikus apertúrájú rádiólokátor; jellegzetes, korszerű, nagy számítási sebességet igénylő rádiólokátor berendezések.
- *SINCGARS – Single Channel Ground Air Radio System*
Egy korábbi egységes URH harcászati rádiórendszer.
- *UWB – Ultra Wide Band*
Ultraszélessávú moduláció, a közvetlen szekvenciájú modulációnál 10-szer 60-szor szélesebb frekvenciasávot használó moduláció, nem ritka 400 MHz–1 GHz üzemi sáv szélesség, jellegzetesen nanosecundum nagyságrendű impulzusok felhasználásával, távközlési és rádiólokációs célokra.

- *FAPSzI*
Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте Российской Федерации
Az Orosz Föderáció Elnökének Kormányhírközlési és Információs Szövetségi Ügynöksége
- *FSB / IKSzI*
Института криптографии, связи и информатики, ИКСИ ФСБ РФ
Szövetségi Biztonsági Szolgálat Kriptográfiai, Hírközlési és Informatikai Intézete

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ipari szoftverrádió fórum: www.sdrforum.org.
- különböző gyártók adatai:
Texas Instruments www.ti.com,
Analog Devices www.analog.com,
BAE Systems, Pentek www.pentek.com,
Harris Comms www.harris.com,
Rohde-Schwarz, München www.rohde-schwarz.com,
Voronyezsi Rádiógyár,
Nyizsnij Novgorod-i Rádiógyár.
- JTRS TestLabor kiadványai. DISA, Ft. Huachuca.
- Aerospace Journal 2002/Fall.
Egyesült Államok Légierő Akadémia, Maxwell Légitámaszpont.
- Orosz Tudományos Akadémia, Össz-szövetségi Szuperszámítógép Központok.
www.jssc.ru, www.sssc.ru.
- NATO NC3A ügynökség kiadványai, STANAG szabványsorozat.
- USA Haditengerészet Link-22-re, NILE-re és Pathfinder-programra vonatkozó adatai. www.navy.mil.
- E.D. Willink, WDL, Thales-Racal Research Report. P6957-11-014, 2000.
- „JTRS Overview” Section 4. www.jtrs.saalt.army.mil.
- Kurzweil: *An introduction to Digital Communications*.
John Wiley & Sons, 1999.
- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Szélessávú Híradástechnikai Tanszék (BMGE-WBCOM)
Szoftverrádió kutatócsoport kiadványai és az SDRForum számára végzett kísérletei.

DR. VÁRHEGYI ISTVÁN NYÁ. EZREDES CSC

A MAGYAR RÁDIÓFELDERÍTÉS MŰKÖDÉSE A HIDEGHÁBORÚ ÉVEIBEN, 1945–1990 KÖZÖTT*

A RÁDIÓFELDERÍTŐ KULTÚRA HÁBORÚ UTÁNI TOVÁBBFEJLŐDÉSE,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A RÁDIÓFELDERÍTŐ SZOLGÁLAT
VEZETÉSÉNEK TEVÉKENYSÉGÉRE

A rádiófelderítő szolgálat vezetési kultúrája

A magyar **Rádiófelderítő Szolgálatnak** (Ráf. Szolgálat) a második világháborút követő újjászervezése, megerősödése és fejlődése olyan, hatalmas változásokat magában foglaló világtörténelmi periódusban történt, amelyet alapvetően a két világrendszer egymás közötti intenzív küzdelme jellemzett. E küzdelem hatása minden kétséget kizáró módon rányomta bélyegét a magyar haderő és benne a magyar rádiófelderítés tevékenységének, különösen a szolgálat vezetésének ideológiai meghatározottságára. A politikai irányultság kérdéseivel nem foglalkozunk, mert azt utólag megváltoztathatatlan történelmi tényként fogadjuk el a vizsgált időszakot illetően. Jelen tanulmányunkban kizárólag szakmánk történelmének egy lényeges időszakával foglalkozunk.

Szakmatörténeti szempontból kiindulva elsősorban azokat az eseményeket, szervezeti változásokat, jelenségeket és eredményeket vizsgáljuk, amelyek a magyar rádiófelderítő kultúrát érintően a szakmai tevékenység mélyvízeiben gyökereznek. Reméljük, hogy némi magyarázattal szolgálnak szakmai sikereinkre, esetlegesen előfordult kudarcainkra.

Ennek kapcsán – a klasszikus tárgyalási sorrendet rendhagyó módon megfordítva –, először a szolgálat vezetésének tevékenységét helyezük nagyító alá, amely megmutatja, hogy az előljárótól kapott feladatokat a szolgálat vezetése milyen módszerekkel, vezetéstechnikai eljárásokkal volt képes sikeresen megoldani.

A magunk elé tűzött kutatási feladatok megoldása érdekében röviden vizsgálni kell, hogy a szolgálat vezetése milyen külső általános nemzetközi politikai és biztonsági környezetben működött, melyek jelentős mértékben befolyásolták a szolgálat tevékenységét.

A nemzetközi biztonságpolitikai környezet változásainak hatása a magyar rádiófelderítő szolgálat működésére

A vizsgált időszak (1945–1990) kiemelkedő jelentőségű és hatású biztonságpolitikai történelmi mérföldkövei a következők voltak:

- 1949-ben megalakult a NATO;

* A tanulmány „*A magyar katonai rádió(elektronikai) felderítés története*” című, kiadásra tervezett könyv III. fejezete. Az I. és II. fejezet a Felderítő Szemle 2003/3., illetve 2004/1. számában jelent meg.

- 1955-ben létrejött a Varsói Szerződés Szervezete (VSZ), amelynek Magyarország is tagja lett;
- 1955–1989 között a NATO és a VSZ között veszélyes versengés folyt.

S ami 1989 után következett:

1. 1991-ben megszűnt a Varsói Szerződés Szervezete;
2. 1990-ben Magyarországon már zajlott a politikai rendszerváltozás, és az ország megkezdte csatlakozási előkészületeit a NATO-hoz, amelyet 1999-ben sikerrel oldott meg;
3. 1990–1996 között zajlott le a rádiófelderítő szolgálatnál a szakmai rendszer- és irányváltás.

Az említett időszak nagyobbik részét – 1946–1989 között – a nemzetközi szakirodalomban a **hidegháború korszakának** nevezik. Ez azt jelenti, hogy a magyar Rádiófelderítő Szolgálat az említett időszakban a hidegháború körülményei között és árnyékában működött.

A nemzetközi helyzet alakulását – és benne a hidegháború kritikus időszakait – markánsan az amerikai katonai doktrína jól ismert változásain keresztül lehet nyomon követni. Ezek a változások – nemzetközi síkon – általában jelentős technikai és haditechnikai fejlesztések kezdetét is jelentették a különböző nemzetek rádiófelderítő szolgálatainál, közöttük a magyar Rádiófelderítő Szolgálatnál is.

Az említett – közel fél évszázados – feszült történelmi korszak változásait a két katonai világszövetség (NATO és a VSZ) biztonságpolitikai és katonai erőviszonyainak alakulása alapvetően érintette és befolyásolta. Tekintettel arra, hogy Magyarország ebben az időszakban a VSZ tagja volt, ezért a Szovjetunió meghatározó befolyása alatt állt. Egyértelmű, hogy a magyar Rádiófelderítő Szolgálat fejlődését és fejlesztését ez a tény alapvetően meghatározta. Szakmai szempontból vizsgálva ennek a befolyásnak voltak pozitív oldalai, míg politikai szempontból elsősorban negatív hatásokról lehet beszélni. Ez utóbbiak részletes elemzése és feltárása a történések feladata.

A pozitív oldalak abban nyilvánultak meg, hogy a Szovjetunió – mint az akkori egyik szuperhatalom – igyekezett korszerű technikai eszközöket beszerezni, kifejleszteni és részben továbbadni, ami által a magyar rádiótechnikai ipar is kedvező fejlődési pályára léphetett, s így segíthette a magyar Rádiófelderítő Szolgálat technikai alapjának korszerűsítését és bővítését.

A hidegháború (1946–1989) tehát egy olyan sajátos történelmi időszakot ölel fel, amelyet az akkori két szuperhatalom (az USA és a Szovjetunió) sokoldalú vetélkedése, „ki kit győz le” tartalmú küzdelme jellemezett. Szerencsére abban az időszakban világháborút jelentő „forró globális háborúra” a két katonai szövetség között nem került sor, miközben több regionális és helyi háború dült (pl. koreai háború, vietnami háború, India és Pakisztán közötti háborúk, Irak és Irán közötti háború, izraeli–arab háborúk stb.).

Az említett harcoló feleket az eltérő politikai és ideológiai célokat követő szövetségek rejtett módon, vagy nem ritkán többé-kevésbé nyíltan támogatták. Az említett háborúk időszakában a szuperhatalmak és szövetségeik intenzív külső „hírszerző és rádiófelderítő háborút” folytattak a meglévő nemzeti rádiófelderítő képesség ellenőrzése, felmutatása és fejlesztése céljából. Nem vitás, hogy az ennek során szerzett „éles” szakmai tapasztalatok jelentős mértékben hozzájárultak a rádiófelderítő technika világméretű fejlődéséhez. Ebben a versenyben a magyar Rádiófelderítő Szolgálat is részt vett, nemzetközi hozadékából a magyar szolgálat is részesült. Ez jelentős mértékben segítette a magyar rádiófelderítő kultúra fejlődését.

Hatására a hazai rádiófelderítés adatszerző technikai eszközparkja folyamatosan fejlődött, többször is megújult; képességei és lehetőségei nagyságrendekkel növekedtek, illetve javultak. Miközben jelentősen fejlődött az adatfeldolgozásban részt vevő személyi állomány szakmai kultúrája, intelligenciaszintje, továbbá elemző és értékelő tapasztalata, valamint szakmai tudásának színvonala. Ezt a fejlődést a szakmai jelentések színvonalának javuló minőségén keresztül lehet jól nyomon követni.

A NATO és a VSZ hírszerző és rádiófelderítő szolgálatai politikai, gazdasági, katonai, diplomáciai vonatkozású és kiemelkedően fontos adatok és információk megszerzésére törekedtek. Lényeges adatokat, tényeket, fontos eseményekről szóló beszámolókat szolgáltatottak a politikai vezetés számára. Ebben a vonatkozásban a magyar Rádiófelderítő Szolgálat – szövetségi kötelezettségén kívül és azon túlmenően – komoly információforrásnak bizonyult a magyar országvezetés számára. Megszerzett információin és értékelt adatain keresztül gyakran jelentős nemzeti érdeket képviselt.

Mindkét tábor jelentős sikereket ért el a rádiófelderítés területén, az eredményekről a szakirodalom már eddig is több alkalommal beszámolt. Mindent azonban mégsem közöltek. A ráf. tevékenységek eredményeinek további közlése még nem ért véget, az újabb feltáró kutatások további szakmai titkokat rejtenek magukban.

Ugyanakkor érthető, hogy az eddig titokban tartott eredményekről szóló beszámolók csak némi késéssel jelenhetnek meg, mivel történelmi időközelségüknél és szakmai titkaiknál fogva, illetve az érintettek személyiségi jogainak védelme érdekében ezek az információk – ez idő tájt – még „nem publikusak”.

A MAGYAR RÁDIÓFELDERÍTŐ SZOLGÁLAT VEZETÉSÉNEK ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS FEJLŐDÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A második világháború befejeztével a magyar államvezetés, benne a hadsereg és a rádiófelderítő szolgálat vezetése, valamint szervezetei összeomlottak és szétestek. Mindent újból kellett kezdeni.

A háború utáni újjászervezés évei 1945–1949

A Szolgálat vezetésének kialakulása

1944 decemberében hazánkban hivatalba lépett az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Magyarország kilépett a háborúból és 1945. január 20-án hatályba lépett a Fegyverszüneti Egyezmény.

1945. január közepén az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállította a Honvédelmi Minisztériumot (HM), Debrecen helyőrségben. A HM-en belül – 1945. március 3-án – megalakították a **HM Katonapolitikai Osztályt** (Budapest, Nádor utca), amelynek következtében – többek között – az alábbi alosztályok kerültek felállításra:

Katonapolitikai osztály:

- Nyilvántartó alosztály (NYIL), benne a **Rádiócsoport**;
- Hírszerző alosztály;
- X (rejtjelző) alosztály.

A Katonapolitikai Osztály a nyilvántartó alosztályba tartozó rádiócsoporttal – kezdetben 20, később mintegy 50 fős minimális rádiófelderítő adatszerző, adatfeldolgozó erőforrással és képességgel, a háborúból visszamaradt, összegyűjtött kezdetleges ráf. technika birtokában – folytatta azt a hadászati információkat szolgáltató rádiófelderítő tevékenységet, amelyet szakmai elődszervezete a háború alatt már végzett. Kezdetben az adatszerzést a beosztottak lakásán végezték. 1945 májusától a Nádor utcában öt munkahelyet üzemeltettek, kétműszakos váltásban.

Ez a szerény ráf. tevékenység jelentette egyébként a háború utáni szervezett magyar rádiófelderítés kezdetét is. Az adatforrások között műsorszórók, hírügynökségek, diplomáciai adók és postai rádióállomások voltak.

1947. február 14-én a korábbi Katonapolitikai Osztályból megalakították a **HM Katonapolitikai Csoportfőnökséget**, amely átköltözött a XI. kerületi Bartók Béla úti laktanyába. A Nyilvántartó osztályhoz tartozó rádiófelderítő erőket is áthelyezték a Bartók Béla úti 24-26. sz. alatti laktanyába (korábban Hadik laktanya), ahol öt példányból álló napi jelentéseket készítettek.

A Csoportfőnökség keretében – mint tervező, szervező, irányító szerv – megalakult a Magyar Honvédség első rádiófelderítő szerve, a **Rádiófelderítő Osztály** (RÁF o.). Létszáma 50 fő volt. Ez a személyi állomány vezetőit, valamint az adatszerző és adatfeldolgozó erőket foglalta magában.

Ezzel kezdetét vette a háború utáni új magyar rádiófelderítő szolgálat szervezetének újjászervezése és kialakítása. A háború alatt szolgált, volt rádiófelderítő tiszteket és híradó tiszthelyetteseket összegyűjtötték, ellenőrizték és kiválogatták. Összegyűjtötték a háborúban használt megmaradt rádiófelderítő szaktechnikát és működésre alkalmas állapotba helyezték.

Ebben a tanulmányban a Szolgálat vezetését érintő kérdéseket dolgozzuk fel. A rádiófelderítést valójában megoldó ráf. adatszerző alakulatok – ráf. század, zászlóalj, ezred és dandár – 1947 és 1990 közötti szervezeti fejlődését a következő (4.) fejezetben tárgyaljuk.

A magyar rádiófelderítő szolgálat vezetésének fejlődése 1949–1990 között

1949-től kezdődően a magyar Rádiófelderítő Szolgálat fejlődését és szervezeti bővülését alapvetően befolyásolta és meghatározta az a körülmény, hogy az ország tartósan szovjet érdekszférába került és a Magyar Népköztársaság belépett a Varsói Szerződés Szervezetébe (VSZ), vállalva annak minden következményét.

1949-től – szovjet mintára – a HM-en belül életbe lépett a „Rákóczi” elnevezésű haderőfejlesztési program, és szakmánkat érintően 1949. február 1-jén megalakult az előljáró Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség, a következő szervezeti felépítéssel:

Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség:

- I. Csoportfőnökség (elhárító);
- II. Csoportfőnökség (katonai);
- III. Csoportfőnökség (rádiófelderítő);**
- IV. Csoportfőnökség (hírszerző).

A felderítés főiránya akkor Jugoszlávia volt.

A **Rádiófelderítő Szolgálat vezetői**, a mindenkor felderítő csoportfőnök rádiófelderítő helyettese hivatali beosztásban – **1949-től 1999-ig** – egymást követő sorrendben – a következő ráf. főtiszték voltak:

Lehoczky András alezredes;
Kapsos Zoltán ezredes;
Pászka Géza ezredes;
dr. Schneider Pál ezredes;
Fliszár László ezredes;
Lakatos József ezredes;
Fekete Flórián ezredes;
Gyenes István ezredes.

Mindegyik vezető eredményesen végezte munkáját, azonban a Szolgálat fejlődését mélyen érintően elsősorban dr. Schneider Pál és Lakatos József ezredesek tevékenységét emeljük ki.

A szolgálat vezetésének belső szervezeti változásai

1950 elején életbe lépett a „Kossuth” hadrend. 1950. február 1-jével az említett Főcsoportfőnökségből kivált az Elhárító csoportfőnökség (I. csf.) és beolvadt a Belügyminisztériumban létrehozott Államvédelmi Hatóságba (ÁVH) és ott működött egészen 1956 őszéig, amikor is az ÁVH-t és benne ezt a csoportfőnökséget is feloszlatták.

Az átalakulást követően a főcsoportfőnökséget átszervezték és új elnevezést kapott. Szakmai utódszervezeteként 1950. február 1-jén megalakult a **HM IV. Főcsoportfőnöksége** (felderítő). Az új főcsoportfőnökség szervezeti felépítése a következő volt:

HM IV. Főcsoportfőnökség:

- Hírszerző Csoportfőnökség;
- Tájékoztató Szolgálat;
- **RÁF. Szolgálat.**

A felderítés főirányai – már szovjet hatásra – akkor a következőkre változtak: NSZK, USA, Nagy-Britannia, Olaszország, Franciaország.

1953 végén – újabb szovjet javaslatra – a felderítő főcsoportfőnökséget a Honvédelmi Minisztérium (HM) állományából a Vezérkar (VK) állományába helyezték át, a vezérkari főnök közvetlen alárendeltségébe. Elnevezése **VK. 2. Csoportfőnökségre** (felderítő) változott. Alábbi szervezeti felépítése 1956 végéig nem változott. Összetétele a következő volt:

VK. 2. Csoportfőnökség:

- Operatív Szolgálat Részleg (hírszerző);
- Tájékoztató Szolgálat Részleg (elemző és értékelő);
- **Rádiófelderítő Szolgálat Részleg;**
- Kiképzési és ellátó Szolgálat Részleg.

A felderítés főirányai akkor: Jugoszlávia (1955-ig) és az USA szárazföldi és légiereje. Fontos célországai: Ausztria, Németország, Olaszország, Franciaország, Görögország, Törökország.

Az 1956-os forradalmi eseményekben a rádiófelderítő szolgálat személyi állománya aktívan nem vett részt. A szolgálat vezetése és a végrehajtó ezred személyi állománya laktanyai elhelyezésben, „belső készenléti összetartás állapotban” volt 1957 márciusáig. Időközben az ezred állományából egy-egy század a Józsefvárosi nemzetközi és a Belvárosi Főposta karhatalmi őrzés-védelmét látta el.

A Szolgálat vezetőállományából – a későbbiek folyamán – több hadműveleti tiszt eredményesen vett részt a vietnami béketárgyalásokat kísérő nemzetközi ellenőrző misszió (NEFB) mindhárom váltásában, 1972–1975 között.

1957 márciusa után – az aktív rádiófelderítő tevékenység újraindításával párhuzamosan – komoly belső szervezeti változásokat és átszervezéseket hajtottak végre a felderítő szolgálatnál. A szovjetekkel való együttműködés szorosabbá vált, részükről fokozódott a felderítési adatokra vonatkozó igény.

1957 végére a szervezeti átalakításokat követően az **MNVK 2. Csoportfőnökség** szervezeti felépítése a következőképpen alakult, mely szervezeti forma egészen 1989-ig tartósnak bizonyult.

MNVK 2. Csoportfőnökség:

- Operatív szolgálat;
- Tájékoztató szolgálat (+ Számítóközpont);
- **Rádióelektronikai felderítő szolgálat (ref.);**
- Csapatfelderítő szolgálat (menet közben kivált és VK közvetlen lett);
- Anyagi-technikai szolgálat.

A rádiófelderítő szolgálat belső szervezeti felépítése

A Rádiófelderítő Szolgálat vezetésének alábbi szervezeti felépítése az évek folyamán lényegében nem sokat változott, csupán a feladatok tartalmi mélysége, és a Szolgálat belső szervezeti elemeinek nagyságrendje módosult. A Szolgálat belső szervezeti felépítése a következő volt:

Rádiófelderítő Szolgálat:

- **A Szolgálat vezetője és személyi törzse.** A rádiófelderítő szolgálatot az egymást követő állománytáblákban hol Ráf. Szolgálatnak, hol Rádiófelderítő Részlegnek nevezték: állandó feladata és munkájának tartalma azonban érdemben nem változott.
- **Rádiófelderítő Osztály**
 - Hadműveleti alosztály (később osztály);
 - Kiképző alosztály (később osztály);
 - Technikai fejlesztő alosztály (később osztály);
 - Rejtjelmegfejtő alosztály (később osztály);
 - Híradó alosztály (később önálló osztály).

A rádiófelderítő osztály működése

A Rádiófelderítő Szolgálat vezetésében számos kiváló képességű, magas képzettséggel és szakmai tudással rendelkező főtiszt szolgált, akiknek nevét azonban személyiségi jogaik és a Szolgálat titkainak védelme érdekében még nem lehet felsorolni. Közülük még sokan aktívan szolgálnak, vagy nem kívánják, hogy nevük nagy nyilvánosságot kapjon. Az eltávozott és nyugállományban levő vezetők egyoldalú felsorolása csak hiányos lehet, ezért ettől eltekintettünk.

A rádiófelderítő osztály fentiekben felsorolt szervezeti elemei működésének tartalmi kérdései az alábbiakban foglalhatók össze:

A hadműveleti osztály a szakmai kérdésekkel foglalkozott. Lényegében a szakmai tervezés, irányítás és ellenőrzés szerve volt. A külön elhelyezésben levő adatszerző területekről beérkező rádiófelderítő nyersadatokat és idegen nyelvű, rádiófelderítő információkat feldolgozta, kiegészítette, és azokból különböző fajtájú, formájú és időszakot átfogó jelentéseket készített, mint pl. napi, heti, kétheti, havi, éves jelentéseket, gyakorlatról szóló jelentéseket, valamint egyéb tematikus összefoglaló jelentéseket és beszámolókat. A jelentéseket a ráf. szolgálat főnöke előljáró szakmai főnökének, vagyis a felderítő csoportfőnöknek terjesztette fel.

Ez a szakmai szolgálati út lényegében azt jelentette, hogy kezdetben és még igen hosszú ideig, a Rádiófelderítő Szolgálaton belül az egyébként szorosan összetartozó két alapvető szakmai tevékenység: az adatszerzés és adatfeldolgozás – egymástól szétválasztva, elkülönítve – külön telephelyeken és nem ritkán más helyőrségben történt. 1962 őszén a hadművelési osztályt átszervezték és az osztályon, illetve a Szolgálat vezetésének közvetlen közelségében a ráf. adatfeldolgozó tevékenység megszűnt.

Az érintett adatfeldolgozó hadművelési szaktiszteket és a polgári alkalmazottakat a rádiófelderítő ezredhez helyezték át, ahol a megalakult hadművelési osztály feldolgozó szakállományának magját képezték. Ezzel a logikus szervezeti változással a rádiófelderítő adatszerzés és adatfeldolgozás közös laktanyai elhelyezésbe és azonos ráf. alakulathoz került.

Az adatszerzés és adatfeldolgozás külön helyen és szervezetben történő végzésének kényszerhelyzetből származó szakmai gyakorlata a rádiófelderítési adatok időbeni célba juttatásának kevésbé kedvezett, mivel az úgynevezett ráf. nyersadatokat az ország különböző helyein telepített adatszerző területekről a rendszeresített vagy rendkívüli futároknak kellett továbbítani az adatfeldolgozókhoz, vagyis a Szolgálat törzsénél levő hadművelési osztályra. Később a ráf. tevékenység operativitásának növelése érdekében ezen változtattak: az adatszerzést és adatfeldolgozást – az említett módon – egy telephelyre (helyőrségbe) vonták össze.

A hadművelési osztály kijelölt adatfeldolgozó, tervező-szervező szaktisztjei rendszeresen részt vettek a Varsói Szerződés (VSZ) ráf. szakmai szekció ülésein, illetve különböző anyagokat készítettek ezekre az értekezletekre. Ezek az üléseken a ráf. osztály küldöttei eredményesen képviselték a magyar szakmai érdekeket.

Az osztály egyik részlege (később alosztálya) idegen nyelvű szakirodalom kutatójellegű feltárásával és feldolgozásával is foglalkozott, amely segítette a magyar rádiófelderítés adatszerző és adatfeldolgozó módszerek fejlődését. Általa egyrészt követni tudták az idegen hadseregek híradásának fejlődését, másrészt képesek voltak műszaki fejlesztési igényeket megfogalmazni a technikai osztály számára.

A fentiekén kívül az osztály fő feladata volt az éves szakmai Rádiófelderítő Intézkedés (esetenként Rendkívüli Rádiófelderítő Intézkedés) összeállítása, amelyet az osztály a szolgálat főnökének irányításával a felderítő csoportfőnök éves Felderítő Direktívája alapján készített el a Rádiófelderítő Szolgálat számára. Az éves és az időközi Rendkívüli Rádiófelderítő Intézkedésből az alárendelt ráf. parancsnokok Rádiófelderítő Harcparancsokat készítettek alárendeltjeik számára. A ráf. tevékenység időszakos és éves ellenőrzése – az osztály tisztjeinek bevonásával – a Ráf. Intézkedések alapján történt.

A **kiképző osztály** a személyi állomány humánpolitikai kérdéseivel foglalkozott. Nevezetesen a szervezési, személyi feltöltési és utánpótlási, kiválogatási, képzési, továbbképzési, beiskolázási és más szakkérdésekkel. (A kiképzési osztály humán erőforrás-gazdálkodási kérdéseiről külön tanulmány készül).

A **technikai fejlesztő osztály** a rádiófelderítő szolgálat speciális vevő- és adatfeldolgozó technikája fejlesztésének kérdéseivel foglalkozott. (Erről is külön tanulmány készül).

A **rejtjelmegfejtő osztály** az adatszerzők által lehallgatott diplomáciai és egyéb rejtjeles hírforgalom adatait dolgozták fel. (Szintén külön tanulmány készül).

A **híradó osztály** végezte a szolgálat, majd évekkel később az egész csoportfőnökség belső és külső híradásával kapcsolatos szakmai feladatok intézését. Később az osztály kivált a ráf. szolgálatból és csoportfőnökségi közvetlen önálló szervezetté vált.

A vizsgált közel ötven év a Szolgálat életében mély nyomokat hagyott, mivel azok rendkívül nehéz, válságos és a nemzetközi helyzetre komoly hatással bíró évek voltak. A súlyos válságok és éles változások gyakran közvetlenül érintették a Szolgálat egész tevékenységét, mivel jelentési kötelezettségei támadtak a rendkívüli eseményekkel kapcsolatban. Emlékeztetőül a tanulmány végén elhelyeztünk egy olyan szakmai vonatkozású **ráf. eseménynaptárt**, amely jól jelzi, hogy „nagyon nyugodt évek” a Szolgálat életében nem voltak jellemzőek.

A RÁDIÓFELDERÍTŐ SZOLGÁLAT ERŐFORRÁSAI

Ma is hasznosítható tapasztalatok

Szerteágazó és állandóan növekvő szakmai feladatának ellátása érdekében a Ráf. Szolgálat – a teljességre való törekvés igénye nélkül – a következőkben tárgyalt szakirányú erőforrásokkal rendelkezett. Ezek felhasználása és kiaknázása tette lehetővé a Szolgálat számára – a mindig szűkösen rendelkezésre álló lehetőségek ellenére – a feladatok eredményes, nem ritkán kiváló szinten történő megoldását.

Az erőforrások mélyreható vizsgálata – amely ezzel a tanulmánnyal koránt sem ér véget –, némi választ és magyarázatot ad arra a kérdésre, hogy a Szolgálat miként volt képes eredményesen megoldani egyre növekvő szakirányú feladatait. Ezekből a kutatásokból napjainkban is igen sokat lehet tanulni: új szakmai fogásokat, valamint hasznos gyakorlati módszereket lehet meríteni, ugyanis az elért eredmények, és megszerzett tapasztalatok szervesen beépültek a magyar rádiófelderítő szakmai kultúrába, annak kimeríthetetlen tudásbázisát és tapasztalati kincstárát képezve.

A szakmai tapasztalatok nemcsak eredményekről, de a jövőt érintően kudarcokról is szólhatnak, ezért – megítélésünk szerint – a **ráf. erőforrás-gazdálkodás** sokoldalú kérdéseinek további kutatása nélkülözhetetlen. Meggyőződésünk, hogy ezeket a kutatásokat a Szolgálat vezetése újabb kutatók bevonásával tovább fogja folytatni.

Rádiófelderítő szakmai tapasztalatok

A vizsgált közel öt évtized alatt a magyar Rádiófelderítő Szolgálat vezetése számos vezetési és szervezési tapasztalatot szerzett, amelyek eredményesen gazdagították a magyar rádiófelderítő kultúrát. A teljességre való törekvés igénye nélkül közülük – napjainkban is érvényes és nagyra értékelhető üzeneteik kapcsán – a következőket kívánjuk bemutatni.

- ráf. humán erőforrás-gazdálkodás;
- ráf. szaktechnikai erőforrás-gazdálkodás;
- ráf. szervezeti erőforrás-gazdálkodás: szervezési tapasztalatok;
- ráf. vezetési tapasztalatok: stratégia-alkotás, tervezés, szervezés, innovatív feladatmegoldás;
- ráf. nemzetközi együttműködésből származó tapasztalatok;
- ráf. napi szakmai tapasztalatok, szakmai intelligenciafejlődés;
- idegen hadseregek gyakorlatából szerzett ráf. tapasztalatok;
- saját (HKSZ+M) gyakorlatokból szerzett ráf. tapasztalatok;
- ráf. infrastruktúraépítés közben szerzett tapasztalatok.

Részleteiben:

Ráf. humán erőforrás-gazdálkodás

A Szolgálat egyik kiemelkedően fontos erőforrása a mindenkor rendelkezésre álló rádiófelderítő emberi erőforrás volt, ami lehetővé tette feladatainak sikeres megoldását. (A humán erőforrás-gazdálkodás szakmai fogásairól és részletkérdéseiről külön tanulmány készül).

A ráf. szakmai humán erőforrás összlétszámát és belső arányait tekintve – egy átlagos évet véve alapul – a Szolgálatnál mintegy 1000-1500 fő katonai állománnyal és kb. 300-400 fő polgári alkalmazotti állománnyal lehetett számolni. A Szolgálat összlétszáma a 2000 főt soha nem haladta meg. Természetesen a különböző szervezési időszakok más és más létszámigényekkel léptek fel, ezért kisebb-nagyobb létszámváltozások, személyi fluktuációk előfordultak. Ilyen változások voltak a sorállomány növelése vagy csökkentése, a hivatásos tiszthelyettesi állomány részarányának növelése (lásd a „katonásítási” programot), majd a polgári alkalmazotti állománnyal végzett létszámmanőverek.

Tekintettel arra, hogy a Szolgálathoz való tartozás lényegében „életre szóló” szerződést jelentett, hamar kialakult a törzsgárda, amely komolyan igénybe vehető és jelentős erőnövelő tényezőnek bizonyult, különösen a válságos időkben. Nem lehet véletlennek tekinteni azt, hogy a Szolgálat nyugdíjasklubja a legjobbak közé tartozik olyan társadalmilag fontos területeken, mint pl. az összetartozás, kölcsönös segítség nyújtás, egymás támogatása, felkarolása és nem ritkán mint „megbízható tartalék munkaerőforrás” területén.

Joggal lehetünk büszkéek arra, hogy a Szolgálat állománya évtizedeken keresztül káderutánpótlási „aranybányát” jelentett egyrészt az előjáró Csoportfőnökség, másrészt a HM, illetve az MNVK különböző szervei számára. A honvédségnél iratlan törvénynek számított, hogy aki a Ráf. Szolgálatnál megállta a helyét, azt máshol is bátran lehet alkalmazni.

A Szolgálat állományából több tábornok került ki, számos főtisztet helyeztek máshol magasabb beosztásba. Sorainkból csoportfőnök, több csoportfőnök-helyettes, katonadiplomata (attasé), katona- és más tudományterületi tudós vitte tovább a Szolgálat jó hírnevét. Jó érzéssel tölt el bennünket, hogy a más szolgálathoz került – eredetileg ráf. beosztású – katonaszemélyek soha nem felejtették el, honnan indultak. Büszkén vallják, hogy a Ráf. Szolgálatnál kezdték katonai pályafutásukat.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a Szolgálat személyi állománya minőségét tekintve erősen válogatott, többszörösen megszürt, szakmai fejlődését tekintve folyamatosan fejlesztett és ellenőrzött személyi állománynak felelt meg. Kár lenne tagadni, hogy a tanulmány vizsgált időszakában – 1945–1990 között – a személyi válogatásnak erős politikai színezete is volt. Mindenesetre a válogatás a Szolgálat számára a minőség javulását eredményezte: a későbbi sikerek alapja a rendkívüli gondossággal megoldott személyi válogatás, és a szakma szerinti szelektálás volt, amelyre a Szolgálat vezetése mindig igen nagy figyelmet fordított. A személyi állománnyal való törődés és foglalkozás nem reszortfeladata, hanem egyik fő feladata volt a Szolgálat vezetésének. A személyi válogatásban a Szolgálat vezetőállománya személyesen és tevőlegesen részt vett, ami által mindenkit személyesen is ismertek. A munkatársaknak nem azt mondták, hogy „fogjuk meg és vigyék”, hanem azt, hogy „együtt sírunk, együtt nevetünk”.

A humán erőforrás-gazdálkodás területén a következő fontosabb és sikeres humánműveleteket végezték:

- kiválasztás (személyi válogatás, képességfelmérés, adategyeztetés, környezettanulmány);
- képesség alapú szakmai előszűrés, rendszeres szelektálás;
- sorállományú alapképzés és továbbképzés (saját bázison);
- tiszthelyettes-képzés (tanfolyamrendszerben, saját bázison);
- tisztképzés (tisztai iskolán + saját bázisú szakosító tanfolyamon);
- tisztai továbbképzés (ZMKA, egyéb egyetemek és szovjet tanfolyamok);
- magasabbparancsnoki képzés (ZMKA + szovjet tanfolyamok).

A személyi állomány változása (fluktuáció: kiválás, eltávozás, áthelyezés stb.) viszonylag kis mértékű volt, mivel a Szolgálathoz való kerülés bizonyos értelmű, mértékű és minőségű „válogatottságot, szakmai elit szintet” jelentett, ami magas fokú szakmai elismertséget és az átlaghoz viszonyítva némileg magasabb anyagi megbecsülést is jelentett. A Szolgálathoz nem lehetett „csak úgy” jelentkezni: a Szolgálat – felsőbb engedély alapján – maga válogatta ki jövőendő munkatársait. Akit kiválogatott, azt meg is szerezte.

A szakmai és szolgálati fegyelem betartására mindenkor éberrel ügyeltek. A fegyelem fenntartásához és javításához különböző politikai, mozgalmi és több szinten adható anyagi és erkölcsi elismerési formákat vettek igénybe.

A Ráf. Szolgálatnál tevékenykedő személyi állományról a vezetés messzemenően igyekezett gondoskodni. A hivatásos állomány lakásproblémáit az MN átlagos szintjénél jóval nagyobb mértékben oldották meg, amit jogosan azzal indokoltak, hogy a személyi állomány „állandó harckészültségben dolgozik”, vagyis szolgálata az átlagot jóval meghaladó mértékű megterhelést jelent.

A személyi állomány anyagi elismerése az országos átlaghoz viszonyítva kiemelkedő volt. A távírászok és műszerészek osztályos pótlékot kaptak, a tiszthelyettesek és tisztok pedig nyelvpótlékban részesültek. (Egy felsőfokú nyelvvizsga, pl. 15%-os bémővekedést eredményezhetett. Ez akkor óriási anyagi ösztönző erő volt!). Az erkölcsi ösztönzők és a fokozott anyagi megbecsülések rövidesen meghozták a kívánt eredményt.

A humán erőforrás-gazdálkodás területén rendszeresen felkarolták és támogatták a különböző szakmai versenyformákat és innovációs (újítási–feltalálói) mozgalmakat. Ezáltal jelentős és rejtett innovációs (feltalálói) erőforrásokat nyitottak meg, amelyeknek kihasználása komoly eredményeket hozott. Különösen a műszaki területen érték el átlagon felüli sikereket, annál is inkább, mivel „idegen műszakiakat” nem engedhettek a szigorúan titkos minősítésű ráf. technikai eszközökhöz.

Ráf. szaktechnikai erőforrás-gazdálkodás

A Ráf. Szolgálat számára a rádiófelderítő szaktechnika a másik olyan erőforrás volt, amely lehetővé tette a mindennapi és későbbi sikerek elérését. Köztudott, hogy a Szolgálat technikai bázisú felderítő szakintézmény, amelynek eredményei két tényezőtől függenek.

Az egyik a műszaki tényező, amely a technika minőségével, korszerűségével és mennyiségével van kapcsolatban. A másik a végfelhasználói tényező, amely a ráf. technikát kezelő operátorok (távírászok) képzettségével, szakmai tapasztalataival és szakirányú intelligenciájával, valamint a technikát üzemeltető technikusok (műszerészek) képzettségével, rátermettségével, illetve ezen humán tulajdonságok minőségével van összefüggésben. (A ráf. szaktechnikát érintő mélyebb kérdésekről külön tanulmány készül).

A Szolgálat vezetése mindig igen nagy figyelmet fordított arra, hogy a mindenkor rendelkezésre álló legújabb és legkorszerűbb szaktechnikát szerezze be, ami némi gondot okozhatott az előljáró költségvetésének összeállításakor. Mindenesetre az előljáró vezető szervek, és legfelsőbb szinten az ország vezetése is megértette, belátta és támogatta, hogy az igen drága ráf. technikai eszközöket az igényelt mennyiségben, megfelelő költségvetési ütemezéssel rendelkezésre kell bocsátania.

A szaktechnikai ellátottság területén több szakmacentrikus korszakot lehet megkülönböztetni a tanulmány vizsgált időszakát érintően. A szaktechnika beszerzésénél a rendelkezésre álló beszerzési lehetőségekre alapoztak (természetesen a rendelkezésre álló pénzügyi források figyelembe vételével). A beszerzés területén az idegen rádióelektronikai kommunikációs és egyéb eszközök (modulációk, üzemmódok elterjedése, korszerűsége stb.) mennyiségi, minőségi, fejlettségi szempontjai meghatározók voltak.

A tanulmány vizsgált időszakának (1945–1990) kezdeti éveiben, vagyis a ráf. szaktechnikával való ellátás és majd az átfegyverzés **első időszakában** a második világháborúból visszamaradt (összegyűjtött) katonai, és részben megvásárolt polgári ráf. technikát (vevőket és iránymérőket) alkalmazták. A **második időszakban** – a meglévő „öreg” idegen ráf. technikai eszközpark mellett – már sor került magyar gyártmányú, viszonylag korszerű ráf. technika felhasználására is. A **harmadik időszakban** szovjet ráf. technikát meghaladó – magyar gyártmányú, már igen korszerű (tranzistoros, IC-alapú) ráf. technikát vezettek be. Ezek technikai minőségét jól mutatják azok a tények, hogy közülük számos típust és rendszert külföldre is exportáltak pl. Indiába, Szíriába, Líbiába, Vietnamba, az NDK-ba, Lengyelországba, Bulgáriába, Csehszlovákiába és a Szovjetunióba is. A tanulmányi időszak végére a magyar Szolgálat technikai színvonala a VSZ országaihoz mérten élenjáró volt, sok területen világszínvonalat képviselt.

Erőforrás szempontjából a ráf. technikát, olyan képességalapú, erőfokozó, hatékonyságnövelő eszközrendszernek és szaktechnikai készletnek lehet tekinteni, amelyik egyre nagyobb teljesítményt tudott nyújtani, ami által a ráf. technika teljesítőképessége egyre javult és hatékonyabbá vált. Ez – többek között – azt is jelentette, hogy ugyanazon létszám mellett, sokkal jobb szakmai eredmények elérésére voltunk képesek. A technikában rejlő ilyen értelmű erőnövelő lehetőségek kihasználását a Szolgálat vezetősége mindig elsőrendű fontosságúnak tartotta és a lehetőségek kiaknázását eredményesen tudta felhasználni és kihasználni a Szolgálat fejlődése érdekében.

Ráf. szervezeti erőforrás-gazdálkodás

Szervezési tapasztalatok

Figyelemre méltó módon a rádiófelderítő szervezetek (a vezető szervek és végrehajtó alakulatok) nagyságrendi és a feladatokkal kapcsolatos kérdései sajátos és rejtett erőnövelő képességet foglaltak magukban a Szolgálat életében. Ennek nem volt különösebb jelentősége 1949 előtt, amikor a Szolgálat kezdeti újjászervezésének problémái voltak napirenden. Később azonban, 1949–1990 között a ráf. szervezetek formai és tartalmi kérdései egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, különféle okok miatt.

Sajátos módon a Szolgálat szinte az állandó átszervezés állapotában és lázában élt – egy adott szervezeti elem két évnél hosszabb ideig nem nagyon létezett –, ami számos előnnyel és némi nehézséggel párosult. A fejlődéssel összefüggő folyamatos átszervezési „kényszer” pozitív hatással volt a szervezetek életére.

Egyrészt igen magas fokú szervezési tudást eredményezett a Szolgálat vezetése számára, ami az idő múlásával lehetővé tette a szervezési feladatok gyors, operatív és hatékony megoldását.

Másrészt az adatfeldolgozó és adatszerző parancsnokokat egy sajátos „mobil” versenyhelyezethez és fluktuáló beosztási állapothoz szoktatta. Ezek a hatások később igen hasznos személyi tulajdonsággá váltak, beépültek az érintett parancsnokok személyi tudatába, minek következtében jól viselték a gyakori átszervezésekből adódó pszichés terheket.

A Szolgálat szervezéssel kapcsolatos tevékenysége végül olyan erőnövelő képességet jelentett, amelynek segítségével a megnövelt feladatokhoz jól lehetett illeszteni a meglévő személyi és technikai erőforrásokat. Az új szervezeti formákba csoportosított személyi állománynál fel lehetett gyorsítani az új feladatokhoz szükséges szakmai tudás elsajátítását. A kvázi folyamatos átszervezés edzettette a személyi állományt a változásokhoz, és felgyorsította az új feladatokhoz való felzárkózást. Tekintettel arra, hogy a Szolgálat egésze egy sajátos zárt szakmai közösséget alkotott, a benne működő személyek hamar felismerték, hogy nem egymás ellen kell harcolni, hanem a feladatokhoz közösen kell alkalmazkodni. Érdekes módon a Szolgálattól elkerült és sikeres tevékenységet folytató személyek is többször említik, hogy a folytonos átszervezéshez történő hozzászokás-hozzászoktatás később milyen hasznos humán versenytényezőnek számított későbbi életükben.

Ráf. vezetési tapasztalatok

Szakmai stratégia-alkotás, tervezés, szervezés

A Ráf. Szolgálat vezetése az 1950-es évektől kezdve kitűnt a technikai kutatás és a **szervezeti stratégiafejlesztés** területén. Az előbbi biztosította a világ rádióelektronikai rendszerei fejlődésével történő lépéstartást, az utóbbi pedig világos, elérhető és megvalósítható célokat jelentett a Szolgálat számára.

A szakmai stratégiaalkotást elsősorban a lépcsőzetes megvalósítás (közbeeső célok elérésére való törekvés) jellemezte, miközben a végcél soha nem tévesztették szem elől. Ha visszatekintünk arra, hogy a Szolgálat fejlődése mivel kezdődött, majd a vizsgált időszak végére (1990-re) mivé lett – és most tekintsünk el a néha megalomániás célkitűzésektől és törekvésektől, amelyek elvileg már egy rádiófelderítő hadosztályt is elképzelhetőnek tartottak –, megállapítható, hogy a stratégiaalkotás és megvalósítás az adott történelmi időszakban sikeres volt: a kezdeti rádiófelderítő századból végül is rádiófelderítő dandár lett, szárazföldi, légi, tengeri és kozmikus dimenziókkal. Ennek a töretlen szervezeti fejlődésnek a politikai rendszerváltozás vetett véget, amelynek során a Szolgálat vezetése elsősorban a saját nemzeti érdekekre és lehetőségekre koncentrált.

Kétségtelen, hogy a nagyságrendi növekedést elősegítette (megkövetelte) a VSZ védelmi-támadó stratégia hazánkra is érvényes hatása, miután a magyar hadászati, hadműveleti és harcászati rádiófelderítést betagolták egy szovjet hadseregcsoporthoz feladatrendszerébe.

A szervezési feladatokat megelőző és követő tervezési feladatok megoldására az igen magas fokú operativitás és hajlékonyság volt a jellemző. Ez utóbbit érintve a megoldandó feladatokat igen innovatív (K+F+M = kutatás, fejlesztés, a helyi viszonyokat messzemenően figyelembe vevő megvalósítás) módon oldották meg. Az innovatív megoldásnál öntudatlanul is rendkívül értékes fejlesztési módszert alkalmaztak. Nevezetesen sokkal fontosabbnak tartották a szervezeti keretek időbeni létrehozását, elvi és gyakorlati feladatainak világos meghatározását, mint azok teljes mértékű megvalósítását. Vagyis tudták, hogy mit akartak, mit kívántak elérni és csak azután kezdtek a részletekben gondolkodni.

Nem tagadható, hogy ennek a módszernek alkalmazását gyakran a kényszer (idő-, eszköz- és állományhiány) is előidézte. A Szolgálat számára irányelvként szolgált az, hogy a ráf. stratégiába illeszkedő feladatot (szervezetet, funkciót stb.) minél előbb el kell kezdeni, a múlt idő ugyanis felszámolja a kezdeti hiányokat, a szervezeti struktúrát pedig majd folyamatosan tölti meg „élettel”. Ha visszatekintünk a Szolgálat fejlődésére megállapítható, hogy ez a fajta szakmai stratégiaalkotó és -fejlesztő tevékenység sikeres volt, a jövőre nézve is számos tanulsággal szolgál.

A nemzetközi együttműködésből származó ráf. tapasztalatok

A magyar Rádiófelderítő Szolgálat igen értékes támogatást kapott a VSZ rádiófelderítő szolgálatokkal szervezett együttműködés keretében. Ha ismételtten leszámítjuk a politikai szempontokat, megállapítható, hogy ez a szakmai együttműködés számunkra hasznos volt, mivel felmérhettük a saját Szolgálatunk versenyképességét, hatékonyságát, módszereink helyességét, miközben átvehettünk olyan tapasztalatokat, amelyekkel mi nem rendelkezünk. A NATO által is elismert VSZ összesített ráf. képességéből elveket, módszerbeli eljárásokat vehettünk át és speciális eszközök birtokába juthattunk. A magyar Rádiófelderítő Szolgálat rendszeresen előkelő helyezést ért el a VSZ-tagországok közötti nem hivatalos ráf. szakmai versenyben. Az együttműködés speciális kérdései közé tartozott a szovjet erővel való kapcsolatok kérdése.

A szovjet erővel kialakult ráf. szakmai kapcsolatok

Magyarország 1949-től és később, mint a VSZ tagja – egyértelműen szovjet orientáltságú és érdekű – hadászati és összhaderőnemi felderítő tevékenységet folytatott. Ez a megállapítás természetesen érvényes volt a magyar Rádiófelderítő Szolgálatra is. A magyar felderítő szolgálatnak szoros szakmai kapcsolata volt a Szovjet Hadsereg Vezérkarának állományába tartozó **2. Felderítő Főcsoportfőnökséggel** (GRU – Glavnoje Razvedivatyelnoje Upravlénijje).

A Magyarországon állomásozó szovjet **Déli Hadseregcsoport** (Mátyásföld) állományába tartozott egy – hadseregcsoport-közvetlen – **Felderítő Csoportfőnökség** (RU – Razvedivatyelnoje Upravlenyje), amelynek a következő – szakmai vonalon bennünket is érintő – szervezeti elemei voltak:

Déli Hadseregcsoport felderítő csoportfőnöksége:

- Csapatfelderítő főosztály (számjelzése: 1.);
- **Rádióelektronikai felderítő főosztály** (számjelzése: 5.)

A Déli Hadseregcsoportnál levő említett szovjet felderítő főosztályok közvetlen szakmai kapcsolatban álltak a magyar illetékes felderítő szervekkel, és közvetlenül jelentettek a moszkvai Felderítő Főcsoportfőnökség tájékoztató, illetve elektronikai felderítő főnökeinek.

Ebben az időszakban a magyar rádiófelderítés szövetségi érdekű közvetlen szakmai irányítása az MNVK Felderítő Csoportfőnökségen keresztül történt, amely viszont közvetlenül Moszkvával volt kapcsolatban. A VSZ felderítő főnökei – később a rádiófelderítő/rádióelektronikai felderítő főnökei is – évenként tartottak szakmai értekezletet, ún. ráf. szekcióüléseket, ahol megvizsgálták az eredményeket és megszabták a következő évi felderítési főfeladatokat.

1960 után a VSZ védő-támadó jellegű háborús terveinek megfelelően Magyarország számára a hadászati felderítés főfeladata Ausztria, főiránya Észak-Olaszország volt. Természetesen a magyar Rádiófelderítő Szolgálat ehhez igazodott, amikor az éves feladatmegszabó irányelveket az MNVK felderítő csoportfőnöktől átvette.

A VSZ felderítő szolgálatok a felderítési főfeladatokat – közöttük a rádióelektronikai felderítésre vonatkozó feladatokat is – az egymásnak évente megküldött felderítési igények, feladatok, beszámolók, szaktanulmányok keretében továbbították koordinálás céljából, a fölösleges kettőségek elkerülése érdekében.

A nagyobb szabású NATO-gyakorlatok, pl. FALLEX–WINTEX, AUTUMN FORGE, REFORGER stb. kódnevű hadászati gyakorlatok előtt, majd utána szekcióüléseket tartottak. Ezeken a szakmai értekezleteken a magyar Rádiófelderítő Szolgálat képviselői rendszeresen részt vettek. Eredményeik alapján a magyar rádiófelderítő tevékenységet a szekciók rendszeresen magasra értékelték. A többi részt vevő országhoz képest a magyar Szolgálat teljesítményei és eredményei – többségében – az élenjáró országok eredményei közé tartoztak.

A magyar–szovjet szakmai rádiófelderítő (rádióelektronikai felderítő) információcserére ugyanakkor általában jellemző volt a jól érzékelhető egyirányúság. Nagyságrendi helyzetükből adódóan a szovjetek sok operatív információt kértek és keveset adtak. A kapott információk gyakran elavultak, vagy általunk már ismertek voltak.

Ezen túlmenően a szovjet partnerek nem kifogásolták a magyar túlvállalásokat. A magyarok – virtusból, vagy felesleges „kivagyiságtól” vezérelve, erőforrást és erőt nem kímélve, – gyakran arra vállalkoztak, hogy a nemzeti érdekeket messze túlhaladó, túlvállaló módon, vagy azt kevésbé szolgáló rádióelektronikai felderítő képességeket alakítsanak ki. Ezzel ugyan a táboron belül növekedett szakmai presztízszünk, de erősen fogyott a pénzünk, erőforrásainkat pedig feleslegesen kötöttük le.

Egyedüli haszna a túlvállalásoknak az volt, hogy az átlagon felüli technikai fejlesztési erőfeszítéseink jelentős mértékben segítették a szakma fejlődését. Mivel a magyar túlvállalásokat a magyarok finanszírozták, a szovjetek nem igen szóltak bele, és nem vettek részt a költségek fedezésében.

Mindazonáltal legújabb kutatási eredményeinket szívesen vették át, amelyek fejlesztési költségeit „természetesen” Magyarország viselte.

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy adott időszakban sok segítséget kaptunk a szovjet féltől a külhoni magasabb parancsnoki tanfolyamokon, továbbképzéseken és bizonyos szovjet ráf. – rtf. technikák átvétele során. Ezek kétségkívül segítették a magyar rádiófelderítő kultúra továbbfejlődését.

Napi rádiófelderítő tevékenységből származó szakmai tapasztalatok

A szakmai intelligencia állandó fejlődése

A mindennapi ráf. szakmai operatív tevékenység az évek folyamán egyre nagyobb és gazdagabb szakmai tapasztalatokat halmozott fel a Szolgálat vezetésében és a ráf. feladatok végrehajtásában részt vevő személyek tudatában. Tekintettel arra, hogy Magyarország viszonylag kis országnak számít, mi sem természetesebb, hogy a Rádiófelderítő Szolgálat mérete – leszámítva a túlzásokat – nem volt nagy méretű. Növekedése arányaiban követte a VSZ országok ráf. szolgálatainak méreteit. Szervezetének nagyságrendje a legkiterjedtebb formájában sem érte el egy gépesített hadosztály méretét.

A Szolgálat vezetésének létszáma, beleértve az 1. rádiófelderítő osztályt is, rendszerint nem haladta meg a 15-25 főt. Közéjük igen nehéz volt bekerülni, igen erős szűrőn kellett átjutni ahhoz, hogy a Szolgálat vezetésének közvetlen törzsében dolgozzon valaki. A minőségi kiválogatás ugyanúgy érvényes volt ebben az esetben is, mint az egész Szolgálat életében.

Ez a szigorú minőségi szellemi koncentráció és szakmai tudás-felhalmozódás tette lehetővé, hogy az egyre növekvő feladatokat közel ugyanazon vezetői, tervezői, irányítói és ellenőrzési létszámmal lássák el.

A Szolgálat vezetése permanens módon „állandó” szervezési lázban, átalakulásban égett, ugyanis a rádiófelderítő adatszerzés szervezeti kereteinek és képességeinek növekedése 40 év alatt (1949-től 1989-ig) folyamatos szervezési (állománytábla-készítési, személyi válogatási, átszervezési stb.) feladatokkal látta el a vezetés törzsét. Ennek következtében, annak ellenére, hogy a Szolgálat vezetése viszonylag zárt közösséget alkotott és elméletileg fennállt a befelé fordulás és

„beltenyészet” veszélye, ezek a negatív hatások mégsem tudtak érvényesülni, mert a napi feladatok állandó munkát nyújtottak a vezetés és törzse számára. Emellett a Szolgálat „lelkivilágában” érvényesült egy bizonyos, nem káros jellegű és hatású versenyszellem, amely folytonos jelleggel újabb és újabb eredmények elérésére ösztönözte a vezetőket és a körükben működő ráf. tervező–szervező szaktiszteket.

Az a tény, hogy viszonylag kis létszámmal működött a Szolgálat vezetése, továbbá az, hogy a személyi fluktuáció csupán rendkívül kis mértékű és gyakoriságú volt, mint környezeti tényező a beosztottaktól egy sajátos munkaszervezési formát követelt meg. Nevezetesen egy olyan szakmai tevékenységet, amelyben létszámkényszerből adódóan szinte „mindenki mindenhez” értett, tehát a helyettesítés nem okozott problémákat. Ez később nagy előnynek számított, amikor megkezdődött a tervező–szervező szaktisztek magasabb képzésre történő beiskolázása (ZMKÁ, Szovjetunióbeli továbbképzés stb.) és időszakos, de kívülről nem pótolható munkaerőhiány lépett fel. A „mindenhez értés” szakmai gyakorlata később elősegítette, hogy az említett tisztek közül egyrészt magasabb ráf. végrehajtó parancsnokok legyenek, illetve onnan visszakerülve nem ritkán a Szolgálat vezetőivé váltak.

A ráf. mindennapi tevékenysége révén a ráf. szakmai intelligenciaszint (szaktudás, hozzáértés, szakmai tapasztalat) állandóan fejlődött elsősorban azért, mert Magyarországon csak egy Ráf. Szolgálat volt, korlátozott erőforrásokkal. Ezért mindent magának kellett megoldani, mindenhez „értenie” kellett. Ez a szellemi kényszer olyan gondolkodási forrásokat (tudati intelligenciaterületeket) nyitott meg a személyi állományban, amelyek a Szolgálatot átsegítették a nehézségeken. Ebben az értelemben tulajdonképpen egyfajta óriási tudáshalmazt magában foglaló és arra támaszkodó közös csoportmunkáról volt szó, amelynek elméleti háttérét gyakran nem is tudták, de gyakorlati hasznát hamar felismerték és a módszereket sikeresen alkalmazták.

Bizonyára nem tévedünk, amikor megállapítjuk, hogy a Szolgálat átlagot meghaladó sikereinek elérését az említett feladatmegoldó módszer felhasználása, vagyis a rendkívül jól szervezett és magas szintű tudást tartalmazó csoportmunka következetes alkalmazása tette lehetővé.

Idegen hadseregek gyakorlataiból szerzett ráf. tapasztalatok

A Szolgálat vezetése számára fontos erőforrásnak bizonyultak azok a rádióelektronikai felderítő tapasztalatok, amelyeket az idegen hadseregek gyakorlatainak felderítése és lehallgatása során szerzett. Arról van ugyanis szó, hogy ebben az esetben éles és közvetlen kapcsolatba került az ellenség (ellenfél) azon rádiófelderítő objektumaival és rendszereivel, amelyek háború esetén valódi feladatát képezte volna.

Tekintettel arra, hogy az idegen hadseregek (országok) különböző fajtájú, típusú, tartalmú és hosszúságú gyakorlatokat folytattak különböző rádióelektronikai eszközök és rendszerek igénybevételével, módunkban állt megismerni a gyakorlatok célját, feladatát, végrehajtási módját, a részt vevő erők felhasználási variánsait, erőit, eszközeit, manővereit. Ismeretes, hogy a gyakorlatok azt a célt szolgálják, hogy a fegyveres erőket gyakoroltassák háborús feladataik potenciális végrehajtásában, miközben különböző stratégiai, doktrinális, vagy hadművelleti elképzeléseket próbálnak ki.

A hadgyakorlatok rádiófelderítésében kiemelkedő fontosságú feladatok voltak a célországok fegyveres erőit érintő háborús készütségbe helyezés rendszerének, az atomtámadásra kijelölt erők manővereinek és a hadszínterek közötti erőátcsoportosítások figyelése, és a levonható tapasztalatok megszerzése. Mindezen feladatok megoldásában a magyar Rádiófelderítő Szolgálat igen sikeresnek bizonyult annak köszönhetően, hogy a vezetés az adatszerzés megszervezésén túl igen nagy figyelmet fordított az adatfeldolgozó állomány fejlesztésére, továbbképzésére.

Saját gyakorlatokból szerzett ráf. tapasztalatok

Az 1960-as évektől kezdve, a növekvően „élesedő nemzetközi helyzet” következtében egyre jobban érvényesült a VSZ védelmi és támadó terveinek hatása a rádiófelderítés életében. Előtérbe került az igény, hogy a rádiófelderítő adatszerző és adatfeldolgozó erőket úgy kell átalakítani, hogy alkalmasak legyenek tábori körülmények között folytatandó ráf. tevékenységre. Ez azt jelentette, hogy a ráf. szaktechnikát „kerekekre” rakták és rendszeresen gyakorolták az állandó elhelyezési körletek (laktanyák, önálló objektumok stb.) normaidőn belül történő elhagyását.

A harckészültségi tervek ellenőrzésének egyik bevált módszere volt a személyi állomány riadóztatása (kiértésítése), majd beszállítása és az elvonulásra történő felkészülés ellenőrzése.

Később ezt kiegészítették az elvonuló előkészítő csoport (EKCS), az első lépcső (1.L.) majd a második lépcső (2.L.) felkészítésével és tábori körletbe történő indításával. Ezek a körletek mintegy 40-50 km-re voltak a budakeszi úti laktanyától a Duna bal partján, minek következtében a hajnali órákban át kellett vonulni a városon és a hidakon. Utólag visszagondolva, sok érdekes és humoros dolog történt, mivel a hajnali forgalomban az elvonuló „ráf. karaván” láttán csak az nem vette észre a fővárosban, hogy gyakorlatot hajtunk végre, aki közömbösen szemlélte, s nem volt arra kíváncsi.

A harckészültségi és háborús tervek komolyságát gyakran veszélyeztette az a tény, hogy az alapvetően állandó elhelyezési körletekben (épületekben) folytatott hadászati ráf. tevékenységet típusgépkocsikban és sátrakban kellett végezni, természetesen „éles ellenséges behatás” mellőzésével. Ennek következtében mindegyik gyakorlat „sikeres” volt.

Bármennyire is humoros és élményekben gazdag események voltak ezek, a személyi állományuk és a vezető törzseknek igen komoly munkát kellett végezni: számos tervet készíteni, azokat ellenőrizni, végrehajtani, a tapasztalatokat levonni és összegezni. Hogy ez valójában mit is jelent, csak azok tudják, akik ilyen HKSZ+M tevékenységben már részt vettek.

A Szolgálat számára számos tapasztalatot eredményeztek ezek az összevonások, HKSZ+M gyakorlatok. A személyi állományt eredményesen összekovácsolta; életre szóló katonabaráttságok alakultak ki; a személyi állományból a legjobb képességeket hozta ki, mivel számos esetben váratlan helyzetekkel kerültek szembe, ahol rögtönözni kellett, miközben több katonabajtárs élete forgott kockán.

A rádiófelderítő infrastruktúra építése közben szerzett tapasztalatok

A megszerzett és az évek folyamán összegyűjtött tapasztalatok terén feltétlenül szólni kell azokról, amelyeket a ráf. objektumok (állandó infrastruktúra elemek, szakmai és támogató épületek, bekötőutak, híradó vonalak, szolgálati lakások stb.) építésénél szereztünk.

A Szolgálat vezetése – nagyon előrelátó módon – abból a feltevésekből indult ki, hogy csak olyan ráf. objektumépítés lehet jó és sikeres, amelynek munkálataiban – a tervezésétől kezdve a kivitelezésig bezárólag – ráf. szakszemélyzet is részt vesz, érvényesítve a szakmai igényeket. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy néhány főt (tiszt vezetésével és „dörzsölt” távirászokkal megerősítve) építési feladatokra vezényeltek, akik a Szolgálat vezetésének rendszeresen beszámoltak az építés menetéről, nehézségeiről, akadályairól és a megoldások lehetséges alternatíváiról. Ezáltal a Szolgálat vezetése, felelős lévén a beruházásért, mindig „képből volt”, és azonnal tudott intézkedni, segítő szándékkal beavatkozni, ha arra szükség volt.

Az említett „ráf. építési csoport” egyúttal betöltötte a nehéz és sokszor komoly diplomáciai érzéket igénylő kapcsolattartási szerepkört is a helyi hatóságok és a civil intézmények felé. Érdekes módon – eltérően más honvédségi tapasztalatoktól –, a ráf. építkezéseket mindig szívesen vették és támogatták a helyi lakosság körében. Mert az állandó katonai jelenlét – bármilyen kis létszámú volt –, biztonságot és segítséget jelentett baj esetén. A külső objektumok nehéz gépjármű technikája, pl. gyakran segítette a hóakadályok eltávolításában, hiszen nekik is ugyanazon az úton kellett közlekedni.

A külső objektumokba települt kisalegységek, pl. iránymérő állomások személyi állománya hamar bekapcsolódott a helyi kulturális életbe: barátságok, nem egyszer szerelmek szövődtek a helyi eladósorban levő lányokkal. Később sokan a faluból nősültek, ami jó propaganda volt a honvédség számára.

Úgy véljük, hogy a ráf. objektumok és infrastruktúrák építésénél szerzett tapasztalatok igen értékesek voltak, és még jelenleg is azok, mivel a megszerzett tapasztalatokat napjainkban is eredményesen alkalmazzák a Szolgálat életében és érdekében.

A RÁDIÓFELDERÍTÉS SZAKMAI RENDSZERVÁLTÁSA 1990–1996 KÖZÖTT

Rövid távú jövőbe tekintés

1990 után a Felderítő Csoportfőnökséget a **Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatalává (KFH)** szervezték át. 1995-ben alárendeltsége is megváltozott. A hivatal a Honvéd Vezérkar állományából a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak kötelékébe került. Új megnevezése: **Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatala** lett és belső szervezete is átalakult. Az új hivatal főigazgatója Dr. Botz László vezérőrnagy, majd altábornagy lett, aki rádiófelderítő tisztként kezdte katonai pályafutását.

A 3. önálló rádiófelderítő dandárból 1990-ben **MH Távközlési Kutató és Ellenőrző Intézetet (MH TÁVKEI)** szerveztek.

A Rádiófelderítő Szolgálat szakmai megnevezése a KFH-n belül **Rádióelektronikai Felderítő Igazgatóságra (ref. ig.)** változott, minthogy feladata, „érdeklődési köre” is más irányt vett: kezdetét vette a NATO felé való orientálódás.

A fenti változások szoros kapcsolatban álltak a Szolgálat szakmai vonatkozású rendszerváltásával, ahol kezdetben talán csak a ráf. technika nem változott.

Az új hivatal – és benne a Rádiófelderítő Szolgálat – azóta megváltozott szervezettel, feladattal, főirányokkal, továbbá NATO szövetségi elkötelezettséggel működik, amelynek bemutatása – érthető módon – már egy másik tanulmány anyagát képezi.

A Szolgálat állandóan fejlődik, miközben szervezetét és személyi állományát a helyzethez és a követelményekhez jól alkalmazkodó módon és formák között változtatja.

Azok a szakmai erőfeszítések és nemzetközi összehasonlítási mércével is jól mérhető fejlesztési sikerek, amelyek a magyar Szolgálat tevékenységét a hidegháború időszakában jellemezték, szilárd alapot biztosítottak az eredményes szakmai rendszerváltáshoz és a NATO szövetségi rendszerhez történő csatlakozás előkészítéséhez, majd levezényléséhez.

A szakmai rendszerváltás új szervezeti felépítést, új feladatokat, új főirányokat, új technikát és új vezetést jelentett a Szolgálat számára, illetve a szolgálat ma is működő szakmai életében. A változást olyan személyek hajtották végre, akik még a „régiben” kezdtek, de már az „újban” folytatták szakmai munkásságukat. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a „régiből” a jót megtartották és az „újba” pedig gyorsan beletanultak. Mindez annak volt köszönhető, hogy a Szolgálat egy olyan megbízható szakmai személyi állománnyal, mint magasra értékelhető „aranylappal” rendelkezett, amely magas szinten képzett, szakmailag elkötelezett, hazaszerető, tanulékony, talpraesett és találékony, az új iránt mindig fogékony személyi állománnyal rendelkezett. A demokratikus alapokra helyezett magyar Rádiófelderítő Szolgálatnak a szakmai rendszerváltás kapcsán nem kellett nulláról indulni.

A magyar Rádiófelderítő Szolgálat szerteágazó tevékenységét – sikereit és kudarcait – részleteiben azok a kapcsolódó tanulmányok fogják bemutatni, amelyeket az adatszerezés és adatfeldolgozás szakavatott mesterei készítenek és jelentetnek meg a közeljövőben.

Az az időszak (1945–1990), amelyről ez a tanulmány szól, már magyar katonai történelem, benne a **magyar rádiófelderítő kultúra** szerves és megváltozhatatlan része, amelynek titkos anyagai az illetékes kutatók számára a továbbiakban is hozzáférhetők a Hadtörténelmi Levéltárban.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás tárgyát képező időszak értékelését röviden a következőkben tartottuk célszerűnek összefoglalni:

Úgy gondoljuk, elérkezett az idő, amikor szélsőséges értékelésektől mentesen röviden be lehet mutatni azt a jelentős szakmai tevékenységet, amelyet a magyar Rádiófelderítő Szolgálat a hidegháború éve alatt végzett. Amikor a továbbiakra nézve sem értünk egyet az említett időszak – szerencsére már túlhaladott – negatív politikai vetületeivel, büszkén vállaljuk azokat a szakmai eredményeket, amelyeket a nemzetközi rádiófelderítés történelmi versenyében sikerült elérni.

Függetlenül attól, hogy a magyar Szolgálat a VSZ-igényeket és elsősorban a Szovjetunió érdekeit szolgálta, az igazság kimondásához hozzá tartozik az is, hogy a magyar Rádiófelderítő Szolgálat egyidejűleg komoly mértékben nemzeti érdekeket is szolgált. Gyors, pontos és reális jelentésein keresztül időben tájékoztatta az ország vezetését a változásokról. Jelentős mértékben segítette a magyar külpolitikát, a katonai- és gazdaságpolitika alakítását, illetve formálását.

Szolgálatunk technikai kutató és fejlesztő tevékenysége révén új technikai kultúrát fejlesztett ki hazai bázison, ennek termékeit pedig kedvező áron juttatta el a nemzetközi felvevő piacokra. Az időszak vége felé már komoly sikereket ért el a fejlődő, korábban ún. harmadik világ rádiófelderítő szakembereinek képzésében. Mindezen tevékenységek komoly elismerést és megbecsülést jelentettek hazánknak, amelyek hatása még napjainkban is érezhető.

Mint minden ország, a Magyar Köztársaság is felhasználta és a jövőben is felhasználja majd a rádióelektronikai felderítést, mint magas technikát felhasználó technikai bázisú információszerző képességet, azért, hogy a világról minél gyorsabban pontos információkat szerezzen a nap minden órájában, a hét minden napján, és az elkövetkező évek folyamán. A szünetmentesen működő magyar Rádiófelderítő Szolgálat változatlanul teljesíti rábízott feladatait, magas színvonalon helytáll az új helyzetben, miközben jó helyezést ér el a magas fokú technikai felderítés nemzetközi versenyében.

A Szolgálat állandóan fejlődik, miközben szervezetét és személyi állományát alkalmazkodó módon, adaptív szervezeti formákkal változtatja.

A Szolgálat tevékenységének a külföldi szakemberek jövőbeni képzésében és a ráf. technikai eszközök fejlesztése terén sikert lehet jósolni. Mindazon képességeket, képzéseket, készségeket, jártasságokat és eszközöket, amelyekkel rendelkezünk – és továbbadásukat NATO szövetségi kötelezettségeink nem tiltják –, a jövőben is továbbadhatjuk jól szabályozott nemzetközi együttműködés keretében. Nem lehet vitás az az állítás, hogy a magyar rádiófelderítés múltja jól felhasználható tapasztalatokat és jövőt építő lehetőségeket tartalmaz.

Reméljük, hogy azok az elismerések, amelyek korábbi minőségi munkánkat kísérték, az utánunk következő rádiófelderítő generációkat további hazai és külföldi sikerek elérésére fogják ösztönözni.

A rádiófelderítésben a hidegháború időszakában szolgálatot teljesített és teljesítő több ezer személy nevét hely hiányában sajnós nem tudjuk felsorolni, de ezúton is elismerésünket fejezzük ki azoknak a magyar rádiófelderítőknak, akiknek nevét korábban is tilos volt nyilvánosságra hozni.

A magyar Rádiófelderítő Szolgálat szerteágazó tevékenységét – sikereit és kudarcait – részleteiben azok a következő és kapcsolódó tanulmányok fogják bemutatni, amelyeket a rádiófelderítő adatszerzés és adatfeldolgozás szakavatott mesterei készítenek és jelentetnek meg a közeljövőben.

„*A magyar rádiófelderítés története*” című összefoglaló mű következő (4.) fejezetében a rádiófelderítés adatszerző és adatfeldolgozó kultúrájának alakulását mutatjuk be a hidegháború éveivel kapcsolatban, a rádiófelderítési feladatokat végrehajtó szervezetek fejlődésének tükrében.

MELLÉKLET

A rádiófelderítő szolgálat szakmai tevékenységét érintő nemzetközi biztonságpolitikai eseménynaptár

A rádiófelderítő szakkultúrához csatlakozó szakmai eseménynaptárban azokat a fontosabb nemzetközi eseményeket soroltuk fel, amelyek 1945 és 1991 között valamilyen formában kiemelkedő jelentőségű nemzetközi biztonságpolitikai eseménynek számítottak. Az alábbiakban felsorolt események és történések lényeges hatással voltak a rádiófelderítő szolgálat tevékenységére. Közülük számos esemény mint jelentési kötelezettségekkel járó, külső környezeti tényező jelent meg a szolgálat életében. Róluk a magyar Rádiófelderítő Szolgálatnak soron kívüli, vagy huzamosabb időn át rendszeres jelentéseket kellett szolgáltatni.

A jelentésekkel összefüggő ráf. szakmai erőfeszítésben a kijelölt vezető és végrehajtó operatív ráf. személyi állománynak gyakran napokig vagy hetekig kellett a laktanyán belül rendkívüli szolgálatot ellátni, vagyis önként vállalva zárt helyen élni. Ennek következtében a fontosabb események soha nem felejtendő módon „beíródtak” az érintett személyek egyéni és kollektív emlékezetébe.

Természetesen a több napig, vagy hétig tartó „laktanyai bentlakás” ilyenkor a szolgálat vezetőire, adatszerzőire és adatfeldolgozóira nézve egyaránt kötelező volt.

1945

- júl. 16. Los Alamosban (USA) amerikai atombomba-kísérletet hajtanak végre.
- aug. 6.+9. Japánban ledobják az amerikai atombombákat Hirosima és Nagaszaki városokra.
- aug. 14. Japán kapitulál.
- szept. 2. Véget ér a második világháború.
- okt. 24. Megalakul az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ).
- nov. 15. Magyarországon választást tartanak és új kormány alakul.
- nov. 29. Belgrádban kikiáltják a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot (JSZK).

1946

- febr. 1. Kikiáltják a Magyar Köztársaságot.
- febr. 5. Megalakul a HM Katonapolitikai Osztálya.
- júl. 29. Megkezdni munkáját a párizsi Békekonferencia.
- okt. 6. Megalakul az ÁVO Államrendőrség Államvédelmi Osztálya.
- okt. 28. Görögországban polgárháború tör ki.
- dec. 19. Vietnámban kitör az első vietnami háború a franciák ellen.

1947

- febr. 10. Párizsban aláírják a Békeszerződést.
- márc. 12. Truman elnök meghirdeti a Truman-doktrínát.
- aug. 15. India és Pakisztán függetlenné válik. Azonnal háborúba kezdenek Kasmir tartományért.
- szept. 22. Varsóban megalakul a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (KOMINFORM).
- okt. 1. Megalakul a Honvéd Kossuth Akadémia.

1948

- febr. 18. Moszkvában magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést írnak alá.
- márc. 17. Brüsszelben létrejön a Nyugat-Európai Unió (NYEU).
- máj. 14. Tel-Avivban kikiáltják Izrael Állam megalakulását.
- máj. 15. Kitör az első arab–izraeli háború
- jún. 24. Megkezdődik a berlini blokád. A nyugati szövetségesek légi úton szállítják az utánpótlást és ellátást Nyugat-Berlinbe.
- jún. 28. A KOMINFORM elítéli Jugoszláviát.
- aug. 1. A honvédségnél hivatalossá válik a szovjet tanácsadók rendszere.
- szept. 6. A BM Államvédelmi Osztályból felállítják az Államvédelmi Hatóságot (ÁVH).
- okt. 1. Magyarországon bevezetik az általános hadkötelezettséget.

1949

- jan. 25. Moszkvában megalakul a KGST.
febr. 1. A HM-n belül megkezdődik az újjászervezett magyar Vezérkar.
febr. 18. A politikai tiszti intézmény kezdete, a politikai tisztek társparancsnokok lesznek.
márc. 11. „Klapka-hadrend”: a honvédség fejlesztésének első üteme.
ápr. 4. Washingtonban megalakul a NATO.
máj. 23. Bonnban megalakul a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK).
aug. 20. Magyarországon kikiáltják a Magyar Népköztársaságot.
szept. 25. A Szovjetunió bejelenti: van atombombája.
okt. 1. „Petőfi-hadrend”: a fejlesztés 2. üteme.
okt. 7. Kikiáltják a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK).
okt. 16. Görögországban véget ér a polgárháború.

1950

- 1950–1953 **A koreai háború.**
1950–1975 **A vietnami háború.**
márc. 1. „Rákóczi-hadrend”: a fejlesztés 3. üteme.
jún. 25. Kitör a koreai háború.
okt. 1. Megalakul a Honvéd Akadémia.
nov. 1. „Kossuth-hadrend”: a fejlesztés 4. üteme.

1951

- márc. 1. Új hadrend: a fejlesztés 5. üteme.
jún. 3. A honvédség új neve: Magyar Néphadsereg (MN).
nov. 1. Új hadrend: a fejlesztés 6. üteme.

1952

- febr. 18. Törökország és Görögország belép a NATO-ba.
jún. 1. Új hadrend: a fejlesztés 7. üteme.
nov. 1. Felrobbantják az USA első H-bombáját.
nov. 1. Új hadrend: a fejlesztés 8. üteme.

1953

- jan. 1. Megszűnik a társparancsnoki rendszer, a politikai tisztek parancsnokhelyettesek lesznek.
márc. 5. Meghal Sztálin.
jún. 16-19. **A berlini válság:** Zavargások Kelet-Berlinben.
júl. 27. Panmindzsonban aláírják a koreai fegyverszüneti egyezményt.
aug. 20. A Szovjetunió bejelenti: van szovjet H-bomba.

1954

- szept. 8. Aláírják a SEATO Szerződést.
okt. 23. Az NSZK csatlakozik a NATO-hoz, megkezdődik a Bundeswehr felállítása.
nov. 1. Algériában felkelés tör ki, megkezdődik a függetlenségi háború a franciák ellen.

1955

- márc. 15. A Honvéd Akadémiából ZMKA lesz.
máj. 14. Varsóban aláírják a Varsói Szerződést (VSZ).
nov. 3. Bagdadban megalakul a CENTO.

1956

- ápr. 7. Megszűnik a KOMINFORM.
jún. 28. **A lengyel válság:** Zavargások Poznanban.
júl. 26. **A szuezi válság:** Egyiptomban államosítják a Szezei-csatornát.
okt. 23. **A Magyar Forradalom** kezdete.
okt. 29. **A szuezi háború.** Izrael megtámadja Egyiptomot, Franciaország és Anglia támogatja a háborút. Az USA kívül marad, de figyel a hadműveleteket.
nov. 4. **A szovjetek magyarországi beavatkozásának kezdete.**

1957

- jan. 8. Meghirdetik az Eisenhower-doktrínát.
febr. 15. Megkezdik a MN újjászervezését.
márc. 25. Rómában aláírják az EGK Szerződést.
aug. 26. Az első szovjet ICBM rakéta felbocsátása.
okt. 4. Az első szovjet mesterséges hold felbocsátása.

1959

- jan. 2. Kubában győz a forradalom.

1960

1960. **A kubai válság.**
febr. 14. Az első francia kísérleti atomrobbantás.
máj. 1. A SZU-ban lelövik Powers amerikai ezredes U-2 típusú kémrepülőgépét.

1961

- febr. 15. **Kitör a polgárháború Vietnamban.**
ápr. 17-20. Kubai partraszállási kísérlet a Disznó-öbölben.
aug. 1. Székesfehérváron megalakul a (szárazföldi) hadseregparancsnokság.
aug. 12-13. Felépül a Berliini fal.

1962

- okt.17-22. **A kubai rakétaválság.**
okt. 20. Kínai–vietnami határincidens.
nov. 22. Kínai–indiai határincidens.

1964

- febr. 11. **Cipruson polgárháború** tör ki a görögök és törökök között.
aug. 2. Megkezdődik a **második vietnami háború** az USA részvételével.
okt. 16. Kína bejelenti: van atombombája.

1967

- jún. 5. **A harmadik arab–izraeli háború kezdete.**
jún. 17. Kína bejelenti: van kínai H-bomba.

1968

- aug. 20-
szept.15. **A csehszlovák válság:** A VSZ-erők bevonulnak Csehszlovákiába.

1970

- dec. 16-20. **Újabb lengyel válság:** Lengyelországi zavargások.

1971

- dec. 2-17. **Az India és Pakisztán közötti villámháború.**

1973

- okt. 6. **A negyedik arab–izraeli háború.**

1974

- máj. 16. Indiai bejelenti: van indiai A-bomba.

1976

- okt. 15-25. A SZU közepes hatótávolságú A-rakétákat telepített kelet-európai szövetségeseinél.

1979

- jan. 16. Megbukik az iráni sah rendszere: Irán iszlám köztársaság lett.
febr. 17. Fegyveres összetűzés Kína és Vietnam határán.
jún. 15. Bécsben aláírták a SALT–II Szerződést.
dec. 12. NATO–USA közepes hatótávolságú A-rakéta telepítés Európában.
dec. 27. **Az afganisztáni polgárháború:**
A SZU bevonul Afganisztánba.

1980

ápr. 6. **Az Irak és Irán közötti háború.**
máj. 17. Kína végrehajtja első ICBM rakétakísérletét.

1981

aug. 9. Az USA bejelenti: van amerikai neutronbomba.
dec.11. **Újabb lengyel válság:** Lengyelországi zavargások.

1986

ápr. 26. Nukleáris katasztrófa Csernobilban.

1989

okt. 23. Kikiáltják a demokratikus Magyar Köztársaságot.

1990

márc. 12. A szovjet csapatok megkezdik kivonulásukat
Magyarországról.
aug. 2. **Az első Öböl-háború kezdete:** Irak lerohanja Kuvaitot.

1991

ápr. 1. **Megszűnik a VSZ katonai szervezete.**
jún. 19. Befejeződik a szovjet csapatkivonás Magyarországról.
júl. 1. Megszűnik a VSZ politikai intézménye is.
jún. 25. **Háború Jugoszláviában:** Horvátország és Szlovénia
önállóvá válik.
dec. 25. Lemond Gorbacsov szovjet elnök, **megszűnik a Szovjetunió.**

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

A MAGYAR TÖRZSSZÖVETSÉG HÁBORÚJA A DUNAI BOLGÁROK ELLEN 895/896-BAN

A következőkben a honfoglalás történéseinek sorozatából az egyik legfontosabb, csak részeiben ismert eseményt, a törzsszövetségnek a bolgárok ellen bizánci szövetségben vívott háborúját értékelem. A történetnek a magva ismert. 894-ben, bizánci felkérésre a törzsszövetség fejedelmei – Árpád és Kurszán – beleegyeztek egy bolgárok elleni háborúba. Ezt követően, 895 tavaszán a bizánci flotta az Al-Dunán keresztül a Balkán-félszigetre szállította a törzsszövetség harci „különítményét”, mely több csatában fölényes győzelmet aratott a bolgár csapatok fölött. Fejedelmüket, Symeont is majdnem fogságba ejtették, alig tudott egyik erődítményének oltalmába menekülni. Azonban a győzelmek után a szövetségi viszony megromlott, a bizánciak cserbenhagyták őseinket. Egyes, nem bizonyítható vélemények szerint a törzsszövetségi különítményt felszámolták a bolgárok, de legalábbis hatalmas veszteségeket szenvedtek. A háborúval kapcsolatosan ehhez hasonló – források híján nem kellően feldolgozott – kérdések sokasága vár pontosításra és megválaszolásra. Ilyenek a folyami szállítás végrehajtása, a csapatok be- és kirakása, átkelési lehetőségek az Al-Dunán, a bizánci diplomácia boszorkánykonyhájának mesterkedései, a törzsszövetségi „különítmény” visszatérésének lehetőségei, Symeon ellencsapásai stb. Munkámban éppen ezekre a kérdésekre keresem a választ, jóllehet tudom, hogy kétséget kizáróan megválaszolni mindegyiket nem lehet. Azonban hiszem, hogy katonai szemlélettel lehetőségünk van más irányokból is megközelíteni és körbejárni a homályos foltokat, esetenként új szempontok alapján megvilágítani az egyes fejleményeket, vagy modellezni egy-egy történés valóságosnak elfogadható változatát. Az érthetőség kedvéért mai katonai kifejezéseket is kell használnom, azokat idézőjelben tüntetem fel.

A háború hadjáratai fontosabb térségeinek katonaföldrajzi értékelése

A magyar–bolgár háború lefolyásának elemzéséhez – a hiányos források és a (gyakran ellentmondó) részadatok miatt – szükségesnek tartom a Kárpát-medence korhű katonaföldrajzi értékelését, melynek eredményeit összevetve a rendelkezésre álló források adataival, nagy valószínűséggel modellezhetővé válnak egyes nem ismert történések, vagy feloldhatóvá a forrásokban rejlő ellentmondások.

Természetesen a napjaink földrajzi és térképészeti ismereteit felhasználó katonaföldrajzi értékelések a jelenkor viszonyait mutatják hitelesen. Visszatükrözésük 1000 év távlatában hamis képet adhat. Azonban, ha visszavetítésüket történelmi múltunkba korabeli feljegyzésekkel és leírásokkal párosítjuk, akkor közel kerülhetünk a vizsgált kor természeti viszonyainak és eseményeinek valóságához.

Az értékelés során – kerülve a köztudott, általánosan ismert földrajzi ismereteket –, a fő hangsúlyt a Kárpát-medencének és a Balkán-félszigetnek a bolgárok elleni hadműveletekben érintett térségeire fordítottam.

Kárpát-medence

Témánk szempontjából a domborzat és a vízrajz kérdésének „hadműveleti” jelentősége kiemelkedően meghatározó volt a kor fegyveres küzdelme és a „csapatmozgások” vonatkozásában. Történelmünk során számtalanszor igazolódott, hogy a Kárpát-medence három irányból volt támadható. Északkeleten Kárpátalja felől, ahol a Kárpátok hegylánca jóval keskenyebb, mint másutt (Homonna és Huszt között, 70-80 km szélességben). A másik járható irány délen a Balkán felől indul, Belgrád irányából (Bázis és Szabács között, 180-200 km szélességben), ahol csak a Duna képez nem leküzdhetetlen akadályt. A harmadik nyugat felől, a Duna-völgyéből veszélyeztette a Kárpát-medencét. Mindhárom irány az Alföld felé tartott.

Amíg a domborzati értékelésnél a mai viszonyok többé-kevésbé visszavetíthetők az ezer év előttiékhöz, addig a vízrajzról ugyanez nem mondható el. Ennek fő oka a 19. század elején elkezdett folyószabályozások, mocsárlecsapolások és csatornaépítések. Ekkor kezdődött a Bánság ármentesítése és folyóinak szabályozása. Az Al-Duna szabályozására, a Vaskapu szabályozási tervének kidolgozását (1830-as évek) követően, csak 1889 után került sor.

Alföld

A honfoglalás korában a Kárpát-medence folyóit hatalmas árterületek határolták, esetenként több kilométer szélesen. Jellemző volt ez elsősorban a Tiszára és mellékfolyóira, de a Duna sík területen folyó szakaszaira és beömlő folyóira is. Az alföldi tájakat mocsaras, lápos részek tarkították. Az áradások következtében az időlegesen áradásos területek is hatalmas térségeket foglaltak el.

A Duna bal partját, a Csepel-szigettől délre, egészen a Tisza befolyásáig, helyenként 10-20 km széles, zömmel állandó, mocsarakkal és árterületekkel tarkított vízterület határolta.

Az Alföld legnagyobb folyója a szabályozatlan Tisza volt. Mindkét partján hatalmas (helyenként több száz négyzetkilométer kiterjedésű) árterületeket hozott létre. A folyó betorkolló mellékvizei járhatatlan lápok, mocsarakat és ártéri erdőket tápláltak. Közöttük az állattenyésztésre alkalmas termékeny legelők és rétek zöldretek.

Így megnőtt az ismert, állandó és időszakosan használható folyóátkelőhelyek és gázlók jelentősége.

De nemcsak a vízgyűjtő nagy folyók jellemezhetők így. A betorkolló kisebb folyók is nagy kiterjedésű, lápos, mocsaras területeket hoztak létre. Így a Bodrog a Bodrogszék és a Rétköz árterületeit, a Körösök a Körösköz, a Kis-Sárrét és a Nagy-Sárrét ingoványait. Ilyen tájjelleg jellemezte a Temesközt is.

Ugyanakkor az elárasztott térségekhez csatlakozó zöldterületek kiválóan alkalmasak voltak a nomád életvitelre, biztosítva a legelőket, az itatóhelyeket, a halászatot és vadászatot. Azonban – éppen a víz alatt álló nagy területek miatt – a nemzetségeknek és családoknak hatalmas térségeket kellett bejárni az állatállomány legeltetése céljából.

Az Alföld a Kárpát-medence központi térségében terül el és természeti adottságai miatt, honfoglaló őseinknek elsődlegesen számba jöhető, a nomád életvitelre alkalmas területeket foglalt magába. Szerkezetileg az Alföldhöz tartozik a jelenlegi államhatárokon túl fekvő Bánság, Bácska déli és a Szerémség keleti része. Az Alföld központi fekvését nemcsak a közlekedési lehetőségek és a domborzat szempontjából ítélnéjük meg. Ezt a jellegét erősíti megközelíthetősége és vízrajza is. A Kárpát-medence legnagyobb folyói, mint fontos vízi közlekedési utak, ősidők óta mind az Alföld felé igyekeznek.

Erdély

A Kárpát-medencén belül, Erdély külön tájegységet képez. A Maros és a Temes völgyén át évezredek közlekedési és kereskedelmi utak kötötték össze az Alfölddel. Ezenkívül járható irányokkal csatlakozott a Felső-Tisza-vidékhez.

Belátható, hogy a Kárpát-medence birtoklása nem volt elképzelhető sem Erdély birtoklása nélkül, sem pedig a déli és az északnyugati veszélyeztetett irányok lezárása, legalábbis fegyveres oltalmazása nélkül.

Így az Alföld birtoklásának, de még csak fegyveres védelmezésének is alapvető feltétele volt, hogy a Kárpátokat, azaz annak járható irányait és a balkáni átjárót (déli irány) ne uralja, ne tartsa megszállva idegen fegyveres erő. Így az Alföld birtoklása nem képzelhető el az Erdély birtoklása nélkül. Az első területfoglaláskor (honfoglaláskor) mindkettő fölötti uralmat egyidejűleg fegyveresen is biztosítani kellett.

A Déli-Kárpátok járhatósága

A Déli-Kárpátok járhatóságának értékelése során arra a következtetésre jutottam, hogy a honfoglalás korában Erdélyből a Déli-Kárpátokon keresztül a kijutást a Havasalföldre elsősorban a Vöröstorony-szoros, és talán a Zsil völgye biztosította. Közülük az átjáró rövidege, pihenőkörletek kialakítása és málhaszállítás szempontjából a Vöröstorony-szoros az alkalmasabb közepes nagyságú (100-200 fős) lovas csoportok rövid idejű és meglepetésszerű átkelésére.

Azonban nagyobb lovas csapatok gyors előrevonására és gyülekeztetésükre a Dunánál, a Déli-Kárpátok nyugati irányú megkerülésével, **a legalkalmasabb előrevonási lehetőséget a Karánsebes – Kostolac útvonal kínálta.**

A későbbi hadműveleti helyzetelemzésnél figyelembe kell még venni a Keleti-Kárpátok legfontosabb járható irányát, az Ojtozi-szorost, mely Etelközt kötötte össze Erdéllyel.

Nem véletlen, hogy 1241-ben a Kárpát-medencébe betörő mongol haderő déli szárnya (Borundaj és Büdzsek vezette csapatok) a Vöröstorony- és az Ojtozi-szorost választotta seregei átkelésére.

Menetteljesítmény-számvetések a Déli-Kárpátok átjáróira

A Déli-Kárpátok lovas fegyveresek általi átjárhatóságának értékelésénél abból indultam ki, hogy az átjárók áteresztőképességét a szoros legkeskenyebb része szabja meg. Akár az Olt, akár a Zsil völgyét elemezve azt kell feltételeznem, hogy mindkét átjáróban voltak olyan keskeny szakaszok, melyben egy lovasnál, vagy egy málházott lónál több egymás mellett nem fért el. Ezeken a helyeken a málhás lovakat vezetni kellett, így a ló és ember által elfoglalt hely- és térközökkel számolva egy lovasra négy-öt méter juthatott. Öt méterrel számolva, kettőszáz lovas egy kilométer hosszú menetoszlopba volt képes összeállni. Ekkora lovas csapat még egy időben indítható, áttekinthető és vezethető fegyveres csoportot képezett.

További értékelésben Vörös István „*A magyarok hadiménjei és igavonói az írott források és régészeti leletek alapján*” című feldolgozásából indulok ki. Ő a nagytávolságú (400-500 km-t meghaladó) lovas menetek napi menetteljesítményeit a Strata Ungarorumon 20-25 km/napra, Svábföldön 14 km/napra, Frankföldön 10-11 km/napra és Lotharingia területén 12,5 km/napra számolta. Erdélyi Gyula a magyar főcsapat menetteljesítményét 30-40, a felderítő „osztagét” 75 km/nap menetteljesítményre értékelte.

A fentiekből kiindulva, a Déli-Kárpátok átjáróinak hosszúságát és nagy nehézségi fokát, továbbá a nagytávolságú menetekre számolt átlagos menetteljesítményt figyelembe véve, napi 10 km megtételével számolhatnék. Így az Olt völgyében kilenc napra, míg a Zsil völgyében tíz napra tehető az áthaladás ideje. Azonban a Déli-Kárpátok átjáróinak leküzdését, még a nagy nehézségi fokot figyelembe véve sem mérhetem a hosszú menetek menetteljesítményeivel. Bármelyik szorost is nézem 25-30 km megtétele után, kisebb lovas csapat (pár száz) részére nyugvást biztosító pihenőhelyet lehet kiválasztani. Teljesíthető-e ez a távolság napi menetteljesítményként? Egy napra tíz óra menetet és 2,5–3 km/óra átlagos menetsebességet számolva: igen! (A nagyon keskeny szorosok gyalogmenetét 2 km/órával teljesíthetőnek véve, egy ilyen 1 km hosszú szoros körülbelül egy óra alatt, 200 fős lovas csapattal leküzdhető.) **Így három-négy nap alatt a szorosok átjárhatók voltak.** Ennek feltétele természetesen az erőltetett és napi 10-12 óra menet, kocs nélküli hadtápszállítás (a málhás kocsik helyett lovak), és csak a legszükségesebb élelem, ruházat és fegyverzet vitele.

A Balkán-félsziget

A Balkán-félsziget természetes határait északon a Száva, majd torkolatától a Duna, valamint a Déli-Kárpátok délnyugati lejtői, majd onnan a Déli-Kárpátok, keleten a Fekete-tenger és a Márvány-tenger, délen az Égei-tenger és a Jón-tenger, nyugatról pedig az Adriai-tenger képezik.

Értékelésem szempontjából legfontosabb tájegységei a Havasalföld, a Balkán-hegység és a Thrák-fennsík.

Havasalföld

A Havasalföld az Al-Duna medencéjének, a Duna bal (északi) partjától a Déli-Kárpátokig terjedő térségét foglalja magába.

Hadműveleti jelentőségét abban látom, hogy keleti irányból átmenetet képez a délorosz sztyeppe és a Balkán-félsziget között, északi irányban az Olt és a Zsil völgyén keresztül Erdélyhez csatlakozik, nyugat felől a Duna köti össze az Alfölddel, illetve keleten Moldván át a délorosz sztyeppével.

A Havasalföld alkalmas szálláshely nomád életvitelhez. Csatlakozik Etelközhöz (talán annak része volt).

Átkelőhelyek az Al-Dunán

Az Al-Duna északi vidékét széles, mocsaras árterület szegélyezte. A folyam Dobrudzsát megkerülve északnak fordul, ahol hatalmas, helyenként 20 km széles árteret képez. A Fekete-tengerhez közeledve, folyása alsó szakasz jellegűvé válik, lelassul, sok kisebb ágra szakadozik, és a szárazföldről tekintve áttekinthetetlen szigetvilágot és az árterekben hatalmas tavakat hozva létre.

A Duna-deltát járhatatlan mocsarak vették körül, csatornák és lagúnák szabdalják. Ezek a hatalmas árterületek nem tették lehetővé nagy csapatok számára bárhol berakó körletek kialakítását és átkelést a túlsó partra. Természetesen az Al-Duna északi partjának a megközelítése mindenkor függött a Duna vízállásától. Azonban ha voltak is „átúsztatásra” alkalmas folyószakaszok, nagyobb mennyiségű fegyver és hadtápanyag áthajózására és csapatok átszállítására csak nagyon időszakosan és meghatározott helyeken kerülhetett sor. A folyó jobb partjához viszont fennsík csatlakozik, mely dél felé enyhén emelkedik a Balkán-hegység felé. Átkelésre több helyen alkalmas. Így **az al-dunai átkelések lehetőségét elsősorban az északi part határozta meg.**

Nincs történelmi dokumentum arról, hogy a háború során hol rendeztek be az Al-Dunára felhajózó bizánci flotta és az átszállításra kijelölt törzsszövetségi „különítmény” részére „be- és kirakó körleteket”. A lehetségesek felderítése érdekében a római kortól a magyar–bizánci háborúig tanulmányoztam az Al-Dunán szóba jöhető történelmi átkelőhelyeket.

Megállapíthattam, hogy a történelmi átkelőhelyek közül, **Singidunum** (Belgrád), **Viminacium** (Kostolac) és **Dorostorum** (Silistra) **Vidin**, és **Novae** (Svistov), **valamint Barancs** használatosak voltak a honfoglalást megelőzően és azt követően is, tehát alkalmasságuknak igaznak kell lennie a közties időszakra is.

A Kárpát-medencéből az al-dunai átkelő helyekhez vezető járható irányok

Koncepciómban a bizánci flotta által felhasználható al-dunai kikötőhelyeket a törzsszövetségi csapatok előrevonási útvonalaihoz kötöm, azokhoz, melyektől a „flottakikötők” és a „körzetükben berendezhető átkelőhelyek” legrövidebb idő alatt megközelíthetők voltak. Ezért értékelnem kell, hogy a Déli-Kárpátokon átkelt csapatoknak, milyen lehetőségek álltak rendelkezésükre kijutni az Al-Dunához, majd onnan – a legrövidebb utat választva – legkedvezőbb történelmi átkelőhelynél csatlakozni a bizánci flottához.

Singidunum és Vidin kivételével a fent említett átkelőhelyek mindegyikéről (**Viminacium/Barancs, Novae és Dorostorum**) feltételezhető, hogy használták a csapatok átkeléséhez. Singidunum és Vidin körzetek a bolgár erődítmények miatt veszélyes voltak.

Silistra (Dorostorum) megközelítése nem okozhatott nagyobb gondot, igénybevétele elsősorban az etelközi csapatoknak kedvezett. Kiválóan alkalmas volt a törzsszövetségi „különítményt” vízi szállítással és egyéb „hadtáppal” támogató bizánci flotta hadműveleti központjának telepítéséhez is. Területileg előnyös helyet foglalt el a „hadműveletek” vezetésében. Közel feküdt a fő „hadszíntérhez”, és központi helyet foglalt el Konstantinápoly és törzsszövetségi „különítmény főerőinek berakási körlete” között.

A Kárpát-medencéből Kurszán csapatai főerőinek Bulgáriába szállítására – figyelembe véve átkelési lehetőségeiket a Déli Kárpátokon –, elsősorban és mindenekelőtt **Kostolac (Viminacium/Barancs térsége)** jöhetett számításba, az a dunai térség, ahová a Karánsebes–Kostolac előrevonási útvonal becsatlakozott.

A Havasalföldre átjuttatott lovas csoportok számára központi átkelőhelyként vehető figyelembe **Svistov (Novae)** körzeti történelmi átkelőhely.

A bizánci flotta szállítóképessége

A bizánci flotta képességeinek felméréséhez mint berakókörletet vettem figyelembe Viminacium (Kostolac) / Barancs körzetét. Kirakó körletként Novae (Svistov) és Dorostolum (Silistra) történelmi átkelőhelyekkel számolok. Elsőként ezek számba vehetőségét vizsgálom. A flotta napi menetteljesítményének értékeléséhez 4, 6, 8 és 10 km/óra menetsebességeket és napi 10 óra menetet feltételezve végeztem számításokat. Ennek megfelelően a napi menetteljesítmények 40, 60, 80 és 100 km megtételére adódnak. Ezekkel a menetteljesítményekkel számolva, a be- és kirakókörletek közötti vízi út megtételéhez szükséges időket (napokban) az alábbi táblázatban foglaltam össze:

Útvonal		Napi menetteljesítmény (km/nap)			
		40	60	80	100
Kostolac–Svistov	kb. 460 km	11,5	7,6	5,75	4,6
Kostolac–Silistra	kb. 670 km	16,75	11,16	8,37	6,7

Elfogadhatónak tekinthető középértékkel számolva Kostolac–Svistov szakaszt 5,7–7,6 nap, míg a Kostolac–Silistra távolságot 8,4–11,2 nap alatt tehettem meg egy közepes hajókonvoj.

Számításaim alátámasztására néhány történelmi példával illusztrálom a bizánci flotta képességeit. A 10. századra a bizánci flotta a Földközi-tenger keleti medencéjének legerősebb haditengerészeti erejévé vált. 911-ben 187 különböző rendeltetésű hadihajó, 34 ezer evezőssel a fedélzetén (a fegyvereseket nem számolva) vett részt a Kréta elleni „invázióban”. Bíborbanszületett Konstantin feljegyezte, hogy a nagyobb hadihajók, mint a dromonok – az evezősökön kívül – 80-90 fémvértet viselő és 50 könnyűfegyverzetű fegyverest voltak képesek szállítani. A flotta hadihajói, lévén zömmel gályák, fel tudtak hajózni a Dunán és a fedélzetükön szállított „tengerészgyalogosok” szárazföldi hadműveleteket is folytattak. Későbbi adatok alapján, 1149-ben Bizánc ezer különböző hadi- és szállítóhajót vonultatott fel Korfu visszafoglalására. 1152-ben I. Manuel bizánci császár megtámadta a Magyar Királyság déli végeit. A támadás a Szerémségre összpontosult, ahol II. Géza magyar király végvára, Zimony nem tudta feltartóztatni a támadókat, és a védők megadták magukat. Kortársi feljegyzések szerint több mint tízezer foglyot hurcoltak fogságba a bizánciak. A foglyokat háromsorevezősökre zsúfolták fel és így szállították Konstantinápolyba.

A továbbiakban 1000 fő lovas fegyverest szállítani képes, 33–35 hajóból álló konvojjal számolok. A fegyverzet és egyéb hadtáp tartalék külön hajókon is szállítható volt. Ennek megfelelően Kostolacból 1000 lovast Svistovba 5,7–7,6, Silistrába pedig 8,4–11,2 nap alatt volt képes a bizánci flotta áthajózni. Összehasonlítva a flotta szállítóképességét a szárazföldi menetteljesítményekkel, még ezek a becslést értékek is azt mutatják, hogy ugyanazt a „csapatkontingenst” a bizánci hajókonvoj egyharmada idő alatt képes volt „átdobni”. Az egy szállítással áthajózott közel ezer lovas kirakása Novaeben és a szorosokon átkelt erők Havasalföldön kivívott fegyveres fölénye már biztonságos hajózást (az Al-Duna északi partjáról biztosított vízi utat) eredményezett. Így a második, illetve a későbbi csatákhoz szükséges utánpótlás nyugodtan érkezhett meg a további egy vagy két hajókonvojjal.

A háború során felhasználható átkelőhelyek kiválasztása – összevetve őket a rendelkezésre álló írott forrásokkal – rendkívül biztos kiindulási alapot adnak a következő fejezetben leírásra kerülő, csapatfelvonulás, csapatszállítás és az első hadműveletekhez történő szétbontakozás modellezéséhez.

Bulgária hadiútjai

A következő hadműveletek (csaták) és a törzsszövetségi „különítmény” visszatérése értékelésének elengedhetetlen feltétele Bulgária történelmi hadiútjainak megismerése. Az utak egy része észak–dél irányú, a másik fele pedig kelet–nyugat nyomvonal vezetésű harántút.

Az **észak-dél irányú** utak közül az egyik a Duna deltájától indult és a Fekete-tenger partját követve, Várnán, Messzembrián és Ankhialoszon át Konstantinápolyban ért véget. A másik – számunkra fontos – út a Morava és a Vardar völgyét követve Belgrádot kötötte össze Thesszalonikével. A harmadik útvonal az előző kettő között, Novaeból indulva, a Sipka-szoroson áthaladva, a Szredna Gora dombjain keresztül ért ki a Thrák-síkságra.

A fenti utakat (észak)**kelet**-(dél)**nyugat irányú harántutak keresztezték**. Ilyen volt a Via Egnatia, mely Konstantinápolyt és Thesszalonikét kötötte össze, majd Edesszán és El-basanon áthaladva, Dürrakhionban (Albánia) ért véget. Létezett még – nagyjából az Al-Duna jobb partját követő – a római Duna menti limes út. A harántutak között kiemelkedő jelentőséggel bírt a Via Singidunum, mely északnyugat–délkelet irányban Belgrád és Konstantinápoly közötti kapcsolatot jelentette. Ez az út volt a római légiók „via militaris”-a, valamint később az oszmán birodalom alapvető hadiútja.

Ezek az utak kötötték össze a félsziget két nagy kiterjedésű síkságát: a Havasalföldet a Thrák-síksággal, Konstantinápolyt Belgráddal, így teremtve kapcsolatot a Kárpát-medence és a Földközi-tenger között. Ezeket az utakat járták a délorosz sztyeppe és a magyar Alföld felől érkező és a Balkánra igyekvő hun, avar, bolgár, orosz, magyar, besenyő, kun és mongol hódítók és kalandozók. A bizánci hadak is ezeket az utakat rótták Bulgária és a Magyar Királyság területeinek meghódítása céljából indított hadjárataik során.

A magyar–bolgár háborút megelőző katonapolitikai helyzet a Kárpát-medencében

A honfoglalást közvetlen megelőzően a Kárpát-medencében a Dunántúlra terjedt ki a Keleti-Frank Birodalom. Pannónia volt legkeletibb provinciája. A térségen kívüli, de azzal szoros kapcsolatban álló bolgárokkal, a 831. évi békekötést követően megállapodtak Pannónia Balkánhoz csatlakozó területeinek határaitól. Azt követően viszonyuk normalizálódott.

A Tiszántúlon és a Duna–Tisza közén nagyhatalmi űr tátongott, amit Szvatopluk kísérelt meg kihasználni az erős frank ellenállással szemben. Szándéka – ellensúlyozandó a frank befolyást –, feltehetően az északi és a déli szlávok egyesítésével egy nagy szláv birodalom létrehozása volt. Az idézett források tanúbizonysága szerint a Dunától északra és keletre kialakulóban volt egy, Nagy-Morávia néven ismertté vált szláv hatalmi kezdemény (vagy ennél több), mely nem tekintve frank alattvalónak magát, folyamatosan küzdött függetlenségéért. A morva fejedelemség még Pannóniában is talált szövetségest egy rövid időre a mosaburgi (zalavári) szlávokban. Fennhatósága alá tartoztak a Tiszántúlra telepített avarok is. Ezeknél fontosabb szövetségesre is szert tett, mégpedig a Kárpát-medence északkeleti térségében, az általa befogadott törzsszövetségi népesség tekintetében, akiket gyakran használt fel a Keleti-Frank Birodalom, de Pannónia elleni harcaiban is. Mindez a karoling utódok számára elfogadhatatlan volt, állandó fenyegetettséget jelentett. Kiszámíthatatlan volt a Pannóniában élő szlávok hűsége is. Bármikor „áldozatul eshettek Szvatopluk ármánykodásainak”.

Nagy-Morávia hatalmas ellenfélként lépett fel a Keleti-Frank Birodalommal szemben. Közvetlen határosak voltak a Duna vonalában északon és keleten. Ilyen nagy és ilyen közeli ellenséget Arnulf nem tűrhette meg szomszédságában. Ezért volt hajlandósága Kurszánnal arra az egyezsége, mely szerint a morvák elleni harc ára az a föld, amelyet fegyverrel megszereznek tőlük. Ezért jelölte ki Arnulf a magyarok számára hadszíntérül a Kárpát-medencének a Garamtól és a Dunától keletre fekvő térségét.

A 892-893. évi harcok sikereit követően a magyar törzsszövetség beékelődött az északi és a déli szlávok közé. Azonban Kurszán fegyveresei nagy valószínűséggel túlteljesítették vállalásukat. Harcaik kiterjedtek a korábbi bolgár-frank csatározásokat követően kimerevedett bolgár hatalmi szférákra (az Alföld déli részére, Havasalföldre, Maros völgyére), melyre az Arnulf-Kurszán egyezség értelmében, a törzsszövetség tartott igényt. Így a **térségben új feszültségforrás keletkezett**, mellyel megint csak Arnulf nyert, hiszen olyan szomszédot kapott a magyar törzsszövetséggel, melynek erejét folyamatosan lekötötte a bolgárok elleni harc.

A morvák feletti győzelmet követően, a magyar-bolgár ellenségeskedés az Al-Duna térségében csúcsosodott ki. Nem véletlenül! Aki az Al-Duna északi térségét birtokolta, az uralta a Balkánra (a Havasalföldre) jutás lehetőségét egyrészt a délorosz sztyeppe felől, ahol Etelközben tanyázott még a törzsszövetség népességének nagyobb része, másrészt az Alföld felől, mely Kurszán fegyveres ellenőrzése alatt állt, részben az áttelepült és a behódolt népességgel. Amikor Árpád és Kurszán felvállalták a bizánci szövetséget Symeon ellen, ennek a térségnek a birtoklása sarkallta őket.

Az Alföld területén két potenciális ellenséggel kellett számolnia a honfoglaló törzsszövetségi erőknél: a morvakkal és a bolgárokkal. A morvák elleni szövetség már létezett, Arnulffal. A bolgárok elleni szövetség sem sokáig várattott magára.

Hatalmi átrendeződés Kelet-Európában

Közvetlenül a honfoglalást megelőző évtizedekben meghatározó hatalmi átrendeződések alakították Kelet-Európa erőviszonyait. Elsőként említhető a magyar törzsszövetség elszakadása és területi eltávolodása (kb. 860-tól) a Kazár Kaganátustól. A kazároktól kivált három kabar törzssel megerősödve a törzsszövetség ellenőrzése alatt tartotta a Dontól a Kárpát medencéig terjedő „orosz” sztyeppét. Ebben az időszakban mozdultak ki a besenyők első törzsei a Volga kelet-délkelet térségében elfoglalt szálláshelyeikről és egyre erősödő, új hatalmi tényezőként jelentek meg az Uraltól keletre. Mindez a törzsszövetség korábbi szövetségesétől való egyre távolabb kerülését és ugyanakkor további függetlenedését vonta maga után. Területi eltávolodásuk – és a besenyők beékelődése közepük – gyakorlatilag értelmetlenné tette a korábbi szövetség fenntartását.

Közben a vikingek keleti ága, a varég-ruszkok megjelentek a keleti szláv térségben, és egyesítve a szláv törzseket új, erős hatalmi tényezőként jelentek meg Kijev körzetében. Az orosz őskrónika szerint 862-ben Aszkold és Dir uralmával hozható összefüggésbe a Kijev környéki hatalmi központ. 879 és 882 között Oleg novgorodi fejedelem Kijevi Rusz néven egyesítette uralma alá a kisebb szláv fejedelemségeket.

A rohamosan erősödő Kijevi Rusz folyamatosan bővítette adófizetőinek körét a keleti szláv törzsek irányába, mellyel párhuzamosan korlátozta a kazárok adóztatási körét, gyengítve ezzel a Kazár Kaganátus gazdaságát. 907-ben már Bizánc ellen támadott. Ezt követően a besenyők részt vettek Szvjatoszláv kijevi fejedelem oldalán az ősi ellenség, a kazárok elleni hadjáratokban, tovább gyengítve a Kaganátust. A 9. század utolsó évtizedeiben a felvázolt hatalmi tényezők erőviszonyainak dinamikus átrendeződése következett be. A Kijevi Rusz fokozatosan erősödött, és a térség meghatározó hatalmává vált.

A 9. század végére a besenyők egyre nagyobb területeket foglaltak el a Dnyeper és a Kárpát-medence között. Mindezeknek szükségszerű következménye volt a honfoglalás. A 10. század első felére a magyar törzsszövetség fokozatosan kivonta erőit az egymásnak feszülő új hatalmi érdekek halálos ütközőzónájából, ezzel megszüntette jelenlétét, és hatalmi súlyát áthelyezte a Kárpát-medence térségébe. A történelem bizonyította ennek a lépésnek a helyességét.

Következtetésem

Ha összességében akarom megvonni a honfoglalást megelőző évek katonaföldrajzi és katonapolitikai értékeléséből levonható következtetéseket, megállapíthatom, hogy Kurszán 892/893. évi harcai eredményeként elfoglalták Erdélyt és az Alföld nagyobb részét, a többi területén katonai felügyelete érvényesült. Ezzel elkezdődött a törzsszövetség kivonása a kelet-európai hatalmak érdekszféráinak halálos szorításából.

Ezeket az eredményeket a katonaföldrajzi értékeléssel összevetve, látni kell, hogy Kurszán ellenőrizte a Kárpátok Erdélybe vezető átjáróit (természetesen a keleti átjárókat az etelköziekkel közösen), ő birtokolta az Erdélyből az Alföldre és a Tisza-Felső-vidékre kivezető járható irányokat, és uralta a Déli-Kárpátok Havasalföldre (illetve onnan az Erdélybe) vezető átjáróit. Keleti irányból, a Dunántúlról, az Arnulf királlyal kötött szerződés értelmében veszély nem fenyegette. Lényegében Erdély birtoklásával biztosított volt az Alföld védelme. Kivételt egy irány képezett, a déli. Ugyanis a frank–bolgár békeszerződés értelmében, Sirmiumtól keletre, Belgrádon át, egészen a Déli-Kárpátok nyugati nyúlványáig a bolgárok uralták a Balkánt és az Alföldhöz csatlakozó területeket. Így állandó veszélyforrást jelentettek a Kárpát-medence központi, a nomád életvitelre leginkább alkalmas területe, az Alföld irányába. Nem véletlen, hogy a törzsszövetség Kárpát-medencébe költözését követően mindkét fél részéről a harcok ebben a térségben összpontosultak.

Azért volt fontos Árpádnak és Kurszánnak a bizánci szövetség, mert legfőbb és legnagyobb ellenségük, a bolgárok ellen irányult.

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

- Kristó Gyula: *A honfoglalás írott forrásai.*
Budapest, 1955.
- Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.*
Budapest, 1984.
- Herwig Wolfram: *A magyarok és a frank–bajor Ostmark.*
Történelmi Szemle 2001/1-2.
- Bóna István: *Erdély a honfoglalás és az államalapítás korában.*
História, 2001/5-6.
- Makkai László – Mócsy András:
Erdély története I. kötet: A kezdetektől 1606-ig.
- Szőke Béla Miklós: *Honfoglaló őseink. Az avar kor vége.*
- Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok.*
- Vörös István: *A magyarok hadi ménjei és igavonói az írott források és régészeti leletek alapján.*
- Székely György: *Népmaradványok a Kárpát-medencében.*
História 1996/2.
- Csorba Csaba: *Árpád népe.*
- Bóna István: *A magyarok és Európa a 9-10. században.*
- Szalontai Csaba:
Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás.
A magyar kalandozások és a kelet-európai viking terjeszkedés.
- Szabó József János: *Az Árpád-vonal.*
Budapest, 2002.

CONTENTS

SECURITY POLICY

COLONEL DR. ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY
**NATO-RUSSIAN RELATIONSHIP, ITS EFFECT ON CENTRAL
EUROPE AND HUNGARY'S SECURITY**

GÁBOR BACSÓ
**THE MOST IMPORTANT CHARACTERISTICS OF THE ISLAM
IN MIRROR OF VIOLENCE, WAR AND PEACE**

MAJOR ENG. SÁNDOR TÓTH
GEOPOLITICS – A SCIENCE PROHIBITED IN RUMANIA?

FACTS ABOUT COUNTRIES

DR. SÁNDOR SANDRA – DR. ZOLTÁN SZAKÁCS –
MARKIJÁN SANDRA – TAMÁS GYEBROVSZKI
HOME DEFENCE AND MILITARY IN CROATIA AND SLOVENIA

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK
SUICIDE TERRORISM AS A STRATEGIC WEAPON

COLONEL ENG. TIBOR PÁSZKA
THE NECESSITY OF SIGINT

R & D

LIEUTENANT-COLONEL ENG. GYULA SVIGRUHA
**PRESENT SITUATION OF THE RESEARCH AND
DEVELOPMENT OF RADIO TECHNICAL RECONNAISSANCE
EQUIPMENTS AND THE POSSIBILITIES FOR ITS FURTHER
DEVELOPMENT**

MAJOR ENG. ATTILA LÁSZLÓ
**TECHNICAL CHALLENGES IN THE INTERCEPTION OF SHORT
WAVES SYSTEMS**

FORUM

COLONEL (R.) DR. ISTVÁN VÁRHEGYI CSC
**ACTIVITY OF THE HUNGARIAN SIGINT DURING THE COLD
WAR (1945-1990)**

COLONEL (R.) BÉLA TORMA
**THE WAR OF THE HUNGARIAN CONFEDERACY OF TRIBES
AGAINST THE DANUBIAN BULGARIANS IN 895/896**

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: MK KFH Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26.

MK KFH Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Sallai Imre nyá. ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1370, HM 02/61-370

Tóth András mk. ezredes,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1500, HM 02/61-500

Vass Jenő alezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1306, HM 02/61-306
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9644/5311, HM 02/65-311
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

Felhívjuk szíves figyelmét, hogy a FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül.

A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A Szerkesztőbizottság